

Printed by
V. VENKATESWARA SASTRULU
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,
AT THE 'VAVILLA' PRESS, MADRAS.

మొదటికూర్పు

తొలిపలుకు

తీసు తీయములు గల భాషావాహినియందు సుకవులకవి
తాత్పర్యము ప్రబంధరూపమునన కాక చాటురూపమునను
కాలువాటును, వీసులకు విందులై డెండమును దనుపాచ్ఛము
కాటురచనము లొక్కొక్కయెడఁ బ్రబంధరచనముల సయితము
మీఱియుండు నని చెప్పుట భాషావేదుల కనుభవపునరుక్త
మగును. గ్రంథములుగా నేర్పడమిఁజే మొల్లింటి యాంధ్రఃవీశ్వ
రులు రచించిన చాటుపద్యము లెన్నేని యునికి తప్పినవి. పరం
పరాగతము లగుచుఁ గొన్ని పల్లెటూళ్లలో ముదుసల్ల నోళ్ల యం
దును మఱిగొన్ని పురువులకు భుక్తులుపెట్టుపొచ్చినతాళపత్ర
పంపుటములందును జీర్ణించుచున్నవి. ఇంపారు నిట్టిపద్యముల
పంపాదించి గ్రంథరూపమున వెల్వరింపఁ దలంపుగొని యెఱిఁ
నవారి నెల్ల నడిగియు దొరకినతాళపత్రసంపుట మెల్లఁ బరిశీలిం
చియు నానాఁటఁ గొన్ని చాటువులఁ గూర్చితిని. హైందవసార
స్వతమునకు గని యనఁదగు చెన్నపురపు లిఖితపుస్తకభాండా
గారము పెక్కుపద్యరత్నముల నొసఁగినది. మఱిగొన్ని ముద్రిత
గ్రంథములనుండియు నేకరించితిని. రాజులనుగూర్చి రాజమం
ద్రులనుగూర్చి కవీశ్వరులనుగూర్చి, నీతి శృంగార హాస్యాది
షయములం దింక ననేకవిషయములందుఁ బలుదెఱుగుల

సమకుటీనపద్యములలోఁ బెక్కింటి నేటికాలపుమర్యాద క్రమింకనుండ సవరించియు విడనాడియు రత్నము లనఁ వానికథాసందర్భములఁ జేర్చి గ్రంథరూపమున సమకూర్చి శృంగారవిషయము మిక్కిలిమెలఁకువతో నిర్దుష్టపఱచితిని. శా పద్యములు సందిగ్ధార్థములయినను జరిత్రకారులకుఁ జిక్కు నని మార్పునేయక ముద్రించితిని. నేటికవులచాటువులఁ కొనలేదు. ప్రాచీనకృతులందలిపద్యము లేవేని యిందుఁ జూచో గుర్తింపలేని నాయపరిజ్ఞానమును తమింప వేఁడెడి కొన్ని శతకములందలిపద్యము లిందుఁ జేర్చితిని. ప్రాచీనము నాశతకము లిప్పుడు కొన్ని దుర్లభములు. సహృదయులకియ యింపు నింపు ననియే నాతలఁపు.



రెండవకూర్పు

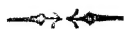
ఈకూర్పున ఎన్నో శ్రుతిపద్యములఁజేర్చితిని, మఱి తిని. గ్రంథముద్రణాధికారమును చెన్నపురిః వావిళ్ల రాస్వామిశాస్త్రిలు ఆండ్ సన్స్ వారి కిచ్చితిని.

చెన్నపురి.

31-7-1917 }

వేటూరి. ప్రభాకరశాస్త్రి.

విషయసూచిక



		పుట.
షయము		1
స్థానారాధనాస్తోత్రము	...	1
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	"
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	"
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	"
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	2
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	"
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	"
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	3
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	7
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	13
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	"
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	14
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	"
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	"
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	"
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	15
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	"
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	"
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	19
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	22
శ్రీమద్భక్తిస్తోత్రము	...	27

విషయము.	పుట.
స్వేచ్ఛారు	28
రెడ్డిరాజులు	31
అనకాపల్లి పాళెండు	32
కాటయ వేమన	33
కోమటి వేమన	34
నానకగండ నరసింహరాయలు	35
నవరత్నములు	39
రాజవద్దతి	40
భోకవద్దతి	41
రాష్ట్రవద్దతి	41
దుర్గవద్దతి	41
బలవద్దతి	41
మల్లికరాజు	46
మైసూరి చిక్కదేవరాయలు	54
కోటరాయరఘునాథరాయలు (తురంగపంచకము)	57
వెలుగోటివారు	61
పోలవల్లి బుక్కరాయలు	63
తంజావూరి విజయరాఘవరాయలు	65
మట్టవారు	66
అద్దంకి నృపాలురు	69
వత్సవాయవారు	70
వాసిరెడ్డి వేంకటాదినాయుడుగారు	71
సి. పి. బొక్కదొరగారు	75
సిద్ధయామాత్యుడు	86
ద్వాత్రింశత్సంతులు	87
భాస్కరుడు	87
భాస్కరమూర్తి కొండమంత్రి	87
రామలింగభాస్కరుడు	87

విషయము.	పుట.
గోపరాజు రామప్రధానుడు	89
అక్షేపము	90
కరణము మల్లన	91
బండారు కేశవమంత్రి	92
సీదయయాచమంత్రి	"
కోటసింగరాజు	"
నిట్టల హరిహరప్ప	95
కొట్టరువు-ఎఱ్ఱమంత్రి	"
గుండమంత్రి	96
సింగనమంత్రి మాచిడు	"
సాహిబి మారన	100
పెద్దయ్య సింగరాజు	101
నండూరిగుండమంత్రి	103
తిమ్మరుసు	"
చేమకూర అప్పరాజు	105
విట్టల వెఱ్ఱమంత్రి	106
గుంటుపల్లి ముత్తరాజు	"
గుంటుపల్లి నరసింగమంత్రి	108
నంది సింగన	"
కటికి కామన్నమంత్రి	109
కోటిపల్లి శరథరాజు	110
వేములవాడ భీమకవి	"
కవిసార్వభౌముడు శ్రీనాథుడు	115
బమ్మెర పోతన	139
వెల్లంకితాతంభట్టు	140
సిల్లలమఱ్ఱి వినవీరభద్రకవి	141
తెనాలి రామకృష్ణకవి	142
కృష్ణదేవరాయలు	150

విషయము.	పుట.
తురగారామకవి	163
నృసింహభారతి	164
పింగళిసూరకవి	165
అడిదము సూరకవి	"
అహోబలమండితుఁడు	173
భృంగపంచకము	175
కంసుకూరి జనార్దనాష్టకము	177
వలపు	178
శృంగారము	"
పొడుపుఁబద్యాలు	187
సమస్య	188
చలి	"
వేసఁగిని మందమారుతము లేమి	189
పొగాకు	199
మూషకచక్రవర్తి	190
మార్జాలచక్రవర్తి	193
పుల్లకవి	"
రాజ్యతంత్రము	196
అష్టకష్టములు	198
గువ్వలచెన్నని పద్యములు	200
శరభాంకలింగమా	203
తైరభా	204
అత్తింటి కోడలు	206
నియోగులు	207
భారతకథనుకూర్చి చాటువులు	209
పాండవులవర్తనము	212
ఈశ్వరాజ్ఞ	213
తెలుఁగుభారతము	214

శ్రీ రఘు చాటుపద్యమణిమంజరి

శ్రీ నారాయణస్తుతి ౧౧.

మ. ధర సింహాసనమై నభంబు గొడుగై తద్దేవతల్ భృత్యులై
పరమామ్నాయము తెల్ల వండిగణమై బ్రహ్మాండ మాగారమై
సిరి భార్యామణియై విరించి కొడుకై శ్రీ గంగ సత్పుత్రియై
వరుస న్నిభునరాజసంబు నిజమై వర్ధిల్లు నారాయణా !

శ్రీ కృష్ణస్తుతి ౧౨.

గీ. చేత పెన్నముద్ద చెంగల్వపూదండ
బంగరు మొలత్రాడు పట్టుదట్టి
సంబతాయెతులును సరిమువ్వగ జ్ఞెలు
చిన్నికృష్ణ ! నిన్నుఁ జేరి కొలుతు.

శ్రీ త్రిమూర్తిస్తుతి ౧౩.

చ. కమలజకృష్ణశంకరులు కాంచననీలపటీరవర్ణు లా
గమనగచంద్రధారు లభుకంసపురారులు హంసతార్క్ష్యగో
గమనులు జన్మపుష్టిలయకారులు వాక్యమలాంబికేశ్వరుల్
శమకరుణావిభూతిగుణశక్తులఁ బోతురు మిమ్ము నెప్పుడున్.

శ్రీ రంగనాథస్తుతి ౧౪.

ఉ. సింగపుమోమువాఁడు తులసీదళదామమువాఁడు కామినీ
రంగదురంబువాఁడు వలరాయనిఁ గాంచినవాఁడు భక్తి కు
ప్పొంగెడువాఁడు దానపులపొంక మడంచెడువాఁడు నేఁడు శ్రీ
బంగరురంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచార మేటికిన్.

❧ వినాయక స్తుతి ❧

క. ఉండ్రాక్షపప్పు నెయ్యిని, బండ్రించినచెఱకుఁబాలుఁ బడియపుటట్టున్
జుండ్రెఁచువచ్చి లేనియ, తండ్రీ వెనకయ్య ! సేకఁ దడయక తెత్తున్.

❧ దిక్పాలస్తుతి ❧

చ. హరిశిఖధర్మదైత్యవరుణానిలయఁశివుల్ గజాజకా
సరసరసక్రైతహయశాక్వరయానులు వజ్రశక్తిము
ద్గరశరపాశకుంతనృణికార్దుకమాస్త్రులు భోగశుద్ధిసం
గరజయశౌర్యసర్వజవకావ్యవిభూతులు మాకు సీవుతన్.

❧ శివ స్తుతి ❧

చ. భసితము కన్నులం బడినఁ బాములు బుస్సనఁ గంట మంట పె
త్తెనఁగి విధుండు గంద నొకయింత గజాసురుచర్మ మూఁగినన్
గసరుచు నట్లపెద్దపులి గాండ్రన గిత్తయఁ దత్తరిల్లఁ జేఁ
బొసఁగినతేడి కుందువడ భూతభయంబున గౌరి లేవ న
వ్వెనఁగఁగ సంతరించుకొనుసీశ్వరుఁ డిచ్చుత మీ కభీష్టముల్.

సీ. సర్వసర్వంసహాసముదయంబు రథంబు

రథమధ్యమున నున్నరాయి విల్లు

విల్లువెంబడిఁ దిద్దు వెలుంగులు చక్రాలు

చక్రాలకును వైరి చారునారి

నారిఁ బట్టుక తిద్దునాగరకుండు గరి

గరిమోద విహరించుఘనుండు శరము

శరము నాభిక నున్నశతవృద్ధు సారథి

సారథిమాటలు నైంధవములు

గీ. గాఁగ వేఁగుచెంచి కణఁకతోఁ బురములు

గెలిచినట్టిఘనుండు గిరిజతోడఁ

గలసి యుండునట్టికరుణాసముద్రుండు

నివ్వసిద్ధులొసఁగు నెలమి మనకు.

❧ మృదునిఁ గనుఁగొంటి. ❧

సీ. అర్థంబు సత్పురుషాకృతిగాంచిన

వెండిచాయలపెద్దకొండఁ గంటి

అకొండపార్శ్వమం దంటి పాయఁగ లేక

సగమైన యొకమహాశక్తిఁ గంటి

అశక్తిమడిపంక సద్రశృంగముమీఁద

నమ్మకం బైనకాఱడవిఁ గంటి

అక్కానలోఁ గంటి నరుదై నయొకయేఱు

నయ్యేటిదరులయం జమ్మత మొలక

గీ. పాటి తడుపాఱు నొకపాలపాఱుఁ గంటి

యదియు నదియును నదియును నదియు నదియు

హరశిరోజూటగంగాబ్జు లగుట గంటి

మృదునిఁ గనుఁగొంటి సంతట మేలుకొంటి.

సీ. శీతాద్రియామృదిన్సీమభూములు గంటిఁ

జెలువైనకేదారశిఖరిఁ గంటి

ఉగ్రునినిజకాంత నుమఁ జెతఁ గనుఁగొంటి

మధుమాధవుని బైత్యమథనుఁ గంటి

కంటి విఘ్నేశ్వరు గణనాథుఁ గనుఁగొంటిఁ

జండభైరవుని గోస్వామిఁ గంటి

ఉత్తమసంస్తుత్య నుత్తరార్కునిఁ గంటిఁ

గాల్వభైరవు ఛన్నఘంటఁ గంటి

సీ. కంటి వటవృక్ష మాదిమగంగఁ గంటిఁ

గంటిఁ గేదారకుండోదకములు గ్రోలి

మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని

మృదునిఁ గనుఁగొంటి సంతట మేలుకొంటి.

సీ. అలపోతులజేని నాతనిపగవానిఁ

బెంపంగఁ జంపంగఁ బెంపు గలిగి
 హోలాహలపుమందు హల్లకములవిందుఁ
 గుడువంగ ముడువంగఁ గోర్కిగల్గి
 ఎడమదిక్కువ ఘాటి జడలమక్కువబోటిఁ
 బొలపింప వలపింపఁ బొందు గలిగి
 పచ్చియేనికతోలు ప్రాతకంగటికాలు

గీ. ఎనఁగి లోకంబు లీచేడు నేలువాని
 మిగులఁ బొడవైన తెల్లనిమేనువాని
 మహితవృషరాజు సెక్కినమహిమవాని
 మృదునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి

సీ. తారకాసురభుజాదర్పంబు దెగటార్చు
 ఘనుఁ గన్నతండ్రి మాయనుఁగు వేల్పు
 కుండలిజ్యోవల్లి కొండవింటను గూర్చు
 విలుకాండ్రమేటి మాకులగురుండు
 తలిరాకుబాకు గద్దరివజీరునిక్రిచ్చు
 మట్టుపెట్టినదిట్ట మాకుఁ బ్రపు
 హత్తితెల్లనిగి త్తకత్తలాణము సెక్కి
 మహి మించునెఱకాఁడు మాధనంబు

గీ. జాటజాటాగ్రవీధిని జహ్నుకన్య
 మమత నిడుకొన్న వగకాఁడు మాబలంబు
 పార్వతీసాధ్వీ సామేనఁ బాదుకొల్చి
 వెలయుపటుశీలి మాపాలివేల్పుమొదవు.

సీ. సుర లర్థిఁ గల్పప్రసూనముల్ వర్షింప
 నప్పరోవనితలు నాట్యమాడ
 దుందుభిధ్వానముల్ తుములుబులై మ్రోయఁ
 దూర్యఘోషంబులు తొంగలింపఁ
 జేరి వసిష్ఠుఁ డాశీర్వాద మొనరింపఁ
 నలయరుంధతి శోభనంబు పాడ
 వరుగుణంబులనెల్ల వాల్చీకి నులియింప
 నారదమాని గానం బొనర్పఁ

గీ. జెలంగి సింహాసనంబున సీతతోడ
 రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనము నేయు
 నట్టియా యోధ్యరాము నే నాత్మలోన
 మెలంగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సౌమిత్రి వేడుక ఛత్రంబు దాల్చుంగఁ
 బాదుకల్ భరతుండు భక్తి నిడంగ
 శత్రుఘ్నుఁ డంతలోఁ జామరంబును వీవ
 సుగ్రీవుఁ డర్థితో సురటివీవ
 అంగదుం డంతంత నడపంబు పట్టంగ
 నరస భిడ్గము విభీషణుండు తాల్చు
 సామిరి మతిమీటి నన్నులిఁ గావింప
 జాంబవతుండు హెచ్చరిక చెల్పు.

గీ. అవనిజనుగూడి భద్రసింహాసనమున
 రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనమునేయు
 నట్టితోడండతామునే నాత్మలోన
 మెలంగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సీతావధూమణి మాతల్లి భృగురామ
 గర్వాపహరి మాకన్నతండ్రి

దశరథాత్మజుఁడు మాదాత విశ్వామిత్ర
 మఘరక్షణచణుండు మాకుఁ గర్త
 మారీచదమనుండు మాయిలు కేలుపు
 కోదండపాణి మాకులగురుండు
 జనకజానేత మా నెనరై నచుట్టంబు
 రావణహంత మాజీవధనము

గీ. తై కయ్యాస్పితకారుండు మాకు హితుఁడు
 హేమమృగచర్మకాయ మాస్వామి జలధి
 బంధసుండు మాకు సంసారభారవహుండు
 రామచంద్రుండు మాకు సర్వస్వ మరయ.

శ్రీ. వనరాశిఁ దనయంపమొనకుఁ దెప్పించిన
 కోదండధరుండు మాకులగురుండు
 తారకబ్రహ్మవిద్యాస్వరూపం బైన
 జేదవేద్యుండు మావిమలవిద్య
 దండకాంతరమానిమండలిఁ గాచిన
 మనుపంశతిలకుండు మాకుఁ బ్రాపు
 పగవానితమ్మునిఁ బట్టంబు గట్టిన
 కరుణావయోధి మాపరమదాత

గీ. శబరి యొసంగినఫలములు చవులుగొన్న
 భక్తిమాత్రైకదర్శి మాపాలివిందు
 కఠినదశకంఠభుజగర్వగౌరవంబు
 మట్టుపెట్టినవిలుకాఁడు మాబలంబు.

శ్రీ. నాలుగుమోములబాలునితోఁ దన
 బొడ్డున బాలెంతపూవుదనర
 అడుగుఁగెందామరఁ బొడమినలేనియ
 ముల్లోకములమీఁద పెట్టిగొలుప

ఉరమున నున్న యిందిర చేతికమలంబు

మెలంగుతు మైదల కామెతలు గొలువఁ

గరమున నొకమనోహరతరశంఖంబు

పాలివోనినిండు వెన్నెలలు గాయఁ

గీ. బాలమున్నీటికరడు లుయ్యాలలూఁప
ముదురునాగువువైఁ గను మోడ్చి యున్న
వాని లోకంబు లేతెడువరుసవాని
మెలఁత ! కలగంటి నంకట మేలుకొంటి.

దశావతార స్తవము

— గునుగు సీసములు —

ఈపద్యములు సత్యవోలు భగవత్కవి రచించినవియట.

రక్షణపరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. వదనభుజోరోంఘ్రివలన విప్రక్షత్ర

వైశ్యకూర్మలు మదివలనఁ జంద్ర

ముఁడుఁ జాపువలన సూర్యుఁడు మోమువలన మ

రుత్పతి వీరిహోత్రులును బ్రాణ

మువలన వాయువు బొడ్డువలన శాక

సము శిరమువలన స్వర్గము పద

మువలన భువి చెవులవలన దిశలును

నుదరమువలన హేమోదరాండ

తే. చయము జని వృద్ధి లయ మంద నలపునీవు

సాహృదయపీఠి నుండు మామ్నాయసుప్ర

సిద్ధ వైకుంఠనాథ లక్ష్మీనాథ
రక్షణపరాయణుండ నారాయణుండ.

సీ. విరజానదీపగివృతసప్తసాలావృ
తపరమభాగవతసదనపద
వైకుంఠభువనభవనసద నానుక్య
తనపీణపవనాదతల్పమున జ
గత్కల్పనాకల్పికల్పిండవైకుడి
కాలు వంచి యెడమకాలు సాంచి
కుడిచే యనంతునియొడలిపై నెడమచే
యిని జానువండున నిడి వెనుకటి

గీ. కరయంగంబుల శంఖచక్రములు మెఱయ
సిరియొం భువి నీశ గొలువ భాసిల్లు నిను భ
జితు వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీనాథ !
రక్షణపరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. శ్రీదేవి భూదేవి సేవింపఁ గస్తూరి
తిలకము మాణిక్యములుఁ గిరీట
ము మకరకుండలములుఁ గౌస్తుభమణి తా
భీలు లక్ష్మీకుచాలేపము వన
మాల శ్రీవత్సము మంచిసాలు భుజి
ర్దులు బాజుబండులు గొలుసులు మురు
గులు బటువులు ముద్రికలు శంఖచక్రాది
పంచాయుధములు సుభద్రసూత్ర

గీ. కలతపీతాంబరంబు గజ్జెలు వెలుంగ
నాహృదయపీఠి నుండు మామూయసుప్ర
సిద్ధవైకుంఠనాథ లక్ష్మీనాథ... ..

సీ. మహనీయమత్స్యకూర్మ పరాహనరసింహ
వామనభృగురామరామరామ

బుద్ధకలికిరూపములు నారదకపిల
వ్యాసదత్తాత్రేయు లావిగా న
నంతరూపము లయ్యు “నశ్శతీష్ఠస్థకాం
గుల” మని బ్రహ్మాండకోటి యేక
సాద్విభూతి త్రిచాద్యాతిగను పరమ
పదముగ సీస్వరూపము దెలిసిన

గీ. తత్త్వవేత్తలు పురుషహక్తమన నిన్నుఁ
బొగడనెగడితి వా విరాట్పురుష ! సుప్ర
సిద్ధవైకుంఠనాథ !

సీ. మొగము శంఖము మీసము ల్లదాఖడ్గము
ల్పాలచ చక్రము బాలమును సుకార్ష
మునుబూని మగమీసమూర్తి వై మెఱసి పా
తాళ మొఱసి తటస్థలి దొఱసి య
రసి “స్వయంతీర్థః పరాంతారయతి” యను
నోజ గా నీతి “యత్కృచ్ఛ)యః ప
తనహేతు” వనిసోమకునకు దెల్పు గుబ్బాల్లు
భొల్లంభాల్లు నెగసి పడుచుఁ గడలిఁ

గీ. గ్రచ్ఛుకొని పచ్చుముచ్చుమై వచ్చి శ్రుతులు
దెచ్చి విధి కిచ్చినట్టిసహెచ్చువినతి
సేతు వైకుంఠనాథ !

సీ. ఆమృతవారాళి ఖుటము నుందరముఁ గవ్వ
ము ఫణి రజ్జువుఁ జేసి పూర్వదేవ
తలు దేవతలుఁ బట్టి తరువఁగా ఘుమఘుమ
ధ్వనులు బ్రహ్మాండము తల్లడవడ
నపుడు “పరోపకారార్థ మిదం శరీ
ర” మని కూర్మావతారమునఁ గ్రుంగి

నగరి క్రింద నిలిచి “నాన్నోదకసమం
దాన” మని సురలకమృతమిచ్చి (?)

గీ. నిరుపమానలక్ష్మీరమణీమణిమ
జులు గొలుప విలసిల్లి తో నలఘుదాన
శీల! వైకుంఠనాథ!

సీ. హిమగిరిఁ గేదదేహము వజ్రములతీరు
రోమములుఁ బ్రళయార్కులనరి కనుఁ
గవయు బ్రహ్మాండముఁ గబళించుముట్టై పా
తాళముఁ బెకలించుదంప్త్ర యొప్పుఁ
గ వరాహమూర్తివై కదిసి హిరణ్యాక్ష
గర్భనిర్భేదివై భూర్భువస్సు
వర్భయచ్ఛేదివై వారాళిమగ్నభు
గ్నవసుంధరోద్ధరణప్రమోది

గీ. వై జగతి “యతో ధర్మస్తతో జయ” యను
వచనము నిజముఁ జేసినవర్ధమాన
కీర్తి వైకుంఠనాథ!

సీ. ఎంతఁ జదివిన రవంత కులాచార
ధర్మ మెఱుంగడ తనకుమార
కుండయిన ప్రహ్లాదు నొడిసి పట్టి నలుక
రహి వచ్చినట్టిహిరణ్యకశిపు
కట్టెదుట నిశువకంబము పటపటఁ
బగులఁ బొగ లెగయ భగభగ మను
పెనుమంటఁ జిటజిట మనుమిడుగురులు బ్ర
హ్మాండము నిండ బ్రహ్మాదులు గడ

గీ. గడ వడఁక నల్లడ లడల పెడలి కెవ్వు
నార్చి రిపు నేర్చి పటు నేలినట్టిశ్రీని
సింహ! వైకుంఠనాథ!

సీ. అదిలికశ్యపునకు “నంగుష్ఠమా త్రకిపు
రుష” యనువచనము రూఢిసేయ
వామనమూర్తి నవతరించి వడుగవై
గోదగు జులెముఁ బచ్చగోలపంచె
పంచశిఖలు మాంజి పాలాశదండము
కృష్ణాజినము చెంబు నిట్టివేష,
మమర “నణారణియా స్తహతో మహీ
యా” నన్న వేదవాక్యము ప్రసిద్ధి

గీ. పడ బలికడకు బుడమి మూఁ దడుగు లడిగి
త్రిభువనము లాక్రమించువర్ధిష్ఠు వని భ
జింతు వైకుంఠనాథ!.....

సీ. జమదగ్నిగర్భవాసమునఁ బుట్టి వివిధ
విద్యాతపోధనుర్విద్య లధిక
పలివై ప్రబలి “ఇదం బ్రాహ్మ్య మిదం తాత్ర”
మని మునిరాజచిహ్నముల కాప
చాపనైపుణిఁ జూపి పాపభూపతుల శ
తారికతోరక్షతారధార
నస్త్రధారాప్రవాహములు గా శతధా న
హస్తధా ఖండించి యానదులను

గీ. దర్పణము భూమిదేవతాతర్పణముగఁ
జేసినపరశురామపేషి వని నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ!.....

సీ. సూర్యవంశము పరిశుద్ధ మని దశర
థుఁడునతులమనోరథుఁ డని భరత
లక్ష్మణశత్రుఘ్నులకు నన్నవై ఘట్టి
సౌందర్యచాతుర్యపాకుమార్య

కార్యమై ర్యాదార్యవీర్యసత్యోచిత్య
 గాంభీర్యకర్తృమకర్తృమన్య
 ధాకర్తృ మతీసమర్థత్వసత్వాఘట
 ఘటనాపటీయ స్వస్థునయశస్త్వ

గీ. సౌఖ్యసఖ్యదయాముఖ్యకాలి వైన
 రాముని సరాముని దయాభిరాము నిను భ
 జింతు వై కుంతసాధ !.....

సీ. బ్రహ్మచు గన్నపర బ్రహ్మమూర్తివై
 యాద్యంతకూహ్యుండ వయ్యి “భర్త
 సంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యు
 గే” యటంచుచు దేవకీతనయుండ
 వయి బలరామసహాయుండవై శీష్ట
 రక్షణమును దుష్టశిక్షణమును
 సలుపుచు రుక్మిణి సత్యభామ సుదంత
 భద్ర కాళింది జాంబవతి మిత్ర

గీ. వింద లక్షణయును బదారేలనూర్వు
 రంగనలు గొల్వ వెలయుకృష్ణాహ్వయ ప్ర
 సిద్ధ! వై కుంతసాధ !.....

సీ. త్రిపురవై త్యులను మిత్తికి బుత్తిఁ జేయఁ ద
 లఁచి తదీయాంగనల యతిబృంభ
 కుచకుంభపరిరంభగుంభనరంభాత
 రుస్తంభశుంభదూరుఘనజఘన
 బింబబింబాధరపీడనతాడన
 దంతక్షతనఖత్తప్రముఖర
 తుల నతులగతులఁ గలసి మెలసివిల
 సితతద్యౌతక్షుతిఁ జేసి చేసి

గీ. కంటిగొంటమ్మ వైమింట గంటకత్తి
పురచరులఁ గాల్చి కాల్చినబుద్ధ గుణక
మృద్ధ! వైకుంఠనాథ!

సీ. కలియఁగాంతమున దుష్కరముష్కరతుదమ్మ
చండాలపతితపాపందమండ
లీమండితాభిండభూమండలముఁ జూచి
కమ్రమ సర్వార్థతామసపరి
తటమున బ్రహ్మవిద్యాప్రాణనమః బట్టి
వై పుట్టి యుక్తమాత్మాధి రూఢుఁ
డ వయి జోడుఁ దోడిసి డాలు కత్తికమానుఁ
బూని పూనిక మీఱఁ బుడమిఁ బుట్టి

గీ. నట్టిదుష్టులఁ బుడమిఁ జెందాడ నున్న
కలికిమూర్తి! గుణహూర్తి! కలితశౌర్య
శీర్తి! వైకుంఠనాథ! లక్ష్మీననాథ!
రక్షణపరాయణుండ! నారాయణుండ.

ఈ క్రిందిపద్యము లెలకూచి బాలసరస్వతీమహాపాఠాశ్రా
యందు రచియించెను.

౧. మత్స్యవతారము

కా. సాధీయోముఖపూరితో ద్వమితతాసతోర్ధ్వగోదన్వద
ర్హోధారాంతరట త్రిమింగిలగిలప్రాధ్వాననిధ్యానల
భాధీక ప్రభుతాస్వభాగహరణార్థాయానాథానుజ
ప్రాధాన్యాంకవిలోలవాగ్దగ్గజటప్రప్తం ప్రమ స్వా మనున్.

౨. కూర్మావతారము

కా. ద్యూతంభద్ధిరికల్పితావతరణద్యోవాహిసీసంగమో
పాత్రేందూదయనిషిక్తూణజలధి ప్రారబ్ధపుతోత్సవో

దాత్రత్వాత్తగజాశ్వవన్యశనక న్యాగోమణిదానసం
పత్తిప్రీతితదేవధుల్యధిపతిబ్రహ్మంస్తుమ స్వామసున్.

3. వరాహావతారము

కా. ఆద్యాలోకనభక్తిసంభ్రమవసేహాపూరుషత్వత్తన
త్వాద్యాంభస్తలసీభ్రమప్రదఖురప్రత్యౌశనామాత్రజా
గ్రద్యోగాంబుధిదంష్ట్రీకాగ్రరిపుహృత్కామివప్రాయశుం
భద్యాదోనిధిసప్తకీర్ణలికీటిబ్రహ్మంస్తుమ స్వామసున్.

౪. నరసింహావతారము

కా. డింభద్రోహివనోత్కటోత్క్రమణదుష్టిప్రతారోమకూ
పాంభోజప్రభవాండభాండదళనోన్మధ్యానధీకృష్ణభా
స్తంభాంతస్త్రుటనాస్ఫురత్పటపటభ్యన్యాస్తనిశ్చేష్టని
ర్దంభోద్యోగదికావకాకనృహరిబ్రహ్మంస్తుమ స్వామసున్.

౫. వామనావతారము

మ. స్వతలస్వచ్ఛతరారుణత్వరచితస్వస్త్రిఃపరేద్భ్రాంతివా
త్ప్రతిమాలత్వదశానుకారిగళగాద్ధవ్యత్తమాంభోజభూ
నుతిహాసన్నభిరోద్ధ్వసారితపదార్ణవోరుడ్డగంగాసవ
ప్రతిమాళీశకపద్మమండలపటుబ్రహ్మంస్తుమ స్వామసున్.

౬. పరశురామావతారము

కా. ఆజిప్రాధిమదుర్జయార్జునగళోదగ్రాన్యగాన్వారన
న్యాజాపోశనభాక్తదస్వపహృతిప్రాణాహుతిప్రస్ఫుర
ద్రాజాశీదివసాపసానవిభుసప్రాయేందువేలాయితా
భ్రాజాభ్యక్షతుతారధారిభృగురాడృప్తంస్తుమ స్వామసున్.

౭. శ్రీరామావతారము

కా. చాచచ్ఛాత్రనిషంగభంగకుపితక్షౌభృద్ధనుఃపంచవ
క్రైవంచాళికదృక్ష్యాయక్తహుతభుగ్గీవాద్వయీపంచక

వ్యాపారభీమకారిపంక్తిగళగళ్యాఖండచాఖండదో
రైపుణ్యప్రదరౌఘరాఘవచరం బ్రహ్మం హ్రుమ స్వామసున్.

౮. బలరామావతారము

మ. కరిపూరుద్ధరణేద్ధలాంగలవిభగ్నత్వభరాదక్షది
కర్కరిపాదప్రహతిస్ఫుటస్ఫుటితభాగవ్యాపుతగ్రీవచూ
కరపీఠీకృతవృద్ధతాహితమహాగాధాధిమార్తాధిరా
టపరిక్ష్ణప్రప్రళయాంబుగాహనహలిబ్రహ్మం హ్రుమ స్వామసున్.

౯. శ్రీకృష్ణావతారము

మ. అతిదోషేడనకర్కరీఫలితకంఠాభత్వనుక్షుద్ధధూ
ర్దృశావర్తదృఢాంగపాతహతగోత్రా భర్తృకోత్పాదిత
క్రతుఘ్నాక్షిహణాగ్రహోస్తుభిశతారభ్యస్తమైవాకాపి
మృతసభ్యాంతికనందగోపకసుతబ్రహ్మం హ్రుమ స్వామసున్.

౧౦. బౌద్ధావతారము

మ. గిరియుద్ధధనురస్తతాప్రభృతిమోఘీకృష్ణధూతీలిపి
స్ఫురణావర్తభిదాధ్యధార్థ్యవిసఫలీభూతత్రిపూకత్రిపూ
ర్వరదై తేయజీఘాంసుకానరపరోగప్రాప్యసారూప్యని
ర్భరదై తేయతథాగతాంగకపరబ్రహ్మం హ్రుమ స్వామసున్.

౧౧. కల్కవతారము

మ. స్వమహాబాహుకృపాణకృత్తగళతుచ్ఛష్టేచ్ఛవీరచ్ఛటో
త్కమదాపాదితపద్మినీరమణమధ్యచ్ఛిద్రభిస్వామికా
గమనానాస్రవయఃపరాగమధితత్త్వాసౌరగంగానదీ
భీమకృత్కీర్తికల్కిమూర్తికపరబ్రహ్మం హ్రుమ స్వామసున్.

❖ సంకీర్ణ పద్యములు ❖

- గీ. ఆక్షరంబు వలయుఁ గుక్షిజీవనులకు
నక్షరంబు బిహ్వ కిక్షురసము
అక్షరంబు తన్ను రక్షించుఁ గావున
నక్షరంబు లోకరక్షితంబు.
- క. సరి నక్షరములె మంత్రం
జరయఁగఁ దరుమూల మెల్ల నౌషధచయమే
ధర యెల్ల ఫలనిదానమే
నరు లాస్థితి యెఱిగి క్రియల నడపిరయేనిన్.
- కా. ఆలస్యంబును గామినీజనరతాత్యాసక్తియున్ జన్మభూ
లోలత్వంబును రోగపుంభయము దుష్టోభంబు సంతోషమున్
బోలంగా నివి యాము నెప్పుడు జగత్పూజ్యప్రతాపోదయ
శ్రీలం జెందఁగ విఘ్నకారణములై చెల్లున్ ధరామండలిన్.
- ఆ. దేవునాన మున్న దేశాన కొకరుండ
నిప్పు డూరనూర నింటనింట
నేవు రార్దు రేడ్వు రెనమండు తొమ్మండు
పదుపురైరి కవులు పద్మనాభ !
- చ. అపనిపుఁ డాదరించినభటాభిభటత్వము వై ద్యువై ద్యమున్
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము కోటిసేయు న
య్యవనిపుఁ డాదరింపనిభటాభిభటత్వము వై ద్యువై ద్యమున్
గవికవితామహత్త్వమును గాయకుగానము గవ్యసేయునే ?
- మ. నయనానందకరం బనిందితము నానానద్విజశ్రేణి కా
శ్రయ మశ్వత్థమహీజ మంచు నభ లాసం జెంది యాస్వాదన
క్రియకుం బుష్పచయంబు గోరి చనుమాడ్కిన్ సుందరాకారు ని
ర్దయం నాసింతురుగా కెఱుంగుదురె యంతస్సారనిస్సారతత్ ?
- చ. సరసులు గానివారియెడఁ జాలఁ గవిత్వరసప్రసంగముల్
కలుపుట కంతశోషణమె కాక రసజ్ఞత గూర్చు నేర్చునే?

స్తరశరశాలవేదనకు జాలక భ్రాంతిని రాలిబొమ్మతో
మఱిగి రమింపఁగాఁ దివురుమానవుఁ డేమి సుఖంపఁ గల్గెడిన్ ?

సీ. నిపుణక రాజ్యనినీతుఁడు గాఁ డేని

నేల యేలెడువాఁడు బేలకాఁడె

సంగీతసాహిత్యసరనుఁడు గాఁడేని

కృతి నెప్పువాఁడు దుష్కృతుఁడు కాఁడె

మళలత సతిమతివిశదుఁడు గాఁడేని

విటుఁడగువాఁడు దుష్టిటుఁడు గాఁడె

మాధవశ్రీపాదమగ్నుండు కాఁడేని

మోక్షార్థి నమవాఁడు మొప్పెగాఁడె

గీ. అతులరాజ్యనీతి యమలకావృకుశక్తి

యంగనాసురక్తి యచలభక్తి

రతుఁడు గానివాఁడు పతిగాఁడు కృతిగాఁడు

కామిగాఁడు మోక్షకామి గాఁడు.

గీ. ఆధ్వం దున్నయప్పు డందఱు బూజ్యులె

లెక్కమీఁద నున్న లెక్కినట్లు

అతఁడు పోవువెనుక నంద ఊహజ్యులె

లెక్కలేక నున్న లేగినట్లు.

క. సామర్థ్య మున్నచేళల

నేమసుజునకేని నింద యె ట్టొదవుఁ? గునుం

బామేల్చిచీర దాల్చిన

భామ చెఱఁగుసూయుఁగాక బయలంబడునే ?

క. చేతనగువాఁడు కార్యము

కై తగ్గుప వంగుఁగాక యల్పుం డగునా?

యేతముచడి దా వంగును

బాళాళమునీరు చెచ్చి బయలం జల్లున్.

చ. పరంగగ నాల్లపాదములు బాగగుతుండము ఘీంకృతంబు మా
కిరువురకుఁ నమంబె మఱి యెక్కువయొక్కటి పక్షయగ్గ భే
చరుండను నాకు సామ్య మొకసామజమా? యని దోమ పల్కున
ట్టరయ మహానుభావులను నల్పండు నోరికొలందు లాడెడిన్.

మ. సకలస్థాణుశిరఃప్రవర్తి నురుపక్షద్వంద్వకౌక్యభీరం
జమఃడక్ సర్వదిగంతగామి నసకృత్సంసేవ్యమానుండ నై
ష్టికుండక్ గావున మత్సమానుఁ డగునే శీతాంశుఁ? డం చెప్పుడుక్
బక మిందుం బ్రహసించురీతి సుజనుం బల్కుం దురాత్ముం డిలన్.

క. కవితాలక్షణమెఱుంగని

యవివేకిఁ బద్య మిచ్చి యడుగుటకంటెక్

చవలెఁగొని దండెఁగొనుకొని

భునిలో హరిదాసుఁ డైనఁ బుణ్యమె దక్కెన్.

క. పదపద్యంబులు చదివిన

విదలించుకలేచిపోక వేడుకతోడక్

దుద ర మ్మని యిప్పించినఁ

బదివే లొకపోకవక్క భట్టరుచిక్కా !

ఈభట్టరుచిక్కాచార్యులు, తెనాలిరామకృష్ణప్రభృతులకు
గురువనంబడు.

క. నక్కలు చొక్కలు వెతకును

నక్కఱతో నూరఁబంగి యగడిత వెతకుక్

గుక్కలు చెప్పులు వెదకును

దక్కిడినాలంబెకొడుకు తప్పే వెదకున్.

గీ. తప్పు గుఱులించివ్రాయు టుత్తమము; లేక

ప్రతిసమానముగా వ్రాయు టతిముదంబు

రెండు విడనాడి వ్రాసెడిలేఖకుండు
కలుగు టరయంగఁ గవి యభాగ్యంబకాదె?

చ. వెనుకకుఁ బోక హు వ్వునక వేసట పొందక బంటిబంటిలోఁ
బెనుపక లోపలం బ్ర మసి బెగ్గిల కంఠయు మున్నె సూచుచుకొ
గనుఁగొను నక్షరక్రమముకందువ దప్పుక యేకచిత్తుడై
యనుపమభక్తితోఁ జదువునాతని వాచకుఁ డండు సద్గుణుల్.

షట్పక్రవర్తలు ౧౭

శ్లో. హరిశ్చంద్రో నలో రాజా పురుషత్వః పురూరవాః,
సగరః కార్తవీర్య శ్చ వ డేతే చక్రవర్తినః.

జిగిబిగియును, రుచియును గల యీక్రిందిపద్మరాజ
ములు యత్కర్తృకములొ తెలిసినదికాదు.

సీ. హరిహరబ్రహ్మదు లద్భుతం బందంగ
సెగడె సత్యవ్రతనిష్ఠ కలిమి
నాబుగుయగముల నోలిని బదునాల్లు
వరుసల వర్తిల్లి వసుధ యేలె
సప్తపాథోధిసంగు ప్తపప్తద్విప
సంధుల జయకీలాస్తంభవికతి
నిలిపె నాఖండలాదులు పంపు సేయంగ
రాజనూయమహాధ్వరం బొనర్చె

గీ. సతలవితలరసాతలాద్యఖలదనుజ
లోకగంధర్వలోకాహిలోకనాక
లోకగోలోకకమలజలోకభరిత
సాంద్రయశుఁజెప్పఁ దగు హరిశ్చంద్రవిభుని.

సీ. చంద్రకందర్పాదిసౌందర్యవంతులు

తనుజూచి సిగ్గునఁ దనరఁ దనరె

త్రైలోక్యసుందరి దమయంతి తనయలను

బద్ధానురాగగాఁ బరఁగఁ బరఁగె

అధికై బ్రాణంబు నర్థంబు నిచ్చుట

నెట్టన బిరుదుగా నెగడ నెగడె

అమరులు దనమనోవిమలత కిచ్చమై

మెచ్చి నెచ్చెలులుగా మెరియ మెరిసె

గీ. మహితకర్కటకాపీంద్రమైత్రిపరుఁడు

పుణ్యముతుపర్ణవర్జితాగణ్యగుణఁడు

వితతకలిదోషసంహారవిమలయశుఁడు

నలుని గీర్తింప నఘములు దొలఁగు టరుచె ?

సీ. చంద్రనందనునకు సాధ్వీయిలాకన్య

యం దుద్భవించెఁ బుణ్యములతోడ

క్రీమత్పురాంగనాసీమంతమణియైన

యూర్వశి పత్నిగా నుర్వి యేతె

వితతభాండాగారవిపులగోష్ఠాగార

తతి విప్రహస్తసంగతిగ నిచ్చె

అయుర్దృఢాయుస్సుఖాయుర్దుఃఖుల దేవ

పతి చూచి వెఱఁగంద నుతులఁ బడనె

గీ. సుజనముచికుందభూపాలసోదరత్వ

మేరుమందరభృతియశోమేదురత్వ

నకలగుణరత్నభూషణసాగరత్వ

ధను నఘచ్యుతుఁ బురుకుత్సుఁ జను నులింప.

సీ. మహి యెల్లయెడ నేలుసాంధాతృనకుఁ బుట్టి

యాదిగ ర్భేశ్వరుం డనఁగఁ బరఁగె

బ్రాహ్మణభక్తిసంపన్న సౌజన్యత
విప్రవశుం డన వినుతి కెక్కె
ఇరు వేలవర్షముల్ గుఱుతుగా నొకదినం
బాదిగాఁ గలయధ్వరాళిఁ జేసె
త్రిభువనప్రీతిగా దివ్యకోదండుఁడై
బహుకోటిదనుజుల బల మడంచె

గీ. ప్రకటశాస్త్ర వభంజనభైరవుండు
పాత్రతాయ త్తకారపపారవుండు
హర్షితానేకజనవినుతారవుండు
గౌరవోన్నతి నొప్పెఁ బురూరవుండు.

సీ. పట్టుక క్తికౌర్యు లర్వదివేపు రాత్తజుల్
పసిసేయ నిష్కహేభరము దాట్టె
ఓక్కొక్కనుతుపేర నొక్కొక్కసట్టణం
బిలయెల్లఁ గల్పించె నలఘుమహిమ
అన్నికట్టణముల నభిలమహారత్న
చయములు గల్గ రాజ్యంబు చేసె
పుత్రమోహభ్రాంతి పొందక మర్యాద
తొలఁగిననుతుల నిల్ తొలఁగఁ దోతె

గీ. చెప్ప నొప్పుచె నిజపాత్ర చిత్రభూర
తమతపోలబ్ధగంగాంబుతరళసలిల
వీచికానూనసోపానవితతయాన
నవనివాసత వైకుంఠనగరు నగరు.

సీ. హేమాయపంశధాత్రీశాభిచంద్రుఁడై
జనియించి విశ్వభూచక్ర మేతె
అచ్యుతమూర్తి దత్తాత్రేయయోగీంద్రు
చేత జగజ్జైత్రసిద్ధి పడసె

ఏకప్పు నెన్నఁడు నెవ్వరు నెచ్చోటఁ

దలఁచ రాకుండంగ నిలిపె నాజ్ఞ

ఏడుదీపులయందు నెన్నూఱు హయ మేధ

యాగంబు లొనరించె నలఘుమహిమ

గీ. ఆతులతరదీర్ఘ సత్త్వసహస్రబాహుఁ

డహిగణాధిపఘణగణాయ త్తభూరి

భూభరముఁ దాల్చె నవలీలఁ బొగడఁ దగఁజె

కార్తవీర్యార్జు నాహ్వాయత్తాతలేంద్ర ?

సీ. ఓగిఁ జతుర్దశమహాయుగములు భువిఁ దాల్చె

సత్కృతము హరిశ్చంద్ర విభుఁడు

జంభారివరుణాదిసంభావితులలోన

దమయంతి వరియించెఁ దనర నలుఁడు

అదిగఁజేళ్ళరుం దైవిప్రదానుఁడై

చరియించెఁ బురుషత్పజనవిభుఁడు

బ్రాహ్మణహస్తంబు భండార మదియె శొ

తారంబుఁ జేసెఁ బురూరవుఁడు

గీ. సాగరము పేర్చి నిర్మించె సగరశృపతి

కార్తవీర్యుండు మహి జైత్రవర్తనుండు

వీరలార్ధరుఁ దలపోయె విష్ణునిభులు

చక్రవర్తులు నిత్యనిర్వక్రయశులు.

— రణతిక్కన - నెల్లూరుపురము —

విరాటపర్వముఁ దొట్టి తుదముట్ట నాంధ్రమహాభార
తమును రచించిన తిక్కనసోమయాజి కీతఁడు పెద్దతండ్రికుమా

రుడు. పదుమూడవ శతాబ్దియందు విక్రమసింహపురమున రాజ్యమేలిన మనుమసిద్ధిరాజునొద్ద నేనాని.

సీ. వీరవివాదంబు వేదవివాదంబు

పాయక యేప్రాద్దు మోయుచుండు
భూసురప్రకరంబు సేసలు చల్లంగఁ

బాయ కెన్నియొ కటుంబములు బ్రదుకు
బ్రాహ్మణావళికి ధారలుపోసినజలంబు
సకళంబు ముంగిట జాలువాఱు

రిపుల కొనగిన పత్రికలపుత్రికలను
బాయక కరణముల్ వ్రాయుచుండు

గీ. మానవుడుఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
మదనసముఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
మహితయశుఁ డైనతిక్కనమంత్రియింట
మంత్రిమణియైనతిక్కనమంత్రియింట.

మనుమసిద్ధిరాజునకును నెఱగడ్డపాటియేలిక యగుకాటమ రాజునకును జరిగినసంగ్రామమున నీధన్యచరిత్రుడు కీర్తికేఘం డయ్యెను. పుల్లరియిచ్చు నొడంబడికపైఁ గాటమరాజుతనపసుల మనుమసిద్ధిరాజు మేతబీళ్లలో మేపుకొని యక్కడఁ దనకొడే దూడలలో నేదో నవ్వుము సంభవించిన దన్న కారణమునఁ బుల్లరి నెగఁగొట్టెను. దానిపై మనుమసిద్ధిరాజు పసులఁబోసీయఁడయ్యె. పరస్పరయుద్ధమున కిది కారణము. ఈయుద్ధచరిత్రము “కాటమ రాజుకథ” యనుపేర గ్రంథరూపమున వెలసినది. మనుమసిద్ధి పక్షమునఁ గొంత సేనతోఁ ఖడ్గతిక్కన కాటమరాజుసేన నెదుర్కొని కొంత పోరాడి తన బలము చెల్లాచెదరుకాఁగా నిలువరాక తిరిగి యింటికి వచ్చెను. నాఁడు స్నానము చేయఁబోఁగా స్త్రీలు

జలకమాడు ముఱుగుపట్టున భార్య నులకమంచ మడ్డునేసి పస
పుటుండ నాని వైనుంచి నీళ్ళబిందె దెచ్చిపెట్టెనట! ఇది యే
మని వ్యసనపడి యడుగ—

క. పగఱకు వెన్నిచ్చినచో

నగరే నిను మగతనంపు నాయకు లెందుకొ ?

ముగు రాఁడువార మైతిమి

పగ పేటికి జలకమాడ వచ్చినచోటన్ ?

అని యవమానకరముగా నైతము పల్కెనట! తర్వాతఁ
దల్లి యన్నములో విఱిగినపాలుపోసెను, తిక్కన తల్లి నిదియేమని
యడిగెను. తల్లి “నాయనా! నీవు పోయినచోటికే పనులును మేఁ
తకుఁ బోయెను. అవియును విఱిగి వచ్చినవి. పాలును విఱిగెను”
అనెనట !

క. అసదృశముగ నరిపీరుల

మసిపుచ్చక విఱిగివచ్చుమగపందక్రియకొ

గనవుకొ మేయఁగఁ బోయిన

పనులుకొ విఱిగినవి తిక్క! పాలుకొ విఱిగెన్.

అంతట నన్నము విడిచి లేచి యుద్ధసన్నద్ధుఁడై పోయి
పగఱ నెదుర్కొని వీరస్వర్గము నందినట్లు నాటికీపుల వర్ణనము.

చ. పదటన వాజిరాహుతులవై దుమికించుచుఁ దిక్కఁ డార్చినకొ

బెదరి పరిభ్రమించి కడు బిమ్మిట పీరులు భీతచిత్తులై

యదె యిదె వాలు వార్తెఱుగు లల్లవె యల్లదె యాతఁడం చనకొ

గొడుకక యాజింజేసె రిపుకొటుల కందఱ కన్నిరూపులై.

ఉ. చిక్కక మన్నసిద్ధివిభుచే మును గొన్నఋణంబు దీర్చు మా

తిక్కనమంత్రి సోమశిల దేవరసాక్షిగఁ బెన్నసాక్షిగా

నెక్కినవాటి సాక్షిగ మహి న్నుతి కెక్కినకీర్తిసాక్షిగా
 స్రుక్కక మారుకొన్నరణిహారులు సాక్షిగఁ గొండసాక్షిగన్.
 సీ. * రణిరంగమున మోహరంబులఁ బొడగని

ప్రాణంబు వాసినపందగజమ !
 విజయాధిపుని దాడి వెనుకొని కగులంగ
 దెసదప్పి పాటిరదిగజంబ !
 చేరఁ జాలక లిర్ది చేమడ మల్లించి
 మంచాన కందనీమదగజంబ !
 బెనుతుల్లిచెఱువులొఁ బిరుదు లన్నియు లొంకి
 గ్రంగంగఁ ద్రొక్కినకుండరంబ !

గీ. నేఁడు మొదలుగాఁగ నెల్లూరినీధిలొఁ
 బొగడుతనము నేయుమగలకలలం
 పూరిగఱచి తిక్క ! భూశమై సోఁతుము
 యూరివారిసోఁకు గారు నేసి.

* పాఠాంతరము.

సీ. విజయాధిపునిదాడి వెనువెంటఁ దగిలినఁ
 బ్రాణముల్ దాచిన పందగజమ !
 వెనుజల్లెపల్లెలొఁ బిరుదు లన్నియు వైచి
 పరుగెత్తి వచ్చినపారుబోత !
 దురములొఁ జావక దొరలెల్ల హసియింప
 మంచాన కొరిగిన కొంచెకాండ
 చతురంగబలముతో నమరంబు నేయక
 మారంబు విడచిన మందబుద్ధి

గీ. యనుచు నార్యేలవారు ని న్నపహసింప
 ధరణి నెల్లూరిలొ నెట్లు తిరుగఁ గలవు ?
 వైరులను గెల్పి సత్కీర్తి వరలు మయ్య !
 మంత్రికులహేళి, తిక్కనామాత్యమాళి !.

సీ. కై ర్యంబు నీమేనఁ దగిలి యుండుటఁ జేసి
 చలియించి మందరాచలము తిరిగె
 గాంభీర్య మెల్ల నీకడన యుండుటఁ జేసి
 కాకుత్స్థుచే వార్ధి కట్టువడియె
 జయలక్ష్మీ నీయురస్థుని యుండుటఁ జేసి
 హరి పోయి బలి దాన మడుగుకొనియెఁ
 ఆకారమెల్ల నీయంద యుండుటఁజేసి
 మరుండు చిచ్చునఁ బడి మడిసి చనియె

గీ. దిక్కదండనాథ ! దేవేంద్రపురికి నీ
 వరుగు జెఱిగి సగము లిరుగు టుడుగు
 నల్లి కట్టువిడుచు నచ్చుతుకొద మాను
 మరుండు మరలఁ గలుగు మగలరాజ !

సీ. నందిని బుత్తెంచె నిందుకేభరుండు నీ
 వన్న ! యేతెమ్మ తారాద్రికడకు
 గరుడినిఁ బుత్తెంచె సరహరి రావయ్య
 వడి సిద్ధతిక్క ! కై వల్యమునకు
 హంసను బుత్తెంచె నజాండు నీకడకు ను
 భయకులమిత్ర ! రాబ్రహ్మసభకు
 విరావతముఁ బంపె నమరేంద్రుఁ డివ్వడు
 దివమున కేతెమ్మ తిక్కయోధ !

గీ. యనును వేలువేలు నర్థిలోఁ బిలువంగ
 వారు పీరుఁ గూడ వచ్చి వచ్చి
 దివ్యయోగి యైనతిక్కనామాత్యుండు
 సూర్యమండలంబు సొచ్చి చనియె.

ఉ. వెన్నెలలేనిరాత్రియు రవిప్రభలేనిదినంబు నీరులే
 కన్ననరోవరంబు కడు నొప్పగుదీపము లేనియిల్లు నై

విన్నదసింబు నొంచె మనవిక్రమసింహపురంబు చూడఁగాఁ
బున్నమచంద్రుఁ బోలు మనపొలమతిక్కఁడు లేమి నక్కటా !

❧ సిద్ధయ తిక్కన ❧

ఈతిక్కన రణనిహతుఁ డయినదివ ప వేయలవాడభీదుకవి
యాతనియింటి కేఁగి యాతనిభార్యను “ద్విష్టుసుముంకల్లిభవ”
యని యాశీర్వదించెనట ! ఆమె భర్తనియోగవార్త తెలిసి
శోకింపఁగా నాతఁడు—

క. గుణములనిధాన మగుమన
రణతిక్కన తాఁ గలేబరంబును శిరమున్
గణఁకమెయిఁ గలయ బ్రదుకును
బ్రణుతాఖిలవైరిమకుటభాసితపడుడై.

అని పద్యముచెప్పి రణతిక్కన నుజ్జీవింపఁ జేసినట ! ఇదికట్టుకత.
రణతిక్కననుగూర్చి చెప్పఁబడినపద్య మిదియొకటి—

ఉ. ఏమితపంబు చేసి పరమేశ్వరు నేమిటఁ బూజచేసిరో
రామునితల్లియుం బరశురామునితల్లియు భీముతల్లియున్
గామునికన్నతల్లియును గంజదళాక్షుననుంగుఁడల్లియున్
క్రీమహితప్రతాపుఁ డగుసిద్ధనతిక్కనకన్నతల్లియున్.

ఉ. క్రియలరార శత్రువులఁ జెందితి వార్యులు మంత్రి పర్యు లా
శ్వేటఘనుల్ నుతించి రలవేల్పుదొరల్ ముదమంది మెచ్చిరో
లాలితశౌర్యధైర్య జయలక్ష్మీ ప్రియంబున ని న్వరించె నీ
లీలలు హెచ్చెఁ దిక్కనికలేబరమా ! యింక నిల్చి యాడుమా !

* నెల్లూరుప్రాంతమునఁగల యట్టుపురాయిగ్రామానకుఁ
దూర్పుభాగమునఁ బినాకినీనదీతీరమునఁ దిక్కనపా డనుస్థలము
గలదు. ఆస్థలమందు గుట్టముమీఁద రాక్షసు జెక్కినశిల
యొకటి నేటికిని గలదు. అది తిక్కనప్రతిమ యని స్థానికులు
చెప్పుదురు.

●● నెల్లూరు ●●

సీ. ధీరుడై ధరయేలేఁ దిరుకాళచేవుండు
తిక్కనాయకుఁ డేలేఁ చేజ మెనఁగ
మన్నసిద్ధన యేలె మహిమతో దీసించి
దాదినాగన యేలె ధర్మరీతి
మనుగండగోపాలమనుజాధిపతి యేలె
స్వర్ణచేవుం డతిప్రభగ నేలె
గోపినాథుం డేలె గుణబయారాశియై
రమణతో శ్రీరంగరమణుం డేలె

గీ. తిక్కనయు మఱియొకఁడొన్నిదినము లేలె
నేలె మీతండ్రి మర్యాద లెల్లఁ గలుగఁ
గడఁక నీపేలి తందఱకంటె మించి
శరధిగంభీర ! సంగమత్వతలేంద్ర !

సీ. పాలించు నేవీట బ్రహ్మాదివంశ్యుండు
లీల మూలస్థానలింగగురుండు
దీపించు నేవీట దేవాలయంబులు
ధావశ్యనవసుధాధాతము లయి

* ఈవిషయము ప్రాచ్యలిఖితపు స్తకభాండాగారమందలి చారిత్రికసంపు
టములందున్నది.

ప్రవహించు నేపీట బ్రహ్మాండకర్పరం
 చొరసి మిన్నులుముట్ట నున్న పెన్న
 చెలు వందు నేపీటఁ జిరకాలదీపన
 స్వర్ణాలచెఱుపు సంపూర్ణమగుచు

గీ. ప్రజలమను మన్ని సకలసంపదల మన్ని
 భోగములవీడు సురపతిపురికి నీడు
 నమికలఁబెంకి వైరులఁ జిమ్ముకొంకి
 భాగ్యనికరంబు నెల్లూరుపట్టణంబు.

నీ. ఏపట్టణంబున నెన్నంగ మున్నూట
 యలువది దేవాలయంబు లుండు
 ఏపట్టణంబున రూపింప నన్నియు
 నీరేడుబావు లింపారుచుండు
 ఏపట్టణంబున నెల్లమానవులఁ బ్ర
 శస్తిగాంచిరి నెఱజాణ లనఁగ
 ఏపట్టణంబున నేకాలమును బెన్న
 కాల్యలచేత ముక్కాఱుఁ బండు

గీ. శివునికృపఁ బుట్టె వేమాలనెట్టిబావి
 పరఁగ జగ మెల్ల నెఱుంగ నేపట్టణమున
 నట్టిపట్టణ మిలను సౌఖ్యముల కునికి
 పట్టనందగు నెల్లూరుపట్టణంబు.

నీ. చరియించితిని గాని జగము మూలస్థాన
 పరమేశ్వరునివంటిభక్తవరదు
 విహరించితిని గాని వివిధభూములు * పల్లి
 కొండనాథునివంటిహూర్పువేల్పు

* పల్లికొండనాథుఁడు, శయనించినస్వామి, రంగనాథుఁడు.

వరికించితిని గాని బహుదేశము లనంత

వద్ద నాభునివంటిభవ్యమూర్తి

వీక్షించితిని గాని విశ్వ మంతయుఁ బెన్న

నదివంటిదివ్యపుణ్యస్థవంతి

గీ. అరిగితిని గాని దేశదేశాంతరముల

వేదగిరివంటిపావనోర్వీధరంబుఁ

గాన మిన్నివిశేషముల్ గలిగి ధరుఁ బ్ర

సిద్ధికెక్కెఁ ద్రివిక్రమసింహపురము.

సీ. ఆపట్టణంబున నమరంగఁ దూర్పున

మాకందచందనమహితవనము.

అనగరంబున కటు దక్షిణంబునఁ

జెలువారు వేమాలనెట్టిబావి

అయూరిపడమట సంభోజరాజి చేర్చి

బ్రాకటం బైనతటాక మమరు

ఓప్పారునవ్వీటియు త్తరచిక్కున

మున్నీటి కెదురైన పెన్న దనరు !

గీ. కలిమి నారాజధాని మార్గంబు నెన్న

బహుశగంధర్వసింధురబంధురంబు

రతనపుంబొమ్మ లవ్వారిరమణు లనంగ

వినుతి కెక్కెను నెల్లారి విభవమహిమ.

శా. మత్తల్ మొల్లలు సేమమా? శుభములా మాకందముల్ జాజులన్ ?

మొల్లం బారక యుండునా? సుదతులన్ మోదంబు వాటింతురా ?

మొల్లం గోలయు (యేమరుఘమరునా?) వేమాలనూ యున్నదా

నెల్లారక ? బెడమసోమనీశిన కదా నీరాక జైవాత్మకా !

❖ రెడ్డిరాజులు ❖

కాకతీయులయొద్దఁ దొలుత దండనాథులుగానుండి తత్సా
మాజ్యము సన్నగిల్లినతర్వాతఁ బద్మనాయకులవలెనే వీరును
స్వతంత్రరాజులైరి. తొలుత వీరిరాజధాని యద్దంకి. తర్వాతఁ
గొండవీడు, రాజమహేంద్రవరము, కందుకూరు. వీరు మహా
దాతలు. పదుమూడవశతాబ్దియందు వీరిపాలనము వెంపాందెను.
నూలుసంవత్సరములకంటె వీరిరాజ్యము మహోచ్చయమున
లేదు. వెల్లోటివెలమరాజులును, ఒడ్డెరాజులును బ్రబలశత్రువులై
యీ రాజ్యమంతరింపఁజేసిరి ఈరెడ్లపరిపాలనక్రమమునుగూర్చి
యీ క్రిందిసీసపద్యము వాడుకలో గలదు. శాసనములఁబట్టి పరి
శీలించిన నీది మిక్కిలి యక్రమ మగుచున్నది.

నీ. పాలయవేమన్న పాలుపారఁ బండ్రెండు
వత్సరములు గాచె వసుధయెల్ల
అటవెన్క ముట్పది యనపోతవేమన్న
వన్నెవానికి చెక్కి వసుధ యేలె
ధర్మాత్ముఁ డనవేమధరణీకళత్రుండు
పదియ నేవీట భూమిపదిలపటిచె
ప్రజల కుబ్బనముగఁ బదునాలుగేడులు
కొమరగి రేలెను సమయదాఁక

గీ. ఏలఁ గోమటివేమన యిరువదేడు
రాచవేమన్న నాల్గు వర్షములు నేలె
మించి కట్టిరి గృహరాజుమేడ కొండ
వీట నూరేండ్లు రెడ్లు భూవిదితయతులు.

అనవేమనృపాలుడు

క. కవితాకన్యకు నలుగురు

కవి జనమందు భట్టు దాది గణులింపంగా

నవరసరసికుడె పెనిమిటి

యవివేకయె తోడబుట్టు వనవేమనృపా !

క. కొంచెపుజగములలోపల

నంచితముగ నీడుకీర్తి యనవేమనృపా !

మించెను గరి ముకురంబునఁ

బంచాక్షరిలోన శివుఁడు బలసినభంగిన్.

గీ. వందికొ మైక్కి పెనుపాముపడగ లెక్కి

మేటితామేటిని పెక్కి మెట్టలెక్క

విసివి వేసారి యనవేమవిభునిఁ జేరి

రాణివాసంబుగతి మించె రత్నగర్భ.

క. రాకున్నఁ బిలువఁ డేనియు

రాకకు ముద మంది చేర రమ్మనఁ డేనిన్

అఁగొన్న నీయఁడేనియు

నాకొలు వటు కాల్పవలయు ననవేమనృపా !

శ్లో. అనవేమమహీపాల స్వప్రకృత తవ బాహవే,

అహవే రిపువోర్ధండచంద్రమండలరాహవే !

ఈశ్లోకము ననవేమనృపాలునిపై నొకకవిచెప్పఁగా సంత
సించి రాజు మూఁడువేలుపారితోషికమొసఁగెనట. కవి నేను
నాల్గువేలు (వే అను నక్షరములు) ఒసఁగిన మీరు మూఁడువే
లిచ్చెదరా యనెను. రాజు నాల్గువేల లొసఁగితి ననెను. కవి

మేమొసంగినదే తిరిగి మాకొసంగి పంపెదరా యనెను. రాజు యిందువేలు కొమ్మనెను. కవి (ఆర్వేలనియోగి) కులమును గుంచించెదరా యనెను. రాజు అటువే లిచ్చితి ననెను. కవి నేను పుట్టువుతోడనే యార్వేలవాడ ననెను. రాజు చాతుర్యమునకు మెచ్చియేడువేలు కొనుచునెను. కవి సంఖ్యమంచిది కాదనెను. రాజెనిమదివేలిచ్చి పుచ్చెను.



❖ కాటయ వేమన ❖

క. వెలయాలు శిశువు నల్లుడు

నిలయేలిక యాచకుండు నేగురు ధరలోఁ

గలిమియు లేమియుఁ దలఁపరు

కలియుగమునఁ గీర్తికామ ! కాటయవేమా !



❖ కోమటి వేమన ❖

ఈతని యాస్థానమున శ్రీనాథకవిసార్వభౌముండు విద్యాధి
కారి. ఈవేమన అమరుశతకవ్యాఖ్యాత; వేమభూపాలచరిత
సాహిత్యచింతామణ్యాదికృతులకు నాయకుండు.

క. ఈరేడుజగము లనఁ జె

న్నారెడు పదునాల్గుగ్రడ్ల ననిశము జెక్కల్

సారించి పొదుగుచున్నది

కోరిక నీకీర్తిహంసి కోమటివేమా ?

సీ. శాత్రవరాజవృక్షములఁ బడమొత్తి

దుశ్శత్రుపురముల దుక్కిదున్ని

చెనటినిరోధులక

వైరికాంతాశేత్రవర్షంబు గురిపించి

పగతులయె మ్ములు వంట చేసి

గీ. పదదుమన్నీలగుంపులమొదలు గోసి

యెసఁగ నూర్పించి తూర్పెత్తి యేకరాశి

ఖలను గావించె నీకత్తికాఁపుఁగుఱ్ఱఁ

డతులబలభీమ ! శ్రీకోమటన్న పేమ !

ఈకోమటి వేమారెడ్డియాస్థానమున మామిడిసింగనాదులు
 మంత్రులు, తురగారామన యనుమంత్రి దుష్టుడట ! ఒకకవి
 వానిఁ బేర్కొనె.

క. కోమటి వేమనత్యాగము

భూమిఁ బ్రసిద్ధంబు కల్పభూజముచేతకొ

బామున్నపగిదిఁ దురగా

రాముండున్నాఁడు చేరరా దెవ్వరికికొ.

— ❧ —
 ❧ సాళువగుండ నరసింహరాయలు ❧

ప్రౌఢదేవరాయలయనంతర మీఁతడు కర్ణాటరాజ్యమా
 క్రమించుకొని పరిపాలించెను క్రీ.శ.1480ప్రాంతములం దీరాజు
 రత్నము కలఁడు. డిండిమభట్టారకుఁ డనుసంస్కృతకవి యీతని
 దిగ్విజయాదికమును వర్ణించుచు సాశ్వాభ్యుదయమునుపదునాల్గు
 సర్గముల మహాకావ్యమును రచించెను. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్ర

కవి యీతని కంకితముగా జై మినిభారతము రచించినాడెను. ఈతని పేర “నవరత్న” పద్యములును “సప్తాంగవృద్ధి” పద్యములును రచించి బడినవి. వీనికిఁ గర్త పినవీరభద్రుఁడు కాదనెను.

నవరత్నములు

సీ. దినదినంబును నెల్లదివిజులఁ బోషించుఁ

గైరపబంధుఁ డేకార్యకాంక్ష ?

అప్పటప్పటికి లోకాంధకారము మాన్పు

నినుఁ డేమిలాభంబు నిచ్చుగించి ?

నచరాచరం బైనజగతియెల్ల భరించు

ఫణిపతి యెఫలప్రాప్తిఁ జూచి ?

అదనున వర్షించి యభులజేవులఁ బోచు

జలధరం బే ప్రయోజనము గోరె ?

గీ. పరహితం బాత్మహిత మని పరమపుణ్య

లన్యు లొనరించుమేలు తా రాసపడరు

సకలభాగ్యోదయ కఠారిపాశుచాంక !

గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. ఆకారసంపద ననుకరించినవిద్య

విద్యకుఁ దోడైనవినయగుణము

వినయగర్భిత మైనవిక్రమారంభంబు

విక్ర మార్జిత మైనవిభవగుణము

విభవానుగుణ మైనవిలరణోన్మేషంబు

వితరణోపేతమై వెలయుప్రియము

ప్రియవచోనిరతమై పెంపొందు సత్కృతి

సత్కృతిఁ జేకొన్నచారుకీర్తి

గీ. చారుకీర్తికి నెల వైనపాటపంబు
పారుమంబున వర్తించు భాగ్యభూమి
భూమి పాలించునృపతికి భూషణములు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. సర్వజ్ఞుఁ డగుమంత్ర సవదరించినరాజు
కార్యఖడ్గములక్రమ మెఱుంగు
కార్యఖడ్గములక్రమ మెఱింగినరాజు
బహువిధంబుల మూలబలముఁ గూర్చు
బహువిధంబుల మూలబలముఁ గూర్చినరాజు
శత్రుల నవలీల సంహరించు
శత్రుల నవలీల సంహరించినరాజు
ధరణి యేకాతపత్రముగ నేలు

గీ. కావున మహాప్రధానాగ్రగణ్యబుద్ధి
యధిపుసామ్రాజ్యమునకు సర్వాంగరక్ష
రాయమలవరగండ ! వీరప్రచండ
గుండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర !

సీ. సంగీతధర్మంబు సాహిత్యధర్మంబు
తెలియ నేర్చుట ప్రజ్ఞగలఫలంబు
వితరణప్రాధియు విసయసంరూఢియుఁ
గైకొంట సంపద గలఫలంబు
మజనశిక్షణమును మజనరక్షణమును
గల్గుట నిజశక్తిగలఫలంబు
బ్రహ్మణ్యభక్తియుఁ బరహితశక్తియుఁ
గావింపు విభవంబుగలఫలంబు

గీ. బట్టు విప్రుడు విద్యాధి పరంగ దాత
కిదియ లక్షణ మెన్నంగ నెలమి నెపుడు

సాశువత్తోటిపతివంశజలధిచంద్ర !
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. బంగారునకు సౌరభము జనించినయట్లు
కులజుఁడు తుత్తమగుణకలితుఁడేని
కస్తూరి నికరంపుఁ గాంతిఁ జెందినయట్లు
లుత్తమోత్తముఁడు శ్రీనందనవేది
భావింపఁ జేతికునఁ బండు వండినయట్లు
సెఱదాత ప్రియచోనిరతుఁడేని
అలరుగందపుమ్రాన నలరు పూచినయట్లు
క్రమంతునకుఁ గీర్తి చెందనేని

గీ. భవ్యగుణసాంద్ర ! సకలవైభవచక్రేంద్ర !
సహజదానశిబింద్ర ! భావాఫణింద్ర !
సాశువత్తోటిపతివంశజలధిచంద్ర !
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర !

సీ. వాహ్యశిచో మత్తవారణమాకరా
శ్వములఁ గన్గొనుచోట సాముచోట
అరగించెడిచోట నాచుభంబులచోట
నిద్ర వోయెడిచోట నెలఁకచోట
వేఁట వెళ్ళెడిచోట విందుచెప్పినచోట
నాటపాటల వేడ్క నలరుచోట
వైద్యుచే.....నిఱకటం బైనట్టి
తెరువున నసిమొనల్ దీర్చుచోట

గీ. దైవతస్థానవైభవతతులచోట
గొత్తవారలఁ గాన్పించుకొనెడుచోట
నాత్మరక్ష యేమగుండునకఁడె రాజు
గుండభూపాలునరసింహ మండలేంద్ర !

సీ. ప్రియముతో నిజమాతృ పితృభక్తి యొనరించు
 భర్తాత్మలకు వేతె వైప మేల?
 మమతమై సర్వభూతములందు దయగల్గు
 భక్తులకును వేతె తపము లేల?
 సరససత్కవికావ్య సరణినినోదిండు
 నలిపుణ్యులకు వేతె యమృత మేల?
 సతతంబు సత్యబ్రాహ్మి వదలని
 కృత్యులకు వేతె క్రతువు లేల?

గీ. ప్రాణపద మైనలలితాంగిఁ బాయకుండు
 పురుషులకు వేతె దేవేంద్రపురమదేల
 రాయచౌహత్తమల్ల భరావరాహా!
 గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. భనితులఁ గావింపఁదగదు సోదర్యుల
 బడవాలుఁ జేయఁ జొప్పడదు కుటిలు
 తగదు దుర్గాధిపత్యము జ్ఞాతి నొసంగంగ
 భనము కావలె బెట్టఁదగదు భిలుని
 దేశాధికారిగాఁ ద్రిప్ప నొప్పదు కూర్మిఁ
 జనపు ప్రమాదంబు సాహసునకు
 కాదు భీరుఁ దలారికము ప్రతిష్ఠింపంగఁ
 గీడు పంచకుని వాకిటను నిల్పు

గీ. నమ్మ ననుమాన మగువాని నమ్మఁదగదు
 నమ్మియుండినచోట ప్రణంబు గనిన
 ప్రణామనకుఁ దగఁజేయంగ వలెఁ జికిత్సఁ
 గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సీ. మంత్రాధిపునితోడ మర్కజ్ఞుతో రాజు
 హితునితోడను నిగ్రహింపఁజనదు

అతిమదాంధునితోడ నంగనానత్తుతోఁ
జెడుగుతోఁ దనయాత్మ చెప్పఁదగదు
నిందితుతోఁ బరనిందాభిలాషితోఁ
గూరకర్తునితోడఁ గూడఁ జనదు
రాజవిద్వేషితో భూజన దోహితో
వంచకుతోఁ బొత్తు జలదు సేయ

గీ. పరఁగ నీరీతిఁ జరియించునరపరునకు
నూర కెవ్వారు మాట్టలైవైచులగుచు
నడచిరేని యవశ్యంబు చెడక పోరు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

సప్తాంగపద్ధతియనుపేరిపద్యము లేడును జేకుఁజీనవికాపు,
చేకుఁజీనమట్టున కుదాహరింపఁ బడుచున్నవి.

రాజపద్ధతి

సీ. ఉత్తమకులజుండై యుద్యోగశీలుండై
భాషలలిపు లెల్లఁ బరికళించి
వాక్పటుత్వము గల్గి వ్యసనము మాని య
ర్థము గూర్చు దక్షుండై శ్రమము జెలిసి
ప్రజలకుఁ జల్లవై బలములఁ బోషించి
సుకృతియై కూరుండై శుద్ధి మెఱసి
రాజదోషములు భూరమణుఁ బొందఁగనీక
పరమర్థ భేరియై వెర వెఱింగి

గీ. గుప్తమంత్రుండై కుశలుండై కొలు వెఱింగి
చారచక్షుండై దేశవిచార మరయు
నట్టిసన్తంత్రి గలిగినయతఁడు రాజు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

❧ కోశపద్యతి ❧

గీ. తనభుజార్జిత మైనయర్థంబు దెచ్చి
యాయ మెఱిగి వ్రయించుచు ననునినంబు
నరసి భండార మొడఁగూర్చునతఁడు రాజు
గుండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర!

❧ రామపద్యతి ❧

సీ. వర్ణాశ్రమంబుల వరుస దప్పఁగనీక
జారచోరాదులపే రడంచి
దేవభూదేవతాస్థితులు పాలించుచు
నల్పవిన్నపమైన నాదరించి
అబలుని బలవంతు లడరి త్రోవఁగనీక
వ్యవహారధర్మముల్ తివిరి నడపి
కొలుపుమన్నీలలోపలిపోరు లడఁగించు
గళ్ల మాళ్లకు నలజట్ల మాన్పి

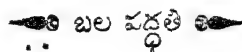
గీ. నిఖిలదేశంబులను జక్క నిజగృహంబు
లరయవిధమున దివ్యాజ్ఞ లనువుపఱచి
యప్రమత్తుడై ధర యేలునతఁడు రాజు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర!

❧ దుర్గపద్యతి ❧

సీ. తృణకాష్ఠజలసమృద్ధిని బ్రధానంబుగాఁ
గలకాలమును సమగ్రంబునెసి
కోటి యాళ్వరి కొమ్ము కొత్తశంబు లగడ్డ
లట్టట్ట యంత్రంబు లనువుపఱచి

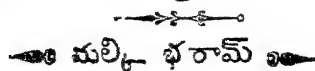
ధాన్యంబు లాదిగాఁ దగునవరణ తెల్ల
నొకటియుఁ గొదవ లేకుండ నునిచి
నీతిమార్గంబున నెనలై నదొరలను
బలసి పాశేములందుఁ గొలుపు నిలిపి

గీ. నగరికావలి సావభాసముగ నునిచి
చోద్య మిది యెట్టివారి కభేద్య మనెడు
నట్టు దుర్గంబులు దూడునతఁడు రాజు
గుండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర!



సీ. బేడు వైకరువులు పెట్టక చేజేత
తవణావప్పుకయ జేతంబు లిచ్చి ?
చేరువదొర లిచ్చుజేతంబు వచ్చుట
రాకయుండుట విచారంబుచేసి
యగువలై తల.....తగ్గిననైవను
గట్టకుండిన వారకముగ నిచ్చి
రణరంగమునఁ గానరా మెలంగినచోట
నుచితంబు లొనఁగుచు నుపచరించి

గీ. ప్రాంతవారిని గొల్వానవడనివారి
మూలబలముల మన్నిల మొనలకంటె
నంగళంబుగ నేలినయతఁడు రాజు
గుండభూపాలునరసింహమండలేంద్ర ?



ఈతురుష్కప్రభువు క్రైస్తవ సం. 1550 తరువాత
నాంద్ర దేశము నాక్రమించుకొని పరిపాలన మొనర్చినవాఁడు.
ఈతనివిజయముల నీచాటువు చాటుచున్నది.

ఉ. ధాటిగ నేగి యుద్ధగిరి దార్కొని పేంకటరాజుఁ దోలి ముం
గోటల లగ్గకట్టి విమకొండయు బెల్లముకొండ నంగెడల్
పాటిమెయిన్ హరించి మఱి బల్లిని నైకొనె గొందవీరుఁ గ
ర్ణాటకరాజధాని యిభరాముఁడు బాహుబలంబు మీఱఁగన్.

ఈతనినే “ఇథరాం బట్టక”మని నేటికిని బుర మొకటి కలదు. తురుష్కుఁ డైనను నీతఁ డాంధ్రభాషయం దత్యం తాదరము కలవాఁడై యనేకాంధ్రకవుల నాదరించి ధన మొ సగి మిక్కిలి విఖ్యాతి నొందెను. పొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁ డనుకవి యనునాతిదరిత్ర మను నచ్చతెల్లు ప్రబంధమును, అద్దంకి గంగాధరకవి తపతనంవరణోవాఖ్యానమును, నీతని ప్రాపున వచ్చించిరి. కవీశ్వరులగోష్ఠియగు దీతిసికి గుత్తూపాలము మొందు ఒకప్పుడు మల్కిభరామ్ ప్రభువు తనయాస్థానముకుఁ బెమ్మసాని తిమ్మానాయని, అనంతపురపు హండెయచ్చును, మల్లు అనంతరాజును, బంగారేచమనాయని, పేర మల్లారెడ్డిని, వారి వారి కవీశ్వరులతోఁ బిలిపించి, వారినిఁ బొగడిన పొగడ్తలునిని పింప నాయాకవీశ్వరులగోరెనట! ఆకవీశ్వరులు చదివినపొగడ్త పద్యము లివి—

ఉ. చాలు గుఱాలు మాగడినంగడిరాజులు గొల్వరం దహా
హాలహలోగ్రఫాలదహనాథునియంతటిధాటివాఁడు నా
యేలికపేంకటాద్రిధరణీసునితిమ్మఁడు పెమ్మసానిభూ
పాలుఁడు హెచ్చుధాత్రిఁగలపార్థివు తెల్లరు లొచ్చు వానికెన్.

ఉ. మట్టకరాఁడు బెట్టుటికి మన్నెకుమారులసీమ ధూళిగాఁ
గొట్టక మానఁడేకద యకుంతిశసంహడలాటరాయఁ డీ
పెట్టినదండుఁడీడు రణభీష్టుఁడు హండియయప్పకౌరికిన్
బెట్టుఁడు వేగ దండములు చింకము లేటికి శత్రుభూపతుల్!

- ఉ. కొద్దినిరాఁడు దిండుటికి కొటలుకొమ్మలు గొన్నకూడుఁ దా
గద్దటిగప్పి చావపులి గండరచాలుఁడు మట్టవంతుఁడే
ప్రాద్దురు వైరిభూభుజులపొంకఁచుడంపనె పుట్టిరాఁడు మీ
పెద్దటికాలు సాగ విఁకఁద్రేలకుఁడి వడికున్నభూవతుల్ !
- జ. బెక్కునఁ గొండతోఁ దగరు డీకొని తాఁచికడోకగాక యీ
దిక్కుపడిరునున్న సరిదోరల్ మొనలందు నిల్వరా !
సిక్కుము బంగరేచరృప సీపు రుగ్ధలి మోహరించినకొ
బక్కున లోకముల్ దగిని పాఱవె కూలవె పిల్లజులులున్ ?
- చ. బలిపుభోగ ! కృష్ణరహుని పేరమహారముల్ ! మీ
కలికయశఃప్రచావములు కన్దొనలే కలకట్టుమన్నుమాఁ
కలు తల లొట్టరో దిరుదుగద్దియముల్ చవివిండుకొందు రా
కొలఁది యెఱుంగనేర కలకుక్కలు చుక్కలఁ జూచి కూయవే.

వేరమల్లారెడ్డిపొగడ్తకుఁ దక్కిరరాజు లెల్లరు నాగ్రహ
భరితులై యుద్ధసన్నద్ధు లయిరట ! జింపట మల్కిభ రామ్
ప్రభువు “ఈపొగడ్తవలనఁ జొగడినవారికి న్యూనత యేర్పడును
గాని మీ కేమియుఁ గొఱతకల్గ”దని చెప్పి వారిని శాంతిపఁ
జేసెనట !

ఈతనివైఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు:—

సీ. నవ్వెనా సంగీతనాదభేదవిధిజ్ఞ
 ధీరాత్ములకుఁ బసినుజు లిచ్చు
రమ్మనెనా సభాప్రాప్తసత్కవివర
 జాలములకుఁ బసివేలు నిచ్చు
కూర్పుండు మనియెనా గురుతరకాస్త్రజ్ఞ
 లక్షణవిదులకు లక్ష యిచ్చు

సాబాసురా యన్న సకలాశ్రితానేక

కోవిదులకు మెచ్చి కోటియిచ్చు

గీ. బళిర ! చతురబ్ధి మేఖలాకలితధాత్రి

చక్రనిర్వక్త పాలనాచారుకీర్తి

రమ్యముక్తాతపత్ర రారాజితుండు

చారుతరమూర్తి ! యిభరాముచక్రవర్తి !

సీ. కర్ణాటకాధీశుకంఠమాలికమీందః

గురురాజుముత్యాలగొడుగుమీందః

వింధ్యదేశాధీశువెల్లవల్లలమీందః

గౌళేశువక్త్రాలగద్దెమీందః

పాంచాలభూమిశుపట్టుకల్లమమీందః

బాండ్యభూపతివేండిబరణిమీందః

బంగాళజననాథుపాంచజన్యముమీందః

గుకురేంద్రధవళగోళకముమీందః

గీ. అడిపాడించు నటియించు నవభుళించు

మెచ్చి కుప్పించుఁ గెరలించు మేబళించు

సంతసంబున నీకీర్తి జలజనేత్ర

మానవోపేంద్ర ! యిభరాము మండలేంద్ర !

ఉ. రా యిటు భట్ట ! యేమి కవితన్నమ ! పిల్పిలి; వీవి పద్యముల్ ;

ఏయవనీశువై ? నృపకులేశ్వరుఁడౌ నిభరాముకాపివై;

నాయతపుణ్యమూర్తి యతః డర్శలు వేడిన నిచ్చు; నిచ్చునా

వేయును రెండుపేలు పదిపేలును లక్షలుఁ గోట్లు నిచ్చు; నా!

కవితన్నము నేర్చినవారికిఁ గాని మల్కిభరామ్ ప్రభువు
సమ్మానము మెండుగాఁ గావించుచుండెడివాఁడు కాఁడంట! ఒక
ప్పుడు కవితన్నము నేరని చతురు లిద్వరు “కరయుగమును”

“యరలవమదనస” యను కందపద్యములను దలలు మార్చి
మల్కిభరాము ప్రభువున కన్నయిండునట్లు చదివి పెద్దగా
సంతోషించిరి.

క. కరయగమును జరణంబులు
నురము లలాటస్థలంబు నున్నతభుజముల్
సరి ధరణి మోపి మ్రొక్కిరి
మఱిమఱి నీశత్రులెల్ల మల్కిభరామా !

క. యరలవమదనస యనుచును
బరువడి నీయక్షరములు భయనయకతులకై
నిరతమును వ్రాయనేర్పిరి
మఱిమఱి నీశత్రులెల్ల మల్కిభరామా !

ఉ. ఏడు కులాదులెక్కి వెన నేడు పయోధులు దాటి లీలమై
నేడవు దీవులం దిరిగి యేడుగడక విహరించి తీర్తి యీ
రేడు జగములకై వెలయ నేచినమల్కిభరాముచంద్రుడే
యేడవచక్రవర్తి పదునేడవరాజు ధరాకలమునకై.

ఉ. రాజును రాజుగాఁ దత్తడు రాహుముఖంబునఁ జిక్కె, వాహినీ
రాజును రాజుగాఁ దత్తడు రామశరాహుల దూలె, దేవతా
రాజును రాజుగాఁ దత్తడు రావణనూతికి నోడె, నాజిల్ల
రాజనరాజు మల్కి యిభరాముడె రాజుధరాతలంబునకై.

ఉ. రాముఁడు దుక్కిముచ్చు, రఘురాముఁడు క్రోతులరాజు, రేణుకా
రాముఁడు పోటుబంటు, పటురాగసమంచితుఁ డైనగోపికా
రాముఁడు వెట్టిగొల్లఁ డిఁక రాష్ట్రములందు సమానులేరయ్య
రాములసంచిచూడ నిభరామ మహిభవ భవ్యవైభవా

చ. మలికిభరామభూప ! మహిమండలరాజులప్రదీప ! నీ
పలుకు శిలాక్షరం బికరపార్థివకోటులపల్కులన్నియుకై

జలలిపు లెండమావులు (.....) బూడిదపొట్టునీరులు
గ్గులు వడగట్లు (.....) కారదమేఘజాలముల్ !

ఉ. కార విభాత ! యోరి వినరా ! తగురా ! లలకొట్టమారి ! ని
స్సాలపులగభిరాజులను సంపక మల్కిభరామభూవరుకొ
కారుయశోధనుకొ నుగుణిఁ జంకితి వర్ధుల కేమి దిక్కురా
చేరిక నింతరాజును సృజింపంగ నీతరమా వసుంధరకొ ?

❧ మైసూరి చిక్కదేవరాయలు ❧

ఈతఁడు పదునేడవశతాబ్దియందు మైసూరుప్రభువై
పేరెన్నిత గన్నవాఁడు. ఈతనిపేర సంస్కృతాంధ్ర కర్ణాట
భాషలలోఁ గొన్ని గ్రంథములు రచింపఁబడినవి.

సీ. స్వస్త్వస్తు విశ్వవిశ్వంభరాధరజైక

దక్షదక్షిణభుజాస్తంభ ! నీకు

విజయోస్తు నిర్వక్రవిక్రమక్రమకళా

పరిభూతవిద్విషత్పటల ! నీకు

మహనీయతాస్తు సామంతచూడారత్న

చిరుదాంగదస్పారచరణ ! నీకు

హర్షోఽస్తు పృథుకాశ్వత్తైశ్వర్యధూర్ధర్య

సౌందర్యభంగ్యతాశ్చర్య ! నీకు

గీ. వివిధవిభవోఽస్తు సత్కీర్తివిజితరజత

తారకాదారతారకాదారవార

హరనీహరవిషదాహరరుచిర

హర ! మైసూరిచిక్కదేవధీర ! నీకు.

సీ. శ్రీమించు జడదారి చికిలి డెండపు టాట
 పట్టువాడ దవరంజి పట్టువాడు
 తన భక్తులగువారి తప్ప లన్నియును మ
 న్నించువాడ డనుకంప నించువాడు
 తలఁచినఁ జాలుఁబాతకము లన్నియు రాదు
 పేరువాడ దరదంపుఁ బేరువాడు
 తఱచు లెప్పయులేక తానయై త్రైలోక్య
 మేలువాడ డందర మేలువాడు

గీ. రంగరమణుఁ డభంగసామ్రాజ్యలక్ష్మి
 నొసంగుఁ గాత నిజాంఘ్రిసారసమదాళి
 పటలదరిపీరమకుటాగ్రఘటితశివిజ
 రాజమణికిని జిక దేవరాజమణికి.

సీ. జంగమార్చనము భూషాయమాణమహాభు
 జంగమార్చనము శేఖణ నేయ
 చారదర్శనము సజ్జనశుద్ధమగు శివా
 చారదర్శనము నేనరసుఁ డెఱుంగు
 దేవమాన్యములు సంభావితాభోగ భూ
 దేవ మాన్యములు నేధీరుఁ డొసంగు
 రణపరాక్రమము దుర్ధర ధరాధరవిదా
 రణపరాక్రమము నేతాజు గాంచు

గీ. అతఁడు పొగడొందు నెందు నుదగ్ర నిజభు
 తాగ్రజాగ్రన్నహామండలాగ్రఖండి
 తాగ్రహగ్రహదుగ్నిగ్రహరిహరి
 పాలనవిహరి చిక్కభూపాలశౌరి.

సీ. సిరి మించు.....

పఱపువాడ డొకఁడు నీ యొఱపువాడు

కళకు బంగరుపట్టు గరుల సింగిణి పోవు

బటపువాడొకడు నీయొటపువాడు

కడలిరాయలతరంగముల చింగులు పొందు

పటపువాడొకడు నీయొటపువాడు

సునుబూల చెండ్లు నొండుగ నేయు విలువిద్య

పటపు వాడొకడు నీ యొటపువాడు

గీ విక్రమవిభూతి గానవాగ్విలసనముల

నార! యాహవధీర! సాహసకుమార!

కోవిదవిధేయ! హగలుగగ్గోలురాయ!

రాజదేవేంద్ర! చికదేవరాజచంద్ర!

సీ. కడంగి వీరాధిపీరుడు వచ్చె నని పూరి

గఱచువారును దారి మఱచువారు

హగలుగగ్గోలురాయండు వచ్చె నని చెట్లఁ

దారువారును గట్లఁ జేరువారు

గడిమన్నెదొరలగండఁడు వచ్చె నని కూలి

పొరలువారలు జాలి నొరలువారు

ఘోరాజివిక్రమార్కుండు వచ్చె నని నీళ్ళ

చొచ్చువారును గాళ్ళు చచ్చువారు

గీ. నగుచుఁ దారెలగోల్ హళాహళికి నళికి

పఱచునీజటల మాజికెఁ బటపలేక

పఱచె నీక్కేరిశివ్వుభూవరుఁ డయారె

రాజదేవేంద్ర! శ్రీదేవరాయచంద్ర!

సీ. డాసి ధిల్లీకవాటములు వాటములయ్యె

గోలకొండకుఁ గొక్షలాలు బలిసె

తగవిజాపురి నగడ్డలు పొగడ్డలు గాంచె

గటకార్ద్రళములు మిక్కుటము లయ్యె

ప్రబలి కల్పరిగవప్రములు దీప్రములయ్యె
నాగడా నుక్కుడా లలికయ్యె
కొల్లారు పలువెఱంగులఫిరంగులఁ బొల్పె
బెడదకోటకు రస్తు బెడిస నయ్యె

గీ. బౌర తొట్టగడాన జేమి జేమి
నిక్కునిక్కేరిశివ్వపనేని సరగ
విఱుగఁ బొడిచినయావార్త విన్ననాఁడె
యాహాహోపేంద్ర! దేవరాయక్షీతీంద్ర!

మ. కడిమిన్ మైసూరిదేవరాయలకు రంగస్వామి వెన్నాసగా
నడువన్ దండి నఖండచండిమపుఖండాల్వాని చాముండి యె
ల్లెడలన్ దోడును నీడ యై నడువఁగా నిక్కేరిలండీలవం
గడపుంబ్రా పయి నిల్పె నంతకుఁ డహంకారంబు దా నెట్టివో.

సీ. చూచినఁ జాలదా సుల్తాన్తహుద్దు
పాదుసాయెడఁ దాకు నీడుబాకు

ఎచిరినఁ జాలదా యిక్కేరిశివ్వప
నేనిపాలిటిమిత్తి నీడుకత్తి

కవసినఁ జాలదా రెవఱింఁచురాయడు
నేదారులకుమారి నీడుచూరి

మలసినఁ జాలదా మఘరతంజాఫూరీ
నేతలవై దూరు నీడుబారు

గీ. పరన్యవతు లెంత నీయంత దొరకు రాయ
భేరి కాభూరికాహాభిలమకర
మర్దు బాంకుశదోనేజమహితవిరుద
రాజదేవేంద్ర! శ్రీదేవరాయచంద్ర!

ఉ. మీజముదాడివాఁడి కడిమిం గడి మించినదుండగీలఁ జెం
దేజముదాడి యొక్కురవడిన్ రవడిం డెడుమీకడింది ఖం

దాజగడంబు కవ్వడి కడంగెడు పెన్ జగడం బయారె నీ
లేబులు దేవరాయన్మపటి! జగతీతరుణీపురందరా!.

మ. కడిమిన్ మైసురి దేవరాయమణి భడ్గాభిడ్డిచే బోరుపా
రిడిసన్ డీకొని నిల్వలేక యిహిహి యిక్కేరి శివ్వప్పసా
యఁడు దానూడనిఁ బాడెఁగాక కళ్యాణాగడాంబాగడా
గడవై రాగడకాగడాశహగడాఖానుల్ మదింగుండంగన్.

మహాస్థగర. గడిసీమల్ దేవరాయాగ్రణింగనిబెగడల్ గాంచుటేవింతవైరా
గడరాదాలాపూరాంబాగడశహగడమట్టమహల్లోలకొండా
గడభిల్లిమాచూరాసాగరకలుబరగీఖానవర్గంబు తడ్డా
క్కడమాత్కారం బటంచున్ గడగడ వడకున్ గర్జ విన్నప్పు డెట్లన్.

మ. కలకాలం బరియైన శివ్వవసుధాకాంతుండు శ్రీరంగరా
యలఁ జేపట్టుక నేఁడు తా గెలుచునో యాచంద్రతారార్క మా
జలజాతప్రభవాభివాదిసురపూజల్ గాంచు శ్రీరంగరా
యలు చేపట్టిన దేవరాయల కసాధ్యం బెద్దియ్యం గల్లునో!

మ. గడిసీమల్ బెగడక విజాపురము వేంగన్ గోలకొండన్ మాడా
వాడి పుట్టక గటకంబు డంబుచెడి వ్రయ్యక శౌచితంపూపురుల్
వడఁ కందన్ మధురక మహాభయము కర్వ న్ని బలం బాజికిన్
వెడలున్ జేసేనువార లేరి యింక నుగ్విన్ దేవరాయాగ్రణీ!

చ. గడగడ నన్యభూమి వడఁకక గడకన్నులఁ గెంపునింపు న
ల్లడగడిరాజు లెల్ల నభుకందభుకన్ జిగివాలుఁ బూని పో
రడపులరాతికోటు లరయన్ నెరయందపుఁదేజి నెక్కునీ
పుడమినిదేవరాయన్మపపుంగవుఁ డీఘనుధాకయెట్టిదో!

కా. కట్టున్ మట్టును మీఱు నగ్గలికలగ్గల్ పట్టి యారోడ్డు తాఁ
గట్టల్కం జలపట్టి కట్టుకొని యక్కారెడ్డి జేపట్టు గాఁ
బట్టెన్ బట్టినమాత్రమా కరుణచే బాలించి లాలించి చే
పట్టెన్ మాయుర చిక్కదేవధరణీపాలుండు సామాన్యఁడే?

మ. ధరణీచక్రమవక్రవిక్రమముచేతకా నేనె సాధించి భూ
సురులం బ్రోవనె పుట్టినాడ నిదె యంచున్ వామపాదంబునం
చిరుదుందెడెము పెట్టివాడహట యెంలే మము బోషింప నీ
కరుదే మైసురి దేవరాయనృపచంద్రా! సాంద్రలేజోగిధి.

మ. శ్రీరంగైకవిహారి శౌరి భువనత్రేమంకరప్రాశవా
దారస్ఫురకృపాకటాక్షమలచేత నివృత్తకర్మభార
భారంధర్యకళావిశేషనిలనద్యాచార్య భం ద్రైఃమై
సూరి శ్రీచికదేవరాయలకు నిచ్చున్ కాశ్వలైశ్వర్యముల్ .

సీ. కురు విరాట వరాట కరహటనృపజూట
తటకోరీటములపై దాఁకితాఁకి
చోళ నేపాళ పాలచాల భూపాలవి
స్ఫులఫాలములపైః వ్రాలి వ్రాలి
యంగ గౌళ కలింగ వంగ బంగళరా
డు క్షమాంగములపై నుటికి యుటికి
కుకుర కాళ కరూళ కోసలత్వాధీశ
మాంసలాంసములపై మలసిచులసి

గీ. యెవ్వనిభుజాసి జయలక్ష్మి నెసరియందు
నతఁడు పొగడొందు నెందును ననమనమర
విస్మయరచమూసమూహ సాహసధురావ
రాజితనతారి చికదేవరాయశౌరి.

సీ. కడగివై రాగడాగడగడాగడపడం
తులపాపటలకు సిందూరరజము
గోలకొండబెడందళోటవిజాపుర
స్త్రీలచన్నులకుఁ గాశ్చీరరసము
కటకకళ్యాణమక్థావధూకబరీధ
రములకుఁ జంపక ప్రసవసమితి

అముదానగరధిల్లీ మాహురాపురాం

గనలమోపులకు లాక్షాద్రవంబు

గీ. తానయై యుండు నెయ్యోధనునిలేజ
మతఃడు బొగడొందు నెందును ననమనమర
సాహసకళావిహారి దుస్సహవిరోధి
రాజ్యదవిదారి చికదేవరాయశౌరి.

నీ, గడిచొల్ గడగడ వడఁక నీరోదుపై

గగ్గోలుపడి కోట గట్టుకొనియె

దిక్కుదిక్కులవార్త కెక్కునక్కారెడ్డి

నట్టిట్టుచేసి చేపట్టుపట్టె

తోడ్తోడ గంధసింధురనైంధవవ్రాత

ముడివోసికడిమిచే నొడిసితెచ్చె

క్రిదేవితో జయక్రితైర్కొనుచు రాఁ

గీర్తిప్రతాపనిస్ఫుర్తిఁ గాంచె

గీ. ఘోర కేతనపటపటాత్కారధీర

కరటిఘీంకారపటహాభాంకారవీర

వారహుంకారచాపటంకారఘోర

రణవిఘటితారి చికదేవరాయశౌరి.

గీ. మంజరమున నుంచి వండ్లు చక్కెర లిచ్చి

మాటనేర్చి చిలుక మనుపునట్టు

నిండ్లొనంగి ధనము లిచ్చి విద్యలునేర్చి

ప్రొవు బుధులఁ జిక్కదేవవిభుఁడ.

లయఁలిబ్బివిరిబోడిదయ గుబ్బులిలుసంపదల

నుబ్బుచికదేవవిభునిబ్బరపుఁదేజం

బబ్బరము తై నతరిమబ్బులనఁ వ్రైఁబడను

గబ్బితనపుందురుకబెబ్బులులబిబ్బి

గుబ్బెతలతండములసిబ్బెపుమిటారివగ

లబ్బుబిగిగుబ్బచనుగుబ్బలమిందకో

జొబ్బిలుమ్మగీమదపుగబ్బులు వెను దొలంగ

ద్రొబ్బుచు దిసింతముల గెబ్బుచు మెలుగుకో.

- చ. ఒకచెలి నొక్కచే వెరుక నుండి కనుగవ మూసిపట్టి సే
తొకకర మెత్తికొమ్మచు నొక్కతెడు గళనన్నచేసిక
న్నొకపరి ముద్దు పెట్టుకొన నొక్కతె పెటకె వచ్చి మెచ్చె దా.
సికి జికదేవరాయ లొకనేర్పున పంచననుకుండునే?

- సీ. నెనరుజూపులు వాడిఁ దనరుతూపులు భక్తి

పరులవై నరులవైఁ బఱపువాడు

చుట్టుకైదువుఁ దమ్మి బుట్టునైదువు నైజ

కరమున నురమునఁ గలగువాడు

చందుఁగేరెడుతమ్మిందుమితెడుకంఠ

రాజులు లేజులు గ్రాలువాడు

కెంపుపావలు విడియపులేవలు నాత్త

పదముల రదములఁ బరంగువాడు

- గీ. రంగరమణుఁ దభంగసామ్రాజ్యులన్

నొనగుఁగాత నిజాంఘ్రిసారసమదాళి

పటలదగిరీరమకుటాగ్ర ఘటితదివిజ

రాజమణికిని జికదేవరాజమణికి.

- సీ. అరికాంతలమునుంగు తెరలఁజెంపరలాడి

కడుఁ బొగడొందుజెష్టుడవు నీవు

కళలచే విబుధలోకముల కెంతయుఁ బ్రీతి

నెఱవఁ జాలినకళానిధివి నీవు

సర్వసర్వం సహాచక్రంబు జేవనా

కలనచే నలరించుఘమండ వీవు

మహానీయముగ సర్వమంగళాన్నిచ్చిచే

గర మొప్పురాజశేఖరుండ వీవు

గీ. అవుర! నృపమాత్మండవె మహాదగ్గనిజభు

జాగ్రజాగ్రదన్దిలోగ్రాసిజప్ర

తావతపనప్రతాపితోడ్డడరిపు

పాలి శ్రీచిక్కదేవభూపాలమాలి.

మ. అమృతం బానకయున్న దన్దుముపై వాసక్తియే కల్గదా

యమృతం బానినమీంద మాననశమా? యాహ! భవద్విష్ణుర

త్కమసేమోత్తులు నట్లగావె! యి కమిదక గ్రోల కెట్టుందు నే

నిమిషంజేనియు: జిక్కదేవనృపతీ! నిస్తంద్రసాంద్రమృతీ!

కోటిరా మరఘువాళరాయలు

ఈతెండు పుమకోటప్రభువు. పదు నేడనశతాబ్దివాడు.

ఆంధ్రభాషాల్లవకర్త సుదురుపాటివెంగన యీతనియాస్థానకవి.

తురంగ పంచకము

గీ. అస్కందితాసుప్రహసితాశుగోద్యత్తు

రంగమం బగు నీతురంగమంబు

ధారితకత్వరోద్ధతిధుతస్థావర

జంగమం బగు నీతురంగమంబు

రేచితోద్వేగాధరికృతహరిభృన్వి

హంగమం బగు నీతురంగమంబు

వల్లితస్యదవినిర్భగ్నభాద్యభు

జంగమం బగు నీతురంగమంబు

- గీ. పుతజవనినిర్జితసురాశ్వచితకగమన
చంగమం బగు నీనుతురంగమంబు
కలితగుణపేటి ! కవికోటికల్పనాటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుఁడీటి !.
- సీ. పుటములు ద్రొక్కెనా కుటిలారాజన్య
కోటికోటిరముల్ కువియబడును
జోడెనల్ చూపెనా శూరిపీఠకతోర
గంధాంభసింధురఘటలు చదియ
చౌ దాట్టు దాటెనా సామంతభూపాల
జవనకంఠాణముల్ స్రగి మ్రొగ్గు.
వేడెముల్ తిరిగెనా విమతులపురములు
గాలిచక్రమ్ములకరణిఁ దిరుగు
- గీ. బళిర రపగాలు ఘటియింప భండనమున
వెడఁదయరములు బరులును విఱిగి విఱిగి
దొరఁగు రిపుకోటి నీచగా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుఁడీటి.
- సీ. కదలిక చూపెనా కక్కనంపడు నేల
గుండెలు కలఁగు గడ్గోలుగాను
దులదుల నడచెనా దుర్దాంతసామంత
బలములగముల గర్భములు గలఁగు
పరువులు వాఱెనా పరిపంధినరపాల
చిత్తముల్ మెత్తనై తత్తళించు
కరకరి నెదిరెనా గర్వితారాతిరాట్
ప్రాణంబు లటునీటు పఱచి వెఱచు
- గీ. దూటి రణమున హదలికల్ మీఱఁగాను
ఖురపుటోద్ధతు లడరంగఁ గొట్టి మెట్టఁ

దొరఁగె రిపుతోటి నీచెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి.

సీ. సమరాన శాస్త్రవసమితిశిరోఽముల్
గసకస ఘోసమ్ముకరణి నమలి
కదనాన విమతులకండలు గుండెలు
ఝళఝళ కబళమ్ముసరణి మెనఁగి
ప్రథనాన మార్దుఱప్రక్కలు దొక్కలు
కరకర ఖాణంబువరుస మెక్కి
బవరానఁ బరరాజవరులరక్తంబులు
గళగళ జలములగతిని గ్రోలి

గీ. మొట్టి మద్దించి చుట్టుక మెదలనీక
గొట్టి గోరింప రణమున గుండె లవిసి
దొరఁగె రిపుతోటి నీచెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి !

సీ. గర్వాంధపరిపంథిగంధసింధురముల
కొమ్మకత్తుల మొనల్ కొట్టి కొట్టి
చెనఁటిదు నేదార్ద్ర శిరముల గొగ్గీల
గొలుసులు వీడంగఁ గూల్చి గూల్చి
మూర్ఖాపిరులౌ మనసలమానులమోము
ముక్కుదూలము లూడ మోది మోది
ఘోరవజ్రమోటుజీరాలయంగరాల్
చెరరి ఝల్లన రాలఁ జెండి చెండి

గీ. చీటి తూణుచు ఖురములఁ జించి చించి
పేరెములు వార బారువ పెంట లగుచుఁ
దొరఁగె రిపుతోటి నీచెరా బిరుదు కోటి
రాయరఘునాథ పంచణ ప్రభుకిరీటి !.

వీరి చాటుపద్యములు పరశ్శతముగా నున్నవి. మచ్చునకుఁ గొన్ని మాత్ర ముదాహరించెను. వేంకటగిరిప్రభువులు వాని నన్నిటిని ముద్రింతురుగాక !

చ. కదనమె బొమ్మొల్లు చెలికత్తెలు పిరజయాంగనానజుల్
మదకరిమ స్తకుంభముల మాటికి దొంతులు సంగరస్థలిన్
గుడిగొని పడ్డరాహులుల శ్రోవులు గుడ్డగూడ్డ బావురే
పొడలెడు రాయరావు ననపోతయ ధర్మవి భద్రపురికిన్.

ఉ. మత్తుడు కూర్చరాజు పినుమత్తుడు నాగవిభుండు మిక్కిలికొ
మత్తుడు మాకరాధిపుండు మత్తగజులులు తిండిపోతు లీ
తొత్తడికాపురంబు తులదూంగ దటంచురు రత్నగర్భ నీ
పొత్తుల సింహబలము పొందెనపో యనపోతభూపరా !

కా. ఏమిశేషుండ ? ఏమిచారద; ముదంబేపారునా ? తొంటి వి
శ్రాచుంబేమియె లే; దదేమి ? ససిమిఱన్ రావుసింగాంకుఁ డు
ద్దామప్రాధి జయింప నోమకులగోత్రాధీశ్వరుల్ జోగుతై
భామల్ దామను బామలకొ వెదకంగా బాతాళముకొ గూఱిలిన్.

చ. తుమరుగ మిమ్ముఁ గొల్చి వెలుగోటిపురింధ్ర ! కొమరతిమ్మ ! నికొ
గదియంగ నగ్రహారములు కైకొనఁజూతురు భూసురోత్తముల్
బెదరక నీకరాసిహతిఁ బెల్కురి వైరులు పోయి యూర్వళికొ
గదిసి తుచాగ్రహారములు కైకొనఁ జూతు రదేమిచిత్రమో !

ఉ. రంగవనేనియబ్బనృపరత్నము గోపనృపాంధాటికికొ
సంగరరంగభూములను శాస్త్రవహీతులు నిల్వలెక సా
రంగముఖిలలామలను రాజ్యతురంగకపేంద్రసంపదల్
సంగతి నప్పనం బొఁసగి కైలములకొ విహరింతు రెప్పుడున్.

మ. తలఁపెట్లకొ హరిభక్తిఁ నుత్తి దినకృత్యం బెట్ల ధర్మక్రియల్
నిలు పెట్లకొ దయ హుపమెట్లయెడఁకొ నిర్దర్శ మశ్రాంతముకొ
గొలు పెట్లకొ గవిగాయకాళి యితరభోజీశ్వరిన్ సాటియే
బెలుగోట్యున్వయ నారసింహ సకలార్వివాద రాయన్నకున్?

ఉ. ఆలములోన సింగవసుధాధిపమందన ! యన్నపాతభూ
పాలక ! నీకు నోడి యనిఁ బాటినవైరుల గాఁభంగి నే
తోలుదుగాని చంపవట దోస మటంబుల నొర ! గాయగో
వాకుండ జైనసీతుఁ బశువర్గముఁ గాయట నైజమేగదా !

క. ఇనువెనుకయ గ్రహచక్రము
వినుతామరవర్ణ మెట్ల వెనకయ వెనుకే
జనపతులు సాహసంబున
ననపాలనపాల ! నీకు నందఱు వెనుకే.

చ. అగణితకీర్తిలాల ! సుగుణాకర ! దాచయవెన్నభూప ! నీ
వగతులు కొండలెక్కి దమభావలక్ష్మీమలదేహాదీధితుల్
జిగిగొని నిండినకొ గుహలఁ జీకటిఁ సిను ఎముఁ గాంతురకొ
దిగులునఁ గన్తురకొ వెదకి తెత్తురు మేకుల మెత్త నత్తటన్.

ఉ. బల్లరగండ లింగవిభుపాదమునందుఁ బసిడియందె తా
ఘల్లురుఘల్లుఘల్లురుఁ ఘల్లుని మ్రోయంగ భీతి గుండియల్
ఘల్లురు ఘల్లురుఘల్లురుని ఘల్లున నల్లులనాడుచుందురా
యల్లయరెడ్డివెముడును నాతనితమ్ముడు వీరభద్రుడున్.

క. తమతమకెంతప్రియమో
తమకుఁ జెయినాఁచి రిపులు తలక్రిందై నీ
తమపడి గాన మందరు
బొమ్మలక్రియ రావుదాచభూవరుసింగా !

ఉ. ఈక్షితిఁ గాళికాగరి నీల్లినమాత్ర లభించు నెంచఁగాకొ
భిక్షపుఁగూడు యాచధరణీతలనాభవతంసు ఖడ్గధా

రాక్షసి మేనువీడిన యశాతికి గల్లు సుధారసము త
జ్ఞేశము మంచిదో యమృత పానము నుంచిదో యెంచిమాడంగనె.

మ. అరుదాసివిరుద ప్రతాపములు కల్యాణాద్రిపై నుండి కి
న్నరగంధర్వకతుల్ సవా శ్రుతిప్రటాపదంబుగాఁ బాడఁగా
నరలే బాపు బలీ! నెబా! సహహ! యాగా! మే! లహా! యందు ర
య్యసివిరుల్ వెలుగోటి యాచవిభురంగా! సంగరక్షార్థునా!

ఉ. అంచితరాయచావుదిరుదాంకముకాజులఁ గొట్టి యంచెఁ గీ
లించినమాదభూవిభునిలింగనృపాలున కొప్పుఁగాక గ
ర్వించిన నీకుఁ జొప్పుదునె వేమఱునల్ల మవేమరెడ్డి! పా
కొంచవుఁ దమ్మతిండిలియకూరకు సింహకలాట మేటికి?

ఈవంశమున స్వజ్ఞ సింగ భూపాలుఁడు, విద్యత్కుమార
యాచమనాయఁడు మొదలగు విద్యత్ప్రభువులు వెలసినారు.
విద్యత్కుమార యాచమనాయని వైదుష్యదాతృత్వములకు
వోష్టితకముగా నీక్రిందివిధమున నొక కథ యున్నది.

“విద్యత్కుమార యాచమనాయఁడు ప్రభుత్వము
చేస్తుండగా, ఒక విర్వాంసుఁడు ఆస్థానమునకు వచ్చి శాస్త్రప్రసం
గముచేసి సంస్థానపండితులను వోడగొట్టెను. కుమారయాచమ
నీడు మిక్కిలి సంతోషించి ఏమి కావలెనో కోరుకొండని పండితుని
అడిగెను. ఆయన దేవర సంస్థానములో నామనోవృత్తికి చాలినం
త భూమి దయచేసి, నానిత్యకర్తానుష్ఠానములు చక్కగా జరిగేట
ట్టు, అనుగ్రహించవలసినదనికోరెను. ఏపూర్ణో ఏపాలముకావలె
నో, మీరే సస్యగర్భముగా మాచుకొని వచ్చి చెప్పితే సర్వమా
న్యముగా దానపత్రమువ్రాయించి యిప్పిస్తున్నా మని రాజుగారు
సెలవిచ్చిరి. ఆపండితుఁడు వారితాలూకాలో తీర్థంపాదనే పూరికి

పోయి అక్కడ జలసమృద్ధి, స్థలసమృద్ధి చూచుకొని తనస్నాన సంధ్యాద్యచుష్టానములకు, అనుకూలంగా ఉన్నదనుకొన్నాడు. ఆపూరిచెరువుకు దక్షిణపుతట్టుపొలం తనకు వనరుగాభావించెను. రాజుగారి దగ్గరకువచ్చి, ఆనంగలి విన్నవించి అక్కడి ఆచెరువు దక్షిణపుచేనుకు దానపత్రం పుట్టించుకొనెను. ఆపూరికి పోయి గ్రామస్థులతో మాట్లాడి గ్రామకరణమును సంతోషపెట్టి తనదానపత్రము చూపించెను. “అయ్యోబ్రాహ్మదా! చెరువుకు ఉత్తరపుచేను సుజ్జేత్రమై వుండగా వట్టిచౌటిపట్ట, దక్షిణపుచేను కోరుకొన్నా చేమిటి! మాతో చెప్పక వెట్టిపనిచేస్తావి” అని కరణం చెప్పేటప్పటికి, ఆపండితుడు “సరి కుదురుతుందిలే” అని లోలోపల సరి చూచుకొని, “అయ్యో! నేను కోరినదిన్నీ అదేనండీ! అట్లాగేవ్రాయించినా”నని ఆయన కేదో చెప్పి లోబరుచుకొని, చెరువుకుపుత్తరపుచేనే విడుదల పెట్టించుకొన్నాడు. దాన్ని సాగుబడిచేసేరైతును వెళ్లగొట్టి తననేద్యగాళ్లనుచొప్పించి తగవుసాగించినాడు. అంతట ఆధూమికాపు రాజుగారిదగ్గర ఫిర్యాదుచేసుకొనెను. పిలిపించి, “యిచేమిటి! మీ రిట్లాచేయవచ్చునా?” అని రాజుగారు పండితుణ్ణి అడిగిరి. “తమరు దానపత్రంలో వ్రాయించిన ప్రకారం చెరువుపుత్తరపుచేనే నేను లోబరుచుకొన్నాను. నాతప్పేమి?” అని పండితుడనెను. స్వయముపండితుడు గనుక ఆరాజు, “ఓహో! చెరువు పుత్తరపుచే ననగావచేనుకు చెరువుపుత్తరముగావున్నదో అచేనని అర్థముచేసినాడునుమా” అని గ్రహించి, “బహువ్రీహిచేస్తారా?” అనెను. “దేవరవారు దయచేసినధూమి బహువ్రీహిగాక అల్పవ్రీహికావచ్చునా” అని ఆపండితుడు చమత్కరించెను.

బహువ్రీహీతనగా హేమ్యథాన్యము కలది - బహువ్రీహీతనే
సమాసమున్ను అర్థము. విద్యత్కుమార యాచమచాయనివారు
పరమానందముచెంది, “మునుపు యిచ్చింది అబద్ధము ఇప్పుడు
ఇచ్చినది నిబద్ధి” అని మెచ్చి అట్లాగే మార్చియిచ్చి సంసారినిన్ని
సమాధానపరచి పంపెను.”

❖ పోలెపల్లి బుక్కరాయలు ❖

శ్రీ. కొలువులో మీసాలు కొనలు దిద్దంగవచ్చుఁ
జీకిలిసేనాకల్లి చిత్తువచ్చు
మేలైనయంగీలు మెఱచి తొడ్డగవచ్చు
నతులు చూడంగ నెమ్మే నలువవచ్చు
గరడిసాదనఁజూచి ఘాతసేయంగవచ్చు
బిరుదులు చదువంగ బిగియవచ్చు

* * *

శ్రీ. కాక యరి నని వ్రేయ సత్కవుల కీయ
నీవె నేర్తువు ధరలోన నేర్పు మెఱయఁ
బరమకళ్యాణ ! నూతనపంచబాణ !
భూమితాటోప ! తిమ్మయ బుక్కభూప !

శ్రీ. కలగుండ్లువనుబారు కన్నించు దుర్గాలు
కడంగి భగ్గన విచ్చు గండపిండ్లు
మెదూళివైఁ గప్పి భీతిల్లుఁ గోటలు
కమలి భస్మంబు లౌఁ గాననములు
చీకాకుపడు దొడ్డసింహాననంబులు
హల్లకట్టాలమా నవ్పదికలు

గగ్గలకాచౌను గడిమన్న భూములు

వంచబంగాళమాఁ బట్టణములు

గీ. గర్వదుర్వారభూవసంఘములలోన
పుట్టివడ్డట్టు నీవాటి పుట్టినపుడె
మన్నెకార్దుల ! రిపుమన్నెచుర్తజాల
భూసుతాటోప ! తిమ్మయబుక్కభూవ.

సీ. మత్తారిరాజన్యమకుటంబులనె కాని

పాదంబు చాఁవఁడు బలిమి మెఱసి

బీరుదాదురాజులపేరురమ్మునె కాని

మన్నెబెబ్బలిబాప మహి నిడండు

పవరించుపురాజవట్టణంబునె కాని

వాటి నెక్కాడండు రాజనమున

కపటరాజకతోరకంఠరక్తమె కాని

యడిదంబు కడుగఁ దాహవమునందు.

గీ. మన్నెమాత్రుండె బద్ధరిమన్నె మాపు

మలయబిత్తరిమన్నీల మగలమగఁడు

దండిమన్నీలవలపులమిండగీడు

భోగసురరాజు తిమ్మయ బుక్కరాజు.

సీ. అనితఁ విడిగివచ్చి యందల మెక్కునే

ముక్కు నెత్తలేనిమొండిగాక

హరిహర గుఱ్ఱంబు పొలియించి వచ్చునే

గుఱ్ఱివడ్డగుఱ్ఱాలగోవుగాక

బవరంబునకుఁబోయి పతినివంచనచేసి

తొలఁగునే బణ్ణంగిదూఁబగాక

వీలినపతిసొమ్ము నెల్లకాలము దిసి

పాటిహాసించునే పందగాక

గీ. సమరతలమునఁ దమప్రాణగతినివలచి
సుఖము గోరునె జోగులనుతుండి నాక
యచుచు గెల్పంగ నేర్తునౌ నాహవమున
భూసుతాటోప ! తిమ్మయ బుక్కభూప !

❖ తంజావూరి విజయరాఘవరాయలు ❖

ఈతఁడు తంజావూరము నేలినయాంధ్ర నాయకరాజు.
రఘునాథరాయలకుమారుఁడు మహాసికుండు. మహాదాత.
మహాకవి. ఈవంశమువారి యోగ్యతలు, తంజావూరియాంధ్ర
రాజులచరిత్రములమున నెఱుంగ నగును.

లయ. తావిజగడంపుసిగపూవులపదుల్ తఱుకు

మోవివలుగెంపు బురుసావలపుసొంపుల్

శీవిదులకింపునొకతావిచుఱుకు న్నరుతు

మావుపయి నెక్కి పురిలో వెడలి రాఁగా

నీవగలు చూచి చెలి రేవగలు సొక్కుచును

పూవుజముదాడిదొరహాపళికిఁ జిక్కెన్

మామెండినేలుకొన రావలచె నీవు దయ

తో విజయరాఘవమహివర ! పరాకా !

క. భూతలమున శిబికర్ణులు

దాత లనేనుద్ది సుద్దనబ్బర నిన్నెం

చేతటి పదాన్యుఁ డెవ్వఁడు

రా ? తంజావూరి విజయరాఘవస్వతీ.

ఈయనయాస్థానమున రంగాజి, కృష్ణాజియొదలగు వారాంగ
నలు, సరసకవిత నేర్పినవా రుండెడివారు. అందు రంగాజి

'మన్నారూదాసవిలాస' మనువేర నీయనశృంగారచరిత్రమునే గ్రంథముగా రచించినది. ఆపె, యారాజేంద్రునిచే గనకాభిషేక సత్కారమును పడసినది. ఆయనవలపునెలత. ఎల్లవేళలందును వెల్లాటకత్తెతో నానందించు సీన్యపాలుని మహిషి తనయాగ్రహము నాపుకొనఁజాలక యొకనాఁ డావారాంగనకు దూషణోత్పలతో నొక దూతీకమూలమున వార్త నంపె నట! విదుషీ మణి యగునావారాంగన యాదూతీ కీపద్యమును రచించి చెప్పి పుచ్చెనట—

ఉ. ఏవనికల్ మముం దలఁప నేమిపరో? తమ రాఁడువారు గా
రో? పలపించునే చెప్పఁగరో? తమకొనిటిలోన నుండఁగా
రా వదియేమిగా విజయరామ! యట చిలు దూతీ బల్లి చే
దీవరకత్తెనై వెఁగి తీసుకవచ్చితి నా తఱోదరి!

ఉ. రాజనిభాననా! సరసురాలపు జబ్బుగ నల్లినా వదే
మే జడ? యికకంటె పలెనే? పలనొప్ప విగించి యల్లవే
యోజవరాల! వేతె పనియన్నది; దోసమె దోసమే మహా
రా జగునట్టియద్విజయరాఘవు మై చిగురాకె తోమలీ!

చ. కలికెడ వేటికే చెలియ! కుంచెఁడు మానెఁడు గాను నెల్లవా
రలు వినినారులే; విజయరాఘవరాయఁడు నిన్నుఁ గూడుటల్
వలపులే చాటుచున్నవి జవాదియు నల్లపు విట్టివీఁగఁగా
వలెనటె చూచియోద్ధరటె పంతులు జంతు లవేటియై మైలే?

క. ఇలీ! పాసుపువైచిదె

కంతుఁడు కూర్చున్నవాఁడు కనుగొను మహాహా!

కంతుఁ డనంగుఁడు నీ తెలి

వింలేనా విజయరాఘవేంద్రుఁడె చెలియా!

❧ మట్టవారు ❧

జి. అక్కజ మొప్పగా భుజవరాశ్రమశక్తుల సెంచుచుచినన్
దిక్కులలోనఁబోలిపలి తిమ్మయ బుక్కడురాజు నాటికిన్
చుక్కువ దోర్బలంబునను మానవసాధులలోన నంతకు
స్నేక్కువమట్టతోనధరణీశ్వరు నెల్లమరాజు నేటికిన్.

జి. మాయరె ! సద్గుణాభరణ ! మల్లకుమారయనంత కార్యధా
రేయుని నిన్ను నాజి నెదిరించు శక్తులుగాక కైదుపుల్
వేయనిరాజులన్ శరణుపేడనిమి స్పృహజ్ఞు కానికల్
సేయనిశూర్లు మ్రొక్కనివడీర్తును లేరు పసుంధరాస్థాన్.

జి. వెండియు మట్టరాజు తిరువేంగళసాధుఁడు కందనోలికా
భండనభూమిలోఁ దురకబారులమ్రైబడి సంహరించఁగాఁ
గండలు కొండలయ్యె నెమకల్ ధరణీశు లయ్యె నెత్తురుల్
గందపుటేలు లయ్యెఁ దలకాయలు తారక లయ్యెఁ జూడఁగన్.

❧ అద్దకి నృపాలురు ❧

మ. పదవే రంభ ! నురేంద్రకొల్వునకు నప్పా ! నాకు రాఁ దీరజే;
యది యేమే; ధర మందపాటి రఘునాథాధీశుబాహుసిచేఁ
గదనజ్ఞోఁగిని నీల్గినట్టిరిపుసంఘాతంబు వే వచ్చెడున్
బదులు న్నూలులు వేలు లక్షలు గణించన్ శక్యమే చెట్టెలా.

జి. ఇంద్రుని సన్నిధానమున కేఁగె రణోజ్జ్వలవిక్రమక్రియా
సాంద్రుఁడు మందపాటికులసాగరచంద్రుఁడు రామభద్రరా
జేంద్రుఁడు పార్థివాబ్జమున నేకతఁ గార్తికశుభపూర్ణిమా
చంద్రునినాంతమందు రవి జారివకైవడి మారుతాత్మజా!.

‘మన్నారదాసవీలాస’ మనువేర నీయనశృంగారచరిత్రమునే
 గ్రంథముగా రచించినది. ఆపె, యారాజేంద్రునిచే గనకాభిషేక
 సత్కారమును వడసినది. ఆయనవలపునెలత. ఎల్లవేళలందును
 వెల్లాటకత్తెతో నానందించు నీనృపాలుని మహిషి తనయాగ్ర
 హము నాపుకొనఁజాలక యొకనాఁ డావారాంగనకు దూష
 ణోక్తులతో నొక దూతికమూలమున వార్త నంపె నట! విదుషీ
 మణి యగునావారాంగన యాదూతి కీపద్యమును రచించి చెప్పి
 పుచ్చెనట—

ఉ. ఏవనికల్ మముం దలఁచ నేమిపనో? తమ రాఁడువారు గా
 రో? వలపించునే చెప్పఁగరో? తమకొగిటిలోన నుండఁగా
 రా వదియేమిగా విజయరామ! యటం చిలు దూతి బల్లి చే
 దీవరకత్తెనై వెనఁగి తీసుకవచ్చితి నా తఱాదరి!

ఉ. రాజనిభాసనా! సరసురాలపు జబ్బుగ నల్లినా వదే
 ఁజడ? యింకకంటె వలెనే? వలనొప్ప బిగించి యల్లవే
 యోజవరాల! నేతె వనియున్నది; దోసమె దోసమే మహా
 రా జగునట్టియవిజయరాఘవు మై చిగురాకె నోమలీ!

చ. కులికెద వేటికే చెలియ! కుంచెఁడు మానెఁడు గాను నెల్లవా
 రలు వనివారులే; విజయరాఘవరాయఁడు నిన్నుఁ గూడుటల్
 వలపులే చాటుచున్నవి జవాదియు నల్లపు విట్టివీఁగఁగా
 వలెనటె చూచియోర్తురటె వంతులు జంతు లవేటియై మైలే?

క. ఇంతి! పానుపుమైచె
 కంతుఁడు కూర్చున్నవాఁడు కనుగొను మహాహా!
 కంతుఁ డనంగుఁడు నీతెలి
 వింతేనా విజయరాఘవేంద్రుఁడె చెలియా!

❖ మట్లవారు ❖

ఉ. అక్కజ మొప్పఁగా భుజపరాక్రమశక్తుల సంచిచూచినన్
దిక్కులలోనఁజొలిపలి తిమ్మయ బుక్కడురాజు నాటికిన్
నుక్కువ దోర్బలంబునను మానవసాధులలోన నంతకు
స్నేక్కువమట్లకోనధరణీశ్వరు నెల్లమరాజు నేటికిన్.

ఉ. మాయరె ! సద్గణాభరణ ! మల్లకుమారయనంత శౌర్యధౌ
రేయుని నిన్నునాజి నెదిరింపను శక్తులుగాక కైదువుల్
వేయనిరాజులున్ శరణువేడనిమ స్మైకమాట్లు కానికల్
సేయనిశూర్లు మ్రొక్కనివజీర్తును లేరు వసుంధరాస్థలిన్.

ఉ. వెండియు మట్లరాజు తిరువేంగళసాధుఁడు కందనోలికా
భండసభరామిలోఁ దురకబారులవైబడి సంహరింపఁగాఁ
గండలు కొండలయ్యె నెముకల్ ధరణీజము లయ్యె నెత్తురుల్
గందపుటేఱు లయ్యెఁ దలకాయలు తారక లయ్యెఁ జూడఁగన్.

❖ అద్దంకి నృపాలురు ❖

మ. పదవే రంభ ! నురేంద్రుకొల్వునకు నప్పా ! నాకు రాఁ దీరజే;
యచి యేమే; ధర మందపాటి రఘునాథాధీశుబాహుసిచేఁ
గదనక్షోణిని నీల్గినట్టిరిపుసంఘాతంబు వే వచ్చెడుకొ
బదులు స్నూలులు వేలు లక్షలు గణింపక శక్యమే చెల్లెలా.

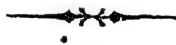
ఉ. ఇంద్రుని సన్నిధానమున కేఁగె రణోజ్జ్వలవిక్రమక్రియా
సాంద్రుఁడు మందపాటికులసాగరచంద్రుఁడు రామభద్రరా
జేంద్రుఁడు పార్థివాబ్జమున నేకతఁ గార్తికశుద్ధపూర్ణిమా
చంద్రునినాంతమందు రవి జారినకైవడి మారుతాత్మజా!.

❖ వత్సవాయవారు ❖

ఉ. తీరుగ వత్సవాయకులతిమ్మ జగత్పతికీర్తిహార మా
హారశరద్విజన్మకులిశాయుధజాతుల మించె శౌర్యమా
హారశరద్విజన్మకులిశాయుధజాతుల మించె రూపమా
హారశరద్విజన్మకులిశాయుధజాతుల మించె నిధరన్.

ఉ. రాజులరాజు లాభి యొకరాజులరా జతిమూర్ఖుఁ డవ్వది
గ్రాజులరాజు చోరుఁడు విరాజులరా జొక పక్షి తారకా
రాజులరాజు దోషి ఫణిరాజులరా జొకవక్రగామి యీ
రాజులు రాజులా సుగుణరాజులరాజవు నీవుగాక యో
రాజవతంస ? వత్సవయ రాజమహిచరి, తిమ్మభూపతి !

ఉ. రాజు కళంకమూర్తి రతిరాజు శరీరవిహీనుఁ డంచితా
రాజు దిగంబరుండు మృగరాజు గుహంతరనేమ నుండు వి
భ్రాజితపూసపాడ్విజయరామన్మపాలుండు రాజుగాని యీ
రాజులు రాజులా పెనుతరాజులు గాక ధరాతలంబునన్.



❖ వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయుడుగారు ❖

ఈకమ్మప్రభువు పనునాటవశతాబ్దితర్వాతఁ గృష్ణాతీర
మందలి యమరావతి రాజధానిగాఁ గొంత తెల్లదేశమేలిన
వాఁడు, మహాదాత, శూరుండు. “అటునుండి కొట్టుకు రమ్మన్నా
రు.” అనుసామెత కీతఁడే జననకాలము. ఆకాలమునందు దారి
వోపుడుగాండు మెండుగాఁ నుండిరట. అనేకుల ప్రాణధన

ములఁ గొనుచుఁ బ్రజలకు మిక్కిలి వీడ గల్గించుచున్న యా
పచ్చెపుదొంగలలో బహుప్రయత్నమున వేంకటాద్రి నాయుడు
నూర్గురసు బట్టించి వరుసగా నిల్వఁజెట్టి తలలు నఱకఁ దలారులు
కనుజ్జ నొసఁగెనట! ఒకకొననుండి నఱకఁ బ్రారంభింపఁ
బోఁగా నచ్చటివారిండు, అటునుండి కొట్టుకొనుచు రిమ్మని
కోరెరట! (కొందఱు నఱకీనతర్వాతనేని జాలి వొడమక పో
దని) నాయుడుగారును నశ్చే రెండవప్రక్కనుండి యారం
భింపఁజేసి నిశ్చేషముగనే సంహరింపించి ప్రజలకుఁ బోరభీతి
మాన్పిరట!

మ. వరహా లోకనులభంగి సాగువులు కంబళ్లట్లు రూపాయలకొ

వఱి గవ్వల్వలఁ గంకణములుఁ దృణప్రాయముగా నిచ్చి బం

గరుబ్బెఁబులఁ బాయసాన్నములుఁ లక్షబ్రాహ్మణాపోశనం

బర లే కిత్తువు వాసిరెడ్డి కలనీపా! వేంకటాద్రి శ్వరా!

ఒకప్పుడు, వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రి నాయుడును నర్సారావు
పేట మలాజు గుండారాయుడును, నుజివీటి యప్పారావును, చల్ల
పల్లియంకి నేడును, మొదలుగాఁ గొందఱు జమిందారులకూడి
యిష్టగోష్ఠీనినోదమునల్పుకొనుసందర్భమున హాస్యచతురుడగు
గుండారాయుడు “మనజీవితములు కడచినతర్వాత లోకము
మనల నెట్లు ప్రశంసించునో తలచిచూచుకొందమా” యనె
నట! అందఱు నంగీరించి రట! ఇట్లు వేర్కొనెనట! నుజివీటి
యప్పారాయుడు చనిపోయెనా బై రాగులందఱును బలవించె
దరు. తాను చనిపోయెనా వేశ్యలందఱును విలపించెదరు.
వేంకటాద్రి నాయుడు చనిపోయెనా యందఱును గల్గో యని.

దుఃఖించెదరు. అంకి నేడు చనిపోయెనా యందఱు నాహా యని సంతోషించెద” రనియెనట !

ఆమరావతిలో నీ వేంకటాద్రి నాయని శిలావిగ్రహ మున్నది.

దరిద్రుడగు జొకకవి యావాసిరెడ్డి వేంకటాద్రి నాయని దాతృత్వము విని యాతనిదృఢపఁ బల్నాడు ప్రాంతమునుండి యరుదెంచుచు గుంటూరు చేరునపుటి కాభూపతి పరలోక యాత్ర గావించినట్లు తెలియరాఁగా నీ క్రిందిపద్యమును జెప్పె నందురు.

చ. నలువ ! చివీ ! నినుం దలఁచ న్యాయముగా దిశ వేంకటాద్రిభూ
తిలసనిఁ జంపి యద్ధులకు దిక్కు మఱేమొరించినావు ? నీ
విలదలకొట్టమారితన మెన్నటికిఁ విడవైతి వార ! భూ
తలమున నిట్టిరాజును యథావిధి నీతరమా సృజింపఁగన్ ?

వేంకటాద్రి నాయఁడు “వారికి వారికిఁ మఱియు వారికి వారికి వారివారికి” అను సమస్యనీయఁగా వట్టెం విరూపాక్ష శాస్త్రు లనుకవి యిట్లు పూరించెనట.

ఉ. భూరమణీమనఃకుముదపుంజనుధాంశుని వేంకటాద్రిల
క్షీరమణావతారుని భజింతురు రాజులుఁ దత్పుకుల్ హితుల్
మారిజనుల్ తదీయులును సొంపుగ నాప్రభు విచ్చుఁ గోరికల్
వారికి వారికిఁ మఱియు వారికి వారికి వారివారికి.



క్రె. 1770 తరువాత 1820 వరకు సీమహాశయం డాంధ్ర భాషకై యతిప్రయోగపడి న హోమకృతి సర్వవ్యాధు. బంధు మొదలగు కట్టాములం దీతఁడు జిల్లాజడ్డీయదొడ్డిగము సల్పించు ననేకసంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములను బహుశసవ్యంయమున నేక రించెను. తెల్లనది నిభంటువులు నిర్మించెను. జాలూరి అప్పయ్య పండితుఁడు, గురుమూర్తిశాస్త్రి, వాసుదేవపరబ్రహ్మశాస్త్రులు, మొదలగు ననేకపండితుల నాదరించి విరివిగా ధనమొసంగెను. ఆంధ్రభాషయం దీఁడును కత్యంతాభిమానము కలదు. ఇప్పుడు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారముననున్న సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములం దనేకము లిమ్మహనీయుఁ డార్జించినవే. ఈతని యాంధ్రభాషాభిమానమును బుద్ధివైభవమును దద్బాండాగారమున గల గ్రంథములఁబట్టి గుర్తింపవగును.

కం. నూర్జార్లు లెక్కసేయక

పేర్లందినవిరుధవరులఁ బిలిపించుచు వే

నూర్జార్లు మిచ్చునితరణి

చార్లెసు ఫీలిప్పులైనుసాహెబు కరుణకొ.

బీదటికమును గుడుచుచున్న యొకయాంధ్ర పండితుఁడు సి. పి. బ్రౌన్ దొరగారికి భాగవతమందలి యీక్రిందిపద్యమును వ్రాసి తనకు ద్రవ్యసాహాయ్యము వేడుకొనుచు నొక యర్జిపంపి కొనెనట! ఆపద్యము:

ఉ. లావోక్కింతములేను ధైర్యము నిలొలంబఁమ్యైఁ బ్రాణంబులా
 రావు ల్ల మ్మెను మూర్ఖునచ్చెఁ దనువున్ దస్సెన్ శ్రమం బయ్యెడిన్
 నీవే కప్పు నితఃపరం బెఱుంగ మన్నింపందగుం దీనునిన్
 రావే యీశ్వర ! కావవే వరద ! సంరక్షించు భద్రాక్ష కా !

దొంగదొరగారి క్షిల్లుచుచున్న నొరుని స్తుతించుటయందు
 రోత. (వారిస్వహ స్తముతో నొకచోట “ఈదేశపు జనులు కా
 ర్యార్థమై నీవే తండ్రివి, నీవే దైవమవు, అని నరు నొరుని స్తుతిం
 తురు; అట్లు స్తుతించుట తల్లిని దండ్రుని దైవమును వంచించుట
 యగును. ఆ ద్దేయులికి యేనగొందురు.” అను న్దము వచ్చునట్లు
 తెల్లననే కొంతప్రాసీయున్నారు.) ఆయర్జుని జూచి దొరగారు
 తిరిగి భాగవతములొనిదే యగు నీక్రిందిపద్యముఁ బ్రత్యుత్తర
 ముగాఁ బంపిగట.

ఉ. ఏను మృతుండ నాదు నని యంతభయంబు మనంబులోపలన్
 మానుము సంభవంబు గల మానవకోట్లకుఁ జావు నిక్కమాఁ
 గాన హరిం దలంపు మిఁకఁ గల్గదు జన్మము నీకు ధాత్రిపై
 మానవసాధ ! పొందెదవు మాధవలోకనివాససౌఖ్యముల్.

❖ సిద్ధయామాత్యుఁడు ❖

సీ. శేషాహి భాషావిశేషుఁ డింటే కాని
 యెలమిఁ గర్ణునిరీతి నీయలేడు
 ఎలమిఁ గర్ణుఁడు దాన మీయు నింటే కాని
 పుడమి నిండునీవంటిభోగి గాఁడు
 పుడమి నిండుఁడు కడుభోగి.....నకుఁ గాని
 భర్తనందనువంటితాల్చి లేదు

ధర్మనందనుఁ డెంత తాల్చి దాల్చినఁ గాసి

వాఢినా గాంభీర్యపరుఁడు గాఁడు

గీ. గాక యిటువంటిగుణములు గలిగె నీకు

శత్రునిశ్శంక ! ఉటుమారుకాసనాంక !

భాగ్యగంభీరవేంగయ ప్రభుకుమార !

మహితమందార ! సిద్ధయామాత్యధీర !

❖ ద్వాత్రింశత్సంత్తులు ❖

ముప్పది యిద్దరు మంత్రులను చెలుపు నీసీసమూలిక కట్టు
కతలనుబట్టి యొకబట్టుకవిచేఁ గూర్చుబడినది. వేర్కొనఁబడిన
మంత్రులక్రమము కాలక్రమమునకు ననుకూలింపదు. చరిత్ర
కారులు దీనినిఁ బరమప్రమాణముగాఁ దీసికొనరాదు.

1. సీ. కవులిచ్చి భూపతి గాసి పెట్టఁగఁ జచ్చెఁ

బ్రజలకై రాయసభాస్కరుండు.

2. వరదాతయై మణిపలయముల్ కవికిచ్చె

దండిభాస్కరసూరి కొండమంత్రి.

3. భాస్కరువలెఁ గీర్తిపడనెఁ తత్సత్ప్రఁడొ

భునరామలింగ భాస్కరుఁ డొకండు.

4. గణకనిర్వాహంబు గల్గించె నూరూర

మహి గోపరాజు రామప్రధాని.

5. దుర్గమియ్యక శత్రువర్గంబుతోఁ బోరెఁ

బెట్టుగాఁగరణము మట్టమంత్రి.

6. ఆత్మీయతపముచే నర్థినాలుకమడ్డు

కేడించె బండారు కేశమంత్రి.

7. కవిసాముచే జాచంగనుచాయనాతని
కైయిచ్చె సీదయ యాచఘనుడు.
8. వేటాఱుతునియల విమతులఁజెండాడె
నాటిలోనాదెండ్ల యయ్యలయ్య.
9. పోరిలో నసహాయకూరుడై తెగివెన్న
బ్రతికె సిద్ధయ తిక్కఁ డతులితముగ.
10. పట్టిసపురవీరభద్రునిప్రేమచే
జెన్నొందె శ్రీకోటసింగరాజు.
11. ఇలుచూఱయాచకావలికి దాతలదాత
యై యిచ్చె సత్తుల హరిహరప్ప.
12. తనదుమీసముదీసి తాకట్టగానుంచి
కొట్టఁజెట్టెం దర్శి కోర్కీతీర్చె.
13. గణపతిదేవునికరుణ భట్టుల వణి
యడపం బొసంగె గుండావ్యవరుడు.
14. అవ్వనహస్రంబు లధికిచ్చిపక్షి
మహినిసంగనమంత్రి మాచఁ దందె.
15. కొనియెభాస్కరునిచేఁ జెనుగురామాయణం
బారాధి సాహిణిహరమంత్రి.
16. అంధ్రవైషధకావ్యమందె శ్రీనాథుచే
మామిడిసింగనామాత్యమాళి.
17. ఘనదానకర్ణుడై గండపెండెముదాల్చె
గొఱవి యన్నామాత్యకుంజరుండు.
18. చగతుఁజ్జుట్టమటంచుఁ బల్కఁగా ధనమిచ్చి
చేపట్టెఁ బెమ్మయసింగరాజు.
19. గురుజగత్త్రయదానగురుమూర్తియై మించె
నందూరిభీమనగుండమంత్రి.

20. ప్రాణిజాతికి నెట్ల బహుభవ్యభోజ్యాన్న
సత్రముల్ వెట్టె విస్సప్రధాని
21. భట్టుమూర్తికిఁ గిన్నరెట్టింపఁ బచ్చల
హార మర్పించెఁ దివ్వరసమాళి
22. ఘనదైవతంబు దాక్షరామభీషేతుఁ
డని కొల్పె బెండపూఁ డన్నమంత్రి
23. నీడ ద్రొక్కెడువేళ నెఱి నర్థి కభిమతం
బిప్పించెఁ జేవఁమా రప్పరాజు
24. ఘనసప్తసంతతు లొనరించి నక్కిర్తి
వెలయించె విఠ్ఠలవెఱ్ఱమంత్రి
25. అమితశత్రులఁ గెల్చి యవని పాలనచేసె
రహి గుంటుపలి ముత్తరాజమంత్రి
26. తను నేలునృపతిచేతనె మేటికృతి గాంచె
క్రిగుంటుపలి నరసింగమంత్రి
27. ఘనభట్టురుకవికి మణికుండల మొసంగి
నందితిమ్మకవీంద్రుఁ డందఁ గృతుల
28. కవుల కర్థ మొసంగి ఘనకీర్తిపహియించె
రహిఁ గూరగాయల రామమంత్రి
29. వాకిటికావలి జోకతో నొనరించి
దివ్యకీర్తి వహించెఁ దివ్వమంత్రి
30. రిపు గెల్వ నృపుఁడిచ్చుఁపులార్థముల నర్థి
కర్పించెఁ గటికి కామన్నమంత్రి
31. కవిబుధాపళి నేలి ఘనకీర్తిని వహించె
వరకోటిపల్లి క్రిశరభమంత్రి
32. నిరతాన్నదాతయై నిత్యకీర్తి వహించె
గాళి బందా పరదేశిమంత్రి

బిశానొకఁబట్టురా జీ కేంద్రనిభయన ద్వాత్రింశన్నంత్రుల
సీసమాలికను జదువఁజాగెఁ ; గాని, కడముట్టింఁజాలఁడయ్యె.
అందినంతఁబట్టు—

సీ. బళిర! రామయ మంత్రిభాగ్యరామాత్ముండు

సింఁడారునండుఁ గుండమంత్రి

శివపాదభక్తుండు శ్రీకంఠవెంగు

శ్రీనిధి యోగోటసింగరాజు

వేమభూపతిమంత్రి మామిడిసింగన్న

యెన్న నాబెదఘోడన్నమంత్రి

మేటై నకొచ్చెర్లక్షోటకర్ణముమల్లు

స్తుతికెక్కువాడలతుక్కమంత్రి

ప్రియమాడు నెఱజాణపెమ్మయసింగన

మహితుండు సింగనమంత్రిమాచ

సర్వజ్ఞుఁడైనట్టిసర్వయచిక్కన

యధికుండు నెట్టూరియాదిరాజు

ధీరుండు సాళుపతిమ్మనరేంద్రుండు

గురిజాలనాదిండ్లగోపమంత్రి

ప్రధితికెక్కుచు నుండు భాస్కరామాత్ముండు

మాత్ముండు కొడపర్తి మాదిరాజు

ఇలఁ గొండవీటిలో వెలయు ప్రధానుండు

భవ్యుండు బలభద్రపాత్రఘనుండు

కులముధరించిన గోపయరామన

పేరిమి తిరువెళ్ళ పెమ్మరాజు

విస్తారసత్కిర్తి విలసిల్లి పర్థిల్లు

విదితుండు సంఘారి వెంగళయ్య

కేవలపుణ్యండు కేసయరామన

సుజనుడు శ్రీ పరిసోమరాజు.

పైసీసమూలికయందు: బేర్కొనఁబడినవారిలోఁ గొందఱి
పైఁ జెప్పఁబడిన చాటుపద్యములు చేసుకొనవి. అవి యీక్రింద
వివరింపఁబడుచున్నవి.

భాస్కరుడు

ఈరాసుముగల ప్రఖ్యాతపురుషులనేకులుగలరు. తిక్కన
పితామహుడు లఱుండ రాజమంత్రిలును దాతృత్వమునఁ బ్రఖ్యా
తులును నందరీకులును నగుభాస్కరులే నల్వరైదుగురు గన్న
ట్టుచున్నారు. రామయభాస్కరు లిర్వురు. పదునాల్గవశతాబ్ది
యందుఁ బ్రఖ్యాతకవీశ్వరుడుగానున్న రావిపాటి త్రిపురాంత
కునిచే—

మ. సరిజేసై రిపు డేల భాస్కరులు! భాషానాథ! పుత్రా! పతుం
ధరయందొక్కఁడు నుంత్రియయ్యె; నిమిషండాన్ రామామామాత్యభా
స్కరుఁడో; యశా; నయినన్ సహస్రకరకాఖి ధైరవే యున్నవే
తిరమైదానమునే యుచో రిపుల హేతిన్ ప్రేయుచో వ్రాముచోన్.

అని పొగడఁబడినవాఁ డొకఁడు.

సీ. నిర్మించెనేమంత్రి నిరుపమప్రాకార
నవకంబుగా గోపినాథపురము
గెలిచినాఁ డేమంత్రి లలితవిక్రమమునఁ
బ్రబలుఁడై యవనుల బలము నెల్ల
నిలిపినాఁడేమంత్రి నియతవైభవమున
గోపికాశ్లఙ్గుఁ గూర్చి వెలయ

పాలించె నేమంత్ర ప్రకటధర్మఖ్యాతి
మహిమ మీఱంగ నాంధ్రమండలంబు

గీ. అతఁడు భూపాలమంత్రేంద్ర సతతవినుత
ధీవికారదుఁ డచ్యుతదేవరాయ
మాన్యహితవర్తనఁడు శౌర్యమహితయశుఁడు
భానులేజుఁడు రామయభాస్కరుండు.

కొండవీటి గోపీనాథపురపు గోపీనాథస్వామి యాలయము. ముఖద్వారశౌఖ్యమందు వ్రాయఁబడినయీపద్యమువలన నచ్యుత దేవరాయలనాఁడు వేటొక రామయభాస్కరుఁ డున్నట్లు ధృవ పడుచున్నది. ఇంక రాయనభాస్కరులకూడ ననేకు లున్నట్లు స్పష్టపడుచున్నది. మనలోఁ దండ్రివేరు కుమారునకుఁ బెట్టెడు నాచారము కలదుగదా ! దానివలననే యేకనామ మనేకలకుఁ బొసఁగియుండె నని తలఁపఁదగి యున్నది.

చ. కలయఁబసిండిగంటమునఁ గాటయవేమనమక్షమందు స
కృలముగ రాయన ప్రభునిబాచఁడు వ్రాసిన వ్రాలమ్రాతలుకొ
గలుగలు గల్లుగల్లు రనఁ గంటకమంత్రుల గుండెలన్నియుకొ
జలజలు జల్లు జల్లు రనె సత్కవివర్యులు మేలుమే లనన్.

అనుచాటుపద్యమువలనఁ గాటయవేమునికాలమున క్రై. 1400 నొక రాయనభాస్కరుఁ డుండిన స్లేర్పడుచున్నది.

శ్లో. కాకాబే వసువహ్ని వేదధరణీగజ్యే చ ధాత్రజ్జికే
వైకాళే వినుకొండసీమని సుధీ ర్నాచల్ల యప్పప్రభుః
వాసిష్ఠాయచభిర్రథుండి మఖిలంగ్రామం స్వనామాంకితం
ప్రదా వ్రాయనిభాస్కరాయ విదుషే వైశ్వర్యభోగాన్వితమ్.

అను శాసనమువలన క్రై. 1500 తర్వాత నొక రాయన భాస్కరుఁ డుండిన స్లేర్పడుచున్నది. ముప్పదియద్దలు మంత్రుల

సీసమాలికలోఁ బేర్కొనఁబడిన రాయనభాస్కరుడు ప్రాచీనుఁ
డుగాఁ నూహింపఁదగియున్నాఁడు. ఆతఁడు మహాదాత. ఆరా
యని భాస్కరునిఁ గూర్చి చెప్పఁబడిన చాటుపద్యము లనేక
ములు గలవు.

క. పన్నిద్దఱు భాస్కరులని
యెన్నికసేయుటని కల్ల యిద్దఱు గా దా
మిన్నున నొకబాస్కరుఁడును
బన్నుగ వినుకొండనున్న భాస్కరుఁ డొకఁడున్.

క. పసముక్క మొకటిచాలును
గన వూడ్చిన చింపిరాలు గంపెం డేలా?
రసికుం డొక్కఁడె చాలును
రసహీనులు పదువురేల రాయనిబాచా!

క. చేకొని రాయని బాచఁడు
కాకాలు గుణించు పిదపకాలమునాఁడే
లాకేశ్వ మియ్యసేరఁడు
దాకును గొమ్మియ్యఁడిట్టి ధన్యులుగలరే?

క. ఏవ్రాతైనను వ్రాయును
నావ్రాయఁడు వ్రాసెనేని నవ్వుచునైనకొ
నీ వ్రాసి తావ డియ్యఁడు
భావజ్ఞుఁడు రాయనార్య భాస్కరుఁ డెలమిన్.

క. వగమాన్వి యర్థి కియ్యని
మగముండకు మీస మేల మఱిమూలిపయిం
చెగగొలుగఁ డాయె మంగలి
రగడందునఁ గీర్తిచోచ రాయనిబాచా.

ఉ. ఒక్కండ్రు మాంస మిచ్చె వఱియొక్కండ్రు చర్మముఁ గోసి యిచ్చె
 తొక్కరుఁ డస్తిసిచ్చె నిఁకనొక్కండ్రు ప్రాణము లిచ్చె వీరిలో
 నొక్కొకఁడట్టునకై బ్రదుక నోకక యిచ్చిరొ కీర్తి కిచ్చిరొ
 చక్కఁగఁజూడు మంత్రికులసంభవ! రాయనమంత్రిభాస్కరా !

ఉ. రాజికిరీర్తికాలియగురాయనిబాచ! భవద్యశంబు ది
 ద్వాజితమాచు మించె సురభూధరభూధరభూధరేంద్ర కాం
 తాజనుగోత్రరు గ్విధు రథాంగరథాంగరథాంగశేషభా
 హజలజాహి తాహితమహరతు మారతు మారథాములన్.

ఉ. ఏమినిలంపకాఱు? పనియేమిసురేశ్వర! యీవి నిన్నఁ జిం
 తామణి మీఱినాడటకదా మనరాయనబాచకోవిద
 గ్రామణి; యాన యింతటనె కాదుచుమీ విభవంబునందు ని
 న్నో మతియందు నీగురువునో సుకుమారత నీకుమారునో.

మ. అయతత్త్వీసిధి రాయనప్రభునిబాచామాత్యుండక్రాంతముకొ
 నియతికొ బ్రహ్మణపూజనేయు టభివర్ణింపంగ శక్యంబె త
 వ్వియగేహంబున హేమవంజరమునకై బె 'బర్చితప్రార్చిత
 ప్రియమేధా' యనుచుం బఠించు శుకకారీకిన్న రిద్వంద్వముతో.

ఉ. అన్నరొ కొండకల్లి సచివాగ్రణి రాయనమంత్రికట్టి బా
 చన్నజలాన్నసత్ర మెడవైన పథంబునఁ బెట్టు నెయ్యి రా
 జాన్నము లొప్పుఁబప్పు పదియాఱు తెఱంగులకూరగాయలుకొ
 వెన్నెలగజ్జుఁబోలుదధి వేసవికాల మచారితంబుగన్.

క. మాసలావెవ్రేలుఁజన్నుల
 పనవంటిది లోభివానిబ్రదుకు ధరిత్రికొ
 జసిబాలవయసువంటిది
 రసికునిదేవనము మంత్రిరాయనిబాచా!

సీ. ఫణిరాజు తనకిరోమణు లర్థికిచ్చునో
 యనుచు విష్ణుశక్తింద నణగియిందె
 కైలాసకుధరమెక్కడ నిచ్చునో యని
 యగు డక్కడఁ గావ లుండఁబూసె
 తనయందు మణుల నేతటి నిచ్చునో యని
 వనధిసంతతమును వణఁకుచుండె
 సురధరాధరము నెవ్వరి కిచ్చునో యని
 తరణి యగ్నిగిడుట్టుఁ దిరుగుచుండె

గీ. ఔర ! నీదానవిఖ్యాతి యఖిలదిశల
 మించివ ర్తించె నీకీర్తి నెంచదరమె
 గాఢదారిద్ర్య యామిసీకాంతిచంద్ర
 భాగ్యదేవేంద్ర ! రాయని భాగ్యచేంద్ర !

సీ. నీపంక్తినికనాఁడు నెఱిఁగుగించినఁపుఁ
 డవుతాఁడై నను నరుచిసేయు
 నీసభాస్థలి నొక్కనిముసమున్నజనుఁడు
 తల్పశేషః నైనఁ దప్పువట్టు
 నీరూపమొకనాఁడు లేఱిచూచినభామ
 కందర్పునైన డాకాలఁ దన్ను
 నీచేలిదానమ్ము నెమ్మిమ్మినయర్థి
 యొమ్మిదనాధిపుఁ బొమ్మబెట్టు

గీ. నీవె నినుఁ బోలదువుగాక నిన్ను నెన్ను
 యన్నమంత్రుల నెన్నుట పన్నతనమె
 బాలికాప్రాణ నూతన వంచబాణ !
 భాస్కరేంద్రునిరాయనభి స్కరేంద్ర !

సీ. అక్షరాభ్యాసంబు శిక్షచేసెడునాఁడె
 యోవ్రాసీ నా వ్రాయకుండినావు

గుణితవేళలయందుఁ గోరి లాకేత్వంబు
దామఁ గొమ్మియ్యక తప్పి నావు
ఒకటి పజ్జినివ్రాయు నూహ నేచ్చిన నాఁడె
నున్న చుట్టక ప్రేలు చూపినావు
గణితవేళలనాఁడె ఘనయుక్తిగా నేర్పు
గురుకీర్తికిని బాలుగూర్చినావు

తే. నిజకులచారధర్మంబు నిర్వహించి
హెచ్చు గలయట్టిదాతవై హెచ్చినావు
సరసహృదయుండ వినుకొండకాసఁచుండ !
భవ్యధర్మతుండ ! రాయనభాస్కరుండ !

సీ. సంగీతసాహిత్యసరసవిద్యల కిచ్చు
బహుదాపులకు నిచ్చుఁ బట్టు కిచ్చు
మెట్టి పేదల కిచ్చుఁ బేదవిప్రుల కిచ్చు
బీదసాదులకెల్లఁ బిలిచియిచ్చు
తెట్టవచ్చిన నిచ్చు దీవించఁగా నిచ్చుఁ
గొట్టవచ్చిన నిచ్చు- గొఁజొ కిచ్చు
బాచన్న ! యననిచ్చు భాస్కరా ! యననిచ్చుఁ
దేర బాచా యన్నఁ దిరిగి యిచ్చు

గీ. మెచ్చి తగ నిచ్చు మెచ్చులు మెచ్చి యిచ్చు
వీడువాఁడనకయె సొమ్ము వేడ నిచ్చు
మంత్రిరాయని భాస్కరామాత్యుఁబోలఁ
గలరె దాతలు మూడులొకములయంగు ?

సీ. కదలియి తెచ్చెడలంగఁ గడప కాల్ దాఁకినఁ
దలపాగ వంగిటఁ దగులుకొన్న
ఎందుఁబోయెద వన్న నేకవిప్రుల గన్న
నొంటిరోదన మన్న మండు మన్న

తగినచోఁ దుమ్మినఁ దంబలియెడురైన

వీడినతలవాని వీధిఁ గన్న

ఓలిమిడిమిక్కిలి యొంటికొ మైక్కినఁ

బులుంగువీచినఁ బొడపురుగుఁ గన్న

గీ. మాన కేతెంచు నగ్గినమాజములకు

నిచ్చు నిష్టార్థవస్తువు తెలమిలోడ

నరసహృదయండు వినుకొండశాసనుండు

భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈక్రిందిపద్యమున భార్యనిచ్చె, ననఁగా వివాహముచేసె
ననియే యర్థము నిర్ధారించుకొందము.

సీ. ఆవుపొడ్చినయర్థి లేవకుండఁగ నిచ్చె

వలవేసి తీసిన వాని కిచ్చె

గుడివ్రాసియాఁగినఁ గొఱకొఱపడ కిచ్చె

బ్రాధించిబుజమెక్కు బట్టు కిచ్చె

మొగసాలఁ జిచ్చిడ్డ తగవరిఁ బిలి చిచ్చె

నిలుచూఱ వేడివ నెనఁగ నిచ్చె

ప్రాణమల్ వేడినఁ బ్రాభవంబుగ నిచ్చె

భార్యకు వేడినఁ బరఁగ నిచ్చె

గీ. పట్ల మడిగినఁబడటులొఁ బట్ల మనక

భట్టుగొంపోయి మున్నుతాకట్టు పెట్ట

ముచ్చమెగనఁ జేరట్టి మెచ్చియిచ్చె

భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

ఈయన దాతృత్వపు బిచ్చిని వినుడు! విటగ్రామములకుఁ
గామసత్రము పెట్టించినాడట !

సీ. ఆతిథికోట్టకు నిల నమృతాన్నసత్రంబు
 నంబలిసత్రంబు నాతురులకు
 ఆచార్యలిండ్ల రామానుజసత్రంబు
 నూనెసత్రము శిరస్సన్ననమునకు
 బాలకులకును నేర్పడఁ బాలసత్రము
 కామసత్రము విటగ్రామణులకు
 జలకమాడుట కింట జలసృష్టి సత్రంబు
 తాంబూలసత్రంబు ధన్యులకును

గీ. కట్టడలుచేసె వినుకొండ పట్టణమున
 సర్వకాలము సత్కారపూర్వకముగ
 మంత్రిరాయనభాస్కరామాత్యుఁ బోల
 గలరె దాతలు మూఁడులోకములయందు ?

మఱియు:—

సీ. బట్టు దీవించుచు బాసికంబును జూప
 వెలయఁ బెండిలిచేసి వేడ్కఁ బంపె
 తొప్పుకట్టలమీఁద సోలియండఁగఁ జూచి
 పట్టెమంచము పాన్పు బట్టు కిచ్చె
 వలెత్రాడుఁ జూపినఁ జెలఁగి యెద్దు నొసంగె
 బలుపుఁ జూచినఁ బాడివళుపు నిచ్చె
 గట్టెంబుఁజూపిన ఘనత గట్టము నిచ్చె
 జుట్టఁ జూపిన దాసినుదలి నిచ్చె

గీ. స్నానమాడంగఁ గడియంబు జారఁ గడమ
 కడియమును వేయ కాంభవి కరము చూపె
 వెలయ రాయలకుం గ్రమ్ముకేసి చూపె
 సరసవృద్ధయందు వినుకొండకాననుండు
 భవ్యభరతుండు రాయనభాస్కరుండు.

సీ. నిత్యసత్యత్యాగనీతిలా శిబిర జెప్పి

నిను జెప్పి మఱియును నిన్ను జెప్పి

బహుశరాక్రమమున బరహురాముని జెప్పి

నిను జెప్పి మఱియును నిన్ను జెప్పి

రఘుకులీతము దైన రామచంద్రుని జెప్పి

నిను జెప్పి మఱియును నిన్ను జెప్పి

సుకుమారశను సరి సురరాజసుతు జెప్పి

నిను జెప్పి మఱియును నిన్ను జెప్పి

గీ. చెప్పె దగుగాక యితరుల జెప్పెదగునె ?

కలియుగంబున నీపంటిఘనుడు కలదె ?

అమితగుణశాండ్ర ! మానినీకుముదచంద్ర !

భాగ్యదేవేంద్ర ! రాయనిభాస్కరేంద్ర !

ఉ. నన్నుకలీల బాంధవులసంతతి గర్హించు దాత గాక వా

రన్నలు దమ్ములందు నొక రైన వదాన్యులు గారు; కీర్తిసం

పన్నునిరాయనప్రభుని భాస్కరుసంతతి నెంచి చూడ వా

రన్నలు దమ్ము లింట గలయందఱు దాతలు భూతలమ్మునన్.

సీ. ఏవేళ జూచిన నిందిరానంద మై

యందమై చెలగు నీమందిరంబు

ఏపాళ జూచిన గోపాలసత్కథా

శిందమై చెలగు నీమందిరంబు

విజాము జూచిన నిష్టాన్నభోజనా

శిందమై చెలగునీమందిరంబు

ఏప్రక్క జూచిన సుప్రజానాయకా

శిందమై చెలగు నీమందిరంబు

గీ. గాక తక్కినమంత్రివర్గములయిండ్లు
మేకమెడచండ్లు గిజిగాండ్రమెఱుగుగూండ్లు
పూవుఁబోఁడులు నిర్మించుబొమ్మగిండ్లు
భవ్యవిభవేంద్ర ! రాయనిభాస్కరేంద్ర !

సీ. రంగత్కృపావృష్టి గంగాభవానికి
మణికంకణంబు లేమంత్రి యొసఁగె
భిక్షార్థమియఁగా నక్షయంగగునట్లు
మార్తాండుఁ డర్థమేమంత్రి కొసఁగెఁ
దగ వేడినంతలా జగతిపై నర్థికి
మానంబుప్రాణమేమంత్రి యొసఁగె
మీసంబు తాకట్టువేసి పదార్థంబు
మహిమచే నర్థి కేమంత్రి యొసఁగె

గీ. అకఁడు నందవరీకవరాన్వయిండు
దుర్లుఱుండు వసిష్ఠగోత్రోద్భవుండు
శత్రుమథనుండు వినుకొండకాననుండు
భవ్యభరతుండు రాయనిభాస్కరుండు.

క. వసుధేశుఁ గొల్వరాదో
పనగలమణియంబు చేసి బ్రదుకఁగరాదో
రససిద్ధి బడయరాదో
రసికుండు కారాదు గాక రాయినబాచా !

క. మీఁగాళ్లబంటిసిల్లకు
వీగును రమ్మక్కయచుచు వెరపున పవిత్ర
చాఁగి పయోధులు దాఁటెను
రాఁగై నీకీర్తికాంత రాయనిబాచా !

సీ. ఉత్తుంగభుజమానుడత్తనందాపురీ

పుణ్యాగ్రహారాంశభోక్తయికడె

అజన్మ సంసిద్ధభూజన ప్రఖ్యాత.

దానిసింహాసనాధ్యాసి యితఁడె

కొండపల్లిరాజ్యమండలాఖిలమహా

గణకసందోహగ్రంథ్యుఁ డితఁడె

వైకుంఠతీర్థనిర్వాణసంయమిశ్చపా

సంవర్ధితాఖిలైశ్వర్యుఁ డితఁడె

గీ. కొండనీ డుద్ధగిరి పెరుగొండ గుత్తి

పానుగ ల్విజయనగరపట్టనముల

యద్ధులకునిచ్చు నితఁడె యిష్టార్థ ముచు

జగమురాయనభాస్కరుఁ బ్రేగడఁబొగడు.

ఉ. రాజకీర్తికాలి యగు రాయనిభాస్కరు వేడఁబోవఁగా.

నాటికి నిట్లరుకొ బరునియాలికి నిట్లు సర్థి నిట్లరుకొ,

దేశముపెంపులేని యలిదీసుని హీనుని వేడఁబోవఁగా

నాటికి నిట్లరుకొ బరునియాలికి నిట్లు సర్థి నిట్లరుకొ.

శ్లో. కృతేయుగే బలిర్దాతా శ్రేతాయాం రఘునందనః,

ద్వాపరే సూర్యపుత్రశ్చ కతా రాయనభాస్కరః.

గీ. పరంగరాయనికులబాచనిధనమెల్ల

భటులపాలు కవులపాలు దలఁచ

ధరను లోభివాని ధనము దాయాదుల

పాలు జారకొంతపాలు వేమ !

ఈపద్యమువలన, వేమసపద్యకర్త యగు వేమన రాయని భాస్కరుని కాలపువాడని తేలుచున్నది. వేమాభిధాను లగు నప్పటి కొండవీటి రెడ్డిరాజుల సంతతిలోనివాడె యైయుండును. ఈయుదాహరింపఁబడు పద్య మాతనిరీతిఁ దెలుపును.

క. కాదనఁ డెవ్వరి నేనియఁ

వాడులకుంబోడు వెట్టివానివలెనె లా

భేదాభేదము లెఱుంగఁడు

జేదాంతరహస్యమెల్ల జేమన యెఱుంగున్.

ఈపద్య మాభాస్కరునిర్యాణముఁ గూర్చి చెప్పఁబడినది.

చ. సహజకళంకమూర్తులు కుజాతులు గూఢతరోదయప్రభా

మహితులు గోత్రనిర్విషదమాన్యులు రాత్రిచరాసుకాలధీ

సహితులు మందవర్తనులు సర్వసమానులు రాజసేవక

గ్రహములు కాననయ్యె నల రాయనిభాస్కరుఁ డస్తమించినన్.

భాస్కరసూతి కొండమంత్రి

కా. కాండావిర్భవభాండభూపరివృథగైవేయతైలేయసూ

కాండాటాధిపకేతుమాతులబలాకాశస్రవంతీమరు

త్కాండాభండలతుండిపాండురయశశకర్పూరపేటీభవ

త్కాండా ! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా ! దండనాథాగ్రణీ !

కా. రెండా నాల్కలు సాంప్రదాయికునవకు లెక్కింపఁగా నొక్కటే

గండాగొండికిభండిబండనికెక్కట్లేరి నాల్కల్లదా

చండారాతికులాటవీదహన లేజస్సార్థాటీలన

త్కాండా ! రాయనమంత్రి భాస్కరునికొండా ! దండనాథాగ్రణీ !

క. పద్యము చెప్పిన సుకవికి

హృద్యముగా నియ్యనట్టి హీనాత్మనియా

పద్యము పామైకలుచును

బ్రహ్మోలితకీర్తికాండ ! భాస్కరుకొండా !

గీ. పడుచునిశినవానిఁ బవ్యమిచ్చినవానిఁ
గడుపు కిడినవాని నడుపవలయు
నడుపలేనివాని నయవిను లెఱురా ?
భుని భాస్కరేంద్రపుత్రి కొండ !

రామలింగ భాస్కరుడు

రామలింగభాస్కరుడు చిటుతఱాడు విద్యాభ్యాసము
చేయుచుండఁగా నొక బట్టువాఁడు—

క. రాయని భాస్కరుతోనే
పోయెనుమీ కీర్తికాంత—

అనెనట ! తోడనే యాతఁడు తనకగమునరున్న మణి
కంకణమును వాని కొసంగి—పోదె—అనెనట ! అచ్చట మణి
యొకఁడు మఱేదీ—అనెనట ! అంతట నాభట్టుకవి పూరించెను.

ఆమనమనుమడు చతురో

పాయుండగు రామలింగ భాస్కరుఁ జేరెన్.

సీ. విమంత్రి సత్కిర్తి హిమ సేతువర్ధంత
మవనిమండలము ముత్యాలకాల
విమంత్రి మొగసాల యే ప్రాప్తు చూచిన
సంగీతసాహిత్యసరసగోష్ఠి
విమంత్రి యిలవేలు సిందు రేఖామాళి
చౌడేశ్వరీమహాశంభుశక్తి
విమంత్రి సౌందర్య మిందివరాక్షుల
వాలారుఁ జూపుల వలపుముద్దు

గీ. అతఁడు హరిదాసవంశాబ్ధి కల్పింపుఁడు
అర్థిదారిద్ర్యగాఢకమోర్కుఁ డతఁడు
దాసధర్మపరోపకారానుకూలి
భాస్కరుని రామలింగన్న భాస్కరుండు.

సీ. నీదేవదేవుండు నిజభక్తరక్షాప
రాయణుం డాదినారాయణుండు
నీతాత జగదేశదాత రాయనమంత్రి
భాస్కరాన్వయఁడైన భాస్కరుండు
నీతండ్రి వితరణఖ్యాతినిఁ గలియుగ
కర్ణుండురామలింగప్రధాని
నీతల్లి పతిహితనీతి సరుంధలీ
దేవితోఁ బ్రతిపచ్చు తిరుమలాంబ

గీ. తనర వెలసితి వత్సంతపినయవిభవ
గురుతరైశ్వర్య మహనీయగుణగణాఢ్య!
భవ్యభరతుండ ! వినుకొండ పాలకుండ !
భాస్కరుని రామలింగయ్య భాస్కరుండ !.

సీ. కడఁగి మేఘుం డేశకాలంబున నెకాని
కొమరొప్పు నేవేళఁ గురియఁగలఁడె
కల్పభూరుహ మొక్కకాలంబున నెకాని
గరిమ నేవేళలఁ గాయఁగలదె
కమలారి తా నొక్కకాలంబున నెకాని
యేవేళనమృతంబు నీయఁగలఁడె
కామధేనువు నేక కాలంబున నెకాని
పెంపొంద నేవేళ బిడుకఁబడునె

గీ. పలుచనై పోక యా కులపాటులేక
వట్టిపోవక చిల్లరవంకలేక

యనుసనం బర్థుల కొసంగె దొర! భువిని
ఘననుగుణసాంద్ర! రామలింగయ్యచంద్ర!

గోపరాజు రామప్రభానుడు

శ్లో. శ్రీమాన్ గణపతి యృహో గజపత్యన్వయోద్భవః,
అస్మిన్ భూమండలే తస్య బహవ స్సంతి మంత్రిణః.
గోపరాజాన్వయోఽమాత్యో రామాభ్యో గణకాగ్రణీః,
గణకానాం హితార్థాయ సద్యశ స్థాపనాయచ.

లిప్తత శృణిమూర్తాండో యావత్తావ...

గోత్రకా స్త్రాంబరేందూనాం సంఖ్యాద్దే కాలివాహనే,
రక్తాశ్శృద్ధే భాద్రదర్శే అర్కగ్రహణకాలికే,
తేన రాజ్ఞా గ్రహీ ద్దానం కృష్ణవేణాకటే తథా.
ధర్మ మేతత్కలా యేన చాక్షిప్తంచ దురాత్మనా,
షష్టివర్ష సహస్రాణి జాయతేభరయోనిషు.

ప్రాచీనలేఖనములం దీశ్లోకము లగపడుచున్నవి. శా. ౧౦౬౭
మున గజపత్యన్వయుడగు గణపతి కలఁడో యని విచారింపవల
సియున్నది. లేక, వైశ్ణోకములందు 'గణపత్యన్వయోద్భవః'
అని యగునో! ఈ రామప్రభానుడు కమసాలులపరమయి
యుండు కరణికవృత్తులను నియోగిబ్రాహ్మణుల కిప్పించెనట!
గృష్ణవేణానదీతీరమున భూదాన ప్రతిగ్రహమొనర్చి సజాతీయుల
భరించెనట! దానికి వైదికు లెవరో యాత్రేపింపగా నియోగు
లెవరో బదులు చెప్పిరి—

ఆక్షేపము

- చ. ఆవగతశబ్దకాస్త్రచయై సమహాత్తులు పండితోత్తముల్
భువనతలంబునం దధికపూజ్యులు వారి లటుండఁ గూటికై
నవనచకల్పనానిధిచణత్వము తోఁప నబద్ధమాదు నీ
కవు లిల దానపాత్రు లయి గౌరవమందుట చూవెచిత్రముల్ !
- ఉ. మారఘుమండు బ్రహ్మకులమండనమూర్తి పరోపకారి దు
ర్దూరదురన్నముల్ గొనఁడు కప్పుఁడు స్వామికాతోపకారముల్
దీసులఁ బ్రోచు బాంధవవిధేయుండు డస్సియు వేడఁ బోఁడు తా
నూరవేడ్కతోడుక నియోగికి నిచ్చినదాన మల్పమే !
- ఉ. వ్రాముట చిత్రమా వికృతవైదికమా నిజదారరక్షణో
పాయముకై నియోగి యిలఁ బార్థివచేవ యొకర్చినంతనే
పాయునె వంశశీలములు పాయక యొప్పుడు చిత్రగుప్తులున్
వ్రాయరె యెల్లలోకములవారలఁ జేసినపుణ్యపాపముల్.
- చ. కవి కమలాననుండు త్రిజగత్పతి యొనపికాకపాణియుం
గవియె తలంపఁగాఁ గవులుకారె పరాశరబాదరాయణుల్
కవికృతపుస్తకగ్రహణగర్వితు లల్పురె పూజ లందఁ గాఁ
గవు లఁట ! దానపాత్రు లఁట ! కారట ! యిట్టివిహా విచిత్రముల్.

ఆతని ప్రశస్తి

- సీ. తనకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ మంత్రి
కులలకుఁ గరణికముల నొసంగె
నతిథిసంతర్పణ మనుదినంబు నొనర్చి
ఖ్యాతిగా హరిహరప్రీతిఁ జేసె
వర్ణాశ్రమాచారస్థిర్యంబుల నెల్ల
వేదోక్తరీతిగా వెలయుఁజేసె

కుసవిప్రపండిమాగధకపీం ద్రుల నెల్ల
నగ్రహారము లిచ్చి యాదరించె

గీ. నతడు శ్రీగోపరాజాన్వయాబ్ధిచంద్రుఁ
డనఁగ విలసిల్లెఁ దనసాటిఘనులు పొగడ
మంత్రిదేవేంద్రుఁడనఁగ స్వతంత్రలీల
మంత్రికులహేళి రామయామాత్యమాళి.

సీ. వీఁడెహో! దుష్టారి వీరమంత్రికఠోర
భూధరంబులకు దంభోళిధార
వీఁడెహో కవిరాజగాఢదారిద్ర్యాంధ
కారంబు లడఁగించుకమలహితుఁడు
వీఁడెహో బహునీతివిద్యానిరూఢిచే
సురగురుఁ గెల్పినకుభకరుండు
వీఁడెహో చతుర్థివేష్టితావచిఁ గల్లు
బహుమంత్రికులసార్వభౌమమూర్తి

గీ. ఈతఁడేసర్వదేవతాస్థీతికరుండు
ఈతఁడే గోపరాట్కులశీతభానుఁ
డని కపీంద్రులు పొగడంగ నతిశయిల్లె
మంత్రి జంభారిరామయామాత్యకౌరి.

కరణము మల్లన

శ. గంటము ఖడ్గముతోడ్డుత
నంటినఁ బగ దీర్పవలయు నవసర మైనె
గంటము శంతముకొఱకా
కంటకరిపున్పదయ భల్ల! కరణముమల్లా.

క. పంచించఁ జనదుమంత్రికి

పంచించినఁ గీర్తి గలదె పసుమతిలోనన్

బెంచిన నఖం గనునా

కంచిన ననున గాక కరణముమల్లా!

క. కరణము గ్రామాభరణము

కరణము తమపంకవారి కాభరణం బా

కరణము నృపునుపకరణము

కరణము కులవార్ధిచంద్ర కరణముమల్లా!

బండారు కేతమంత్రి

ఉ. ఆలములోన నోడమికి నన్యవధూటులదిక్కు వోమికిన్

మేలిమి కైనబొంకమికి మెచ్చినచో వృగ గామికిన్ మహి

పాలనకీర్తిలోలుఁ డగుబండరుకేతననీతిసాటికిన్

కాలుక మడ్డుపట్టెద మనంబున రాముని నిల్పి వేడుకన్.

సీదయయాచమంత్రి

ఉ. ఘోరవెలుంగు పూర్ణ శశిమేనికళంకముకప్పుఁ గ్రందటల్

రోదుచు నున్న కేవలబారోచులకప్పు సుధాపయోధిలో

నీఁజెడుకృష్ణకప్పుఁ బరమేశ్వరుకంతముకప్పుఁ గప్పి మా

సీదయయాచకీర్తి విలసిల్లెను దిక్కులఁ బిక్కుటిల్లుచున్.

కోటసింగరాజు

ఈతఁడు విద్యానగరప్రభువును శ్రీకృష్ణ దేవరాయల
తండ్రియు నగు వీరనరసింహరాయల కాలమున నున్నవాఁడు.

రాజశేఖరచరిత్రమును రచించిన మల్లయకవితండ్రి మాదయ
మైరావణచరిత్రమున మెజ్జెగోపమంత్రి తన్నిట్లు ప్రశంసించి
నట్లు చెప్పుకొన్నాడు.

శీ. మెప్పించినాడవు మెఱవడిఁ గర్జాట
నరనాయకుని వీరనారసింహు
భట్టించినాడవు తస్కరకవిరాజిఁ
గోటసింగయ మంత్రికొల్వటాన
కాంచినాడవు కనత్కాంచనాధరణులు
లేపార నందాపురీకు చేత
అందినాడవు సుత్రమాశ్వాద్వయంబును
గడిమిభూమండలరమణుచేత

శీ. నతిమతిస్ఫూర్తిఁ గ్రోడించినాడ వఖిల
కావ్యలక్షణలక్ష్మీసాగరము నెఱుఁ
నిన్నుఁ బేర్చేర వర్ణింప నిక నేల
ప్రోడ వన్నింట సర్వయమాదకుకవి !

కోటసింగరాజు నిరతాన్నదాత

శీ. పాయసాన్నప్రాధిపతిపాకమే చాలు
పిండివంటలరుచుల్ మెండు మేలు
అజ్యప్రవాహంబు రాజ్య మేమని చెప్పఁ
బల్బునివెనొల్పుఁ బప్పుచెప్ప
మెత్తనై స్వచ్ఛమై మెదవెడురాజాన్న
మెన్నఁ గైకొంటి మోయన్న ! నిన్న
జహవిధకాక ప్రపంచంబు తుదిముట్ట
నూరుఁగాయలరుచు లొరవు లుట్ట

గీ. అనుచునీపంక్తి భుజియింతురనుదినంబు
భూసురశ్రేష్ఠులెమి నుబొప్పిని బొంగి
మహితచారిత్ర కొండయామాత్యపుత్ర!
కుటిలదుర్జంత్రిమదభంగ! కోటసింగ!

సీ. రావూరుపురిధిల్లిరాజ్యంబులందుండి
సెంధుబర్బరమధ్యసీమనుండి
పాంచాలమాళవపాండ్యభూములనుండి
కటకకుల్యాచలగయలనుండి
ఘోట్టాణతెంకణఘూర్జరోర్వులనుండి
మళయాళకేరళమహులనుండి
భోజకర్ణాటకాంభోజభూములనుండి
సాల్యాంధ్రముఖ్యదేశములనుండి

గీ. చాలనేతెంచు సద్ద్విజసంఘములకు
నన్నదానంబు గావించుచున్నదొరపు
భవ్యచారిత్ర! కొండయప్రభునుపుత్ర!
కుటిలదుర్జంత్రిమదభంగ! కోటసింగ!

క. నరజన్తంబునఁ బుట్టినఁ
గరణీకమె యుత్తమంబు కరణంబైనకొ
పురుషార్థపరుఁడు గావలె
తిర నెత్తినఫలము కోటసింగనవర్యా!

చ. గడుసరి లోభియర్థ మది కన్నపుదొంగలబందిపోటుకుకొ
బుడమిని వారకాంతలకు భూపతికిం జనుఁ గోటసింగ! సీ.
పడసినయర్థ మార్తులకు బాంధవకోటికి యాచకాభిక్ష
గుడికిని సత్త కాలమను గూపకటాకవనప్రతిష్ఠకున్.

గీ. కోటసింగరాజు మాటవానియె కాని
గంగమాంబవలన ఘనత కెక్కె

గంగమాంబ జగతి గయ్యళియైనను
సింగరా జింకేమి నేయగలడు.

నిట్టల హరిహరప్ప

క. నిజమా రాజ్యసుఖములు
నిజమా తరుణీవిలాసనిరుపమలీలల్
నిజమా సంపచ్చయములు
నిజమా యింజీవనంబు నిట్టల హరియా !

క. ధీరోదారగుణములు
కారణజన్మ నకు పేతె కలువగవలెనా
ధారుణిలోఁ దెంకాయకు
వీరెవ్వరు పోసి రయ్య నిట్టలహరియా !

క. నిట్టలహరియందయి యిలఁ
బుట్టెను సురభేరుకల్పభూరుహములు దా
మట్టులు గాకుండినచో
నెట్టుల నిడు నర్థికోటి కీర్తికఫలముల్.

క. దాతలదాతవు గదరా
భూతలమున నెట్టిసుకృతముంజేసిరోకో
భ్యాతిగలనిన్నుఁ గనుటకు
నీతలిదండ్రులు గడంగి నిట్టలహరియా !

కొట్టరువు - ఎత్తమంత్రి

ఉ. పీసులు సంతసిల్లు నిను విన్నఁ; గనుంగవ నిండువారు నీ
మానితమూర్తిఁ గన్న; నిను మంత్రిశిఖామణి వన్న నాలుకం

దేసియ లొల్కు; నీ వొనఁగు దివ్యవిభూషణచందనాదులకొ
మేరు నాసికేంద్రియము మెచ్చుర కొట్టరు వెజ్జిధీనిధి!

గుండమంత్రి

క. పెట్టిన గజపతిదేవుని
వట్టణమునఁ గల్గివీరభటసామంతుల్
చుట్టములు దాతవే బలి!
గట్టిగ గుండన్నకరుణగల్గినకతనన్.

సింగనమంత్రి మాచఁడు

- జీ. వలమును రూపును గుణమును గల్గిన
యింతి నిష్టాలుగా నేలవలయు
పీఠ్యంబు హితమును వెరవును గల్గిన
పురుషుని బంటుగాఁ బ్రోవవలయు
స్త్రీమెపు నాటింప నోపక కలిమిమై
నిలయేలురాజును గొలువవలయు
అఖిలంబు నెఱింగి దయాభండై మెంపొందు
మూర్తి సద్గురుఁ డగుచుమ్రొక్కవలయు
- జీ. కాన నిన్నిగుణంబులు గల్గెనేని
అలియెడఁ బుత్రునందు భూపాలువలన
గురునిపట్టున సౌఖ్యంబు గూడు టరుచె
మనుజుండార! సింగనమంత్రిమాచ!
- జీ. న్యాయంబుదప్పనినరపతి నరపతి
నరపతి పాలించునాడు నాడు

నా డైటింగినదొరపోడిమి పోడిమి
 పోడిమి సొబగైనబుధులు బుధులు
 బుధులు సంభాసించుపురుషుండు పురుషుండు
 పురుషోత్తమనిమిదిబుద్ధి బుద్ధి
 బుద్ధిమంతున కైనపుణ్యంబు పుణ్యంబు
 పుణ్యలక్షణ మైనపొలతి పొలతి

గీ. పొలతి యట్టిద కలవానికలిమి కలిమి
 కలిమి చల మని తెలిసినతెలివి తెలివి
 భానునిభలేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
 మనుజమందార! సింగనమంత్రి మాచ.

సీ. అర్థులయెడలఁ బ్రకర్మధులయెడలను
 వెఱ వెఱుంగనివాడె వీరవరుండు
 సతులన్నిధి మహిషతులసన్నిధియందుఁ
 దత్తఁపనివాడె ధైర్యవరుండు
 ధన మగ్గులంబైనఁ జన నగ్గులంబైన
 గర్వ మెర్గనివాడె కార్యవరుండు
 శివుమీఁద నైనఁ గేశవుమీఁద నైనను
 దలఁపు నిల్చినవాడె తత్త్వకునుండు

గీ. కాన నిట్టివివేకంబు గలిగి మెలఁగు
 పురుషు లిహవరసౌఖ్యముల్ పొందువారు
 భానునిభలేజ! లక్కమాంబాతనూజ!
 మనుజమందార! సింగనమంత్రి మాచ!

సీ. ఈలోకపుసుఖంబు నాలోకపుసుఖంబు
 సలిచేత నుతుచేతఁ జాలఁ బడసి
 మేనిరోగంబును లోనిరోగంబును
 వెజ్జుచే జేల్పుచే నుజ్జరించి

సురతర్పణంబు భూసురతర్పణంబు

భక్తిచే శక్తిచే బరంగజేసి

అతిసుకృతంబును నభిమతార్థంబును

సీతిధైర్యంబుల నెఱయజేసి

గీ. తొల్లిచన్నమహాత్ముల త్రోవ దెలిసి

తప్పకుండ మెలంగువారు తత్త్వఘురు

భానునిభ లేజ! లక్కమాంబాతనూజ!

మనుజమందార! సింగనమంత్రినూచ!

సీ. తల్లిదండ్రుల బ్రోచుతనయండు తనయండు

తగురాజుచేపడ్డధరణి ధరణి

అభిమానపతి యైన యంగన యంగన

యక్కఱకొదవిన యర్థ మర్థ

మొరుకాంతఃగోరనిపురుషుండు పురుషుండు

వేడనియాతనివిద్య విద్య

సంగరాంగణమున జచ్చుట చచ్చుట

పపసించి నల్పెడువ్రతము వ్రతము

గీ. ఎదురు తన్నెఱిగినయట్టి యెఱుక యెఱుక

ప్రజలు మెచ్చంగ జెప్పెడిపాటి పాటి

ఋగయె లేకుండ బ్రదికినబ్రగుకు బ్రదుకు

మనుజమందార! సింగనమంత్రినూచ!

సీ. ఎదుపుశృంగారంబు నరపుసంభోగంబు

జేయుటయెల్ల ను సిగ్గుగాదె

విప్పనిపువ్వును నొప్పనికాంతను

ననుభవించుట యెల్ల నభిమంత్రి

తన్నెఱుంగక యున్న మన్నింపులేకున్న

గాఢపురం బుండుట కష్టకర్మము

తరమెఱుంగనిరాజు వరమొనిదైవంబు

గొల్పుటయెల్లను గూళతనము

గీ. గాన నెప్పుడు జతురుడై ఘనత మెఱసి
ప్రజలు మెచ్చంగ నుఖలీల బ్రదుకవలదె
భానునిభ లేజ ! లక్కమాంబాతనూజ !
మనుజమందార ! సింగనమంత్రిమాచ !

సీ. ఉద్యోగహీనుడై యుండెడుమనుజుని
బ్రోవంగ జాల దేదేవుడైన
ధర గృతఘ్నుండైననరునివర్తన చూచి
క్రక్కదే పుచ్చినకుక్క యైన
అత్యంతధనలాభి యగువాని యెడరోసి
నవసి వర్తిలవె ప్రాణంబు లైన
అఖిలజగద్రోహి యగువాని కలుగరే
కృప చాల గల్గినతపసులైన

గీ. గాన నుద్యోగియై కృతఘ్నుతమఁ బాసి
జెలయ లాభంబు విడిచి జీవులకు నెగ్గు
సేయకుండెడువాడు విశేష్టఁ డందు
మనుజమందార ! సింగనమంత్రిమాచ !

సీ. సంపద నుని జేయఁజనదు కృతఘ్నుని
నైన్యాధిపతి జేయఁజనదు భీతు
కవటాత్తు నాత్మీయుఁగా జేయ వలవదు
సన్మంత్ర మెఱింగింపఁజనదు సభల
కార్యంబు లూహింపఁ గా దవివేకిలో
గాదు వంచకుఁ గార్యకర్త జేయ
పాపాత్తుఁ బరమిత్రు భక్తివిహీనుని
వలవదు పరిచరవర్తి జేయ

గీ. అన్యతభాషణచేత దుర్వ్యససించేత
 లాలమతిచేత నత్యంతశాభిచేత
 విసినకార్యంబు వలవదు విశ్వసింప
 మనుజుమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సీ. కులమున నధికుడై గుణవంతుడయ్యెనా
 యాకాఁపీనుడై యలరుచుండు
 పాకారలక్షణం బంతయుఁ గల్గెనా
 యోగ్యత లన్నియు నొప్పుకుండు
 యోగ్యత లన్నియు నొప్పుచు నుండెనా
 గర్వాంధకారంబు గప్పియుండు
 గర్వాంధకారంబు గప్పక యుండెనా
 యనుకూలనతి లేక యవయుచుండు

గీ. కొమ్మ గలిగిన సంతతికొఱకు వగచు
 పుత్రసంతతి మొనలుగాఁ బొందె నిన్ను
 భానునిభలేజ! లక్ష్మహంబాతనూజ!
 మనుజుమందార! సింగనమంత్రిమాచ!

సాహిణి మారన

ముప్పదియిద్దఱుమంత్రుల సీసమాలికయాసాహిణిమారుని
 నియోగిని జేసినది. ఈతఁడు బ్రాహ్మణుఁడుగాఁ దోఁపఁడు.

క. ఆప్య లిడునతఁడు ఘనుఁడా
 ఆప్య డొసఁగి మఱలఁ గాంచునాతఁడు రాజా
 చెప్పఁగవలె సాహిణిమా
 తప్పుచు దానమున ఘనుఁడు రాజు నటంచున్.

క. మాటాడరాదు సభలకు
మాటాడినఁ దప్పరాదు నుగసింగముకు
మాలే మానము గాదా
సాటువ గలవారికెల్ల సాహిణిమారా !

శ. ఇంతులమనముల నరిసా
మంతులమనములను బుద్ధి మంతులమదిలోఁ
జెందింపనిల్లదు కేటికి
సంతకసత్కీర్తిహార! సాహిణిమారా!

శ్లో. అశాగళస్థస్తన ముష్టపృష్ఠం
నాసాంతరే కేశ మథాండయగ్గమ్,
వృథా సృజం త్సాహిణిమారభూపం
పూజాం నలేభే భువి వద్దయోనిః.



వెమ్మయ సింగరాజు

“వెమ్మయసింగధీమణి” యనుప కుటముతో నొక శత-
కమే రచింపఁబడె నేమో! ప్రయోగరత్నాకరమున “జక్కన
చెప్పిన వెమ్మయధీమణిశతకము” అని యుదాహరింపఁబడెను. కాన
నీసింగరాజు, ప్రాథ దేవరాయలనాఁటివాఁ డగును. కొన్నిపద్య-
ములు. —

చ. విరియములేని హరయును మెచ్చు నెఱుంగనివారియొనియొక
గరగరగానిభోజనము కన్నులపండువుగాని రూపముక
మరిపములేనియావనము మోహములేనిలతాంగికూటముక
నరసుల కింపుగావు సుగుణాకర ! వెమ్మయసింగధీమణి !

పోర్చుగీసువారు (బుడతకీచులు) మనదేశమునకు రాక పూర్వ మిక్కడ మిర్యపుఁగాయలు లేవు. కారమునకు మిరియములే యుపయోగించెడివారు, ఆ దేశమునుండి పోర్చుగీసువారే తొలుత వీనిని మనదేశమునకుఁ దెచ్చిరి. కావుననే నేటికిని గొందలు వైదికకృత్యములందుఁ గారమునకుఁ మిర్యములనే యుపయోగింతురు. మిరియములకు బదులుగా నేర్పడినవిగావ వీనిని మనవారు మిర్యపుఁగాయ లనిరి.

ఉ. మచ్చికలేనిచోట ననుమానము వచ్చినచోట మెండుగాఁ
గుచ్చితు బున్నచోట గుణశోవిదు లుండనిచోట విద్యకుఁ
మెచ్చనిచోట రాజుకరుణించనిచోట వివేఖ లుండిరే
నచ్చటమోసమండు సుగుణాకర! పెమ్మయసింగధీమణి !

ఉ. వాసనలేనిపువ్వు బుధవర్గములేనిపురంబు నిత్యవి
శ్వాసము లేనిభార్య గుణవంతుఁడుగానికుమారుఁడు సద
భ్యుపములేనివిద్య పరిహాసప్రసంగములేని వాక్యముఁ
గ్రాసములేనికొల్లు కొఱగానివి పెమ్మయసింగధీమణి !

ఉ. అడిక కోడఁ డేని యంచితానుచితంబు లెఱుంగఁ డేని ము
న్నాడినమాట తాఁ దిరుగనాడక యుండఁడ యేని ప్రల్లదం
బాడెన యేని సిగ్గువినయంబు నయంబును వీడఁ నేని వాఁ
డేడ నియోగి యయ్యెడు మహిష్ఠలిఁ బెమ్మయసింగధీమణి.

ఉ. మాడలమీఁద నాన గలమానిసి కెక్కడికీర్తి కీర్తిపై
పేడుక గల్లునాతనికి విత్తముమీఁద మఱెక్క డాన యీ
రేడుజగంబులందు వెల మెచ్చినీర్తిధనంబు గాంచి న
తృప్తయశంబుఁ జేకొనియె బమ్మయసింగఁడు దానకట్టఁ డై.

ఉ. పెట్టక కీర్తిరాదు వలపింపక యింటికి నింపు లేదు తాఁ
దిట్టక వాడు లేదు కడు ధీరత వైరుల సంగరంబునాఁ

గొట్టక వాడలేదు కొడు కొక్కఁడు పుట్టక ముక్తి రాదయా
పట్టపురాజుకైన నిది పద్ధతి పెమ్మయసింగధీమణి!



నందూరిగుండమంత్రి

కేయూరబాహునరిత్రకృతికతి యీతఁడు.

మ. ధరణిం దానగురుండ వీ పని కవీంద్రశ్రేణి వర్ణింపఁగా
బిరుదుల్ నిండినగుండయేంద్రునకు గంభీరప్రభావోన్నతిం
దొరకుం గా కతిబుబులైన గణకస్తోమంబుకుం గల్గినన్
గిరికిం బెట్టినచందమా నితరులన్ గీర్తింపఁగా నేటికిన్.



తిమ్మరుసు

ఈతఁడు కృష్ణరాయలయొద్ద ముఖ్యమంత్రి. రాయలకుఁ
బితృసముఁడు. కృష్ణరాయ లీతని 'నస్వాజీ' యనిపిల్చువాఁడు.
ఓకప్పు డీతనియొడ భట్టుమూర్తిగవి కడఁ గువితుఁడై యీక్రింద
నుదాహరింపఁబడు నుత్పలమూలికాదులను జెప్పెనట.

ఉ. లొట్ట యి దేటిమాట పెచులోభులతో మొగమోట మేల తాఁ
గుట్టకయున్న పృథ్వికముఁ గుప్తురపుర్వని యందురే కదా
పట్టపురాజుపట్టి సరిపడ్డెనరాసరి యాయకున్న నేఁ
దిట్టకమాన నామతము తీవ్రమహోగ్రభయంకరంబుగాఁ
దిట్టితినా మహోగ్రహమతిన్ మరకగ్రహజర్జరీభటా
పట్టనదట్టఫాలపణిభర్తృబహూకృతపర్జటస్ఫటా
ఘట్టపుడట్టకాలకవిఘట్టనిర్గళరాజశృత్యకీ
చట్టచటార్థటీనయనజర్జరీలలు రాలఁగావలెన్

జుట్టఱికంబునం బొగడఁ జూచితినా రజతాద్ర్యధిత్యకా
 పట్టణమథ్యరంగగతభవ్యపథూపదనానుషంగసం
 హట్టశిరస్థ౯ గాంగర్షురహట్టకజాలసుధాశరంగముల్
 చుట్టుకొనన్వలెన్ భువనచోద్యముగా నయాదంబుగా మఱిన్
 దిట్టితినా సభాభవనధీంకృతభీమనృసింహరాధ్వజా
 తాట్టమహాట్టహాసచతురాస్యసమృద్ధ౯కటిఃకటిసటి
 శోట్టారోషజాలహృతకుంతితకఁతగభీరనాదసం
 భుట్టవిజృంభమాణగతి గావలె, దీవనిపవ్య మిచ్చి చే
 వట్టితినా మణీకనకభాజనభూషణభాసురాంబరా
 రట్టతురంగగంధగజరాజదమూల్యసునాతపత్రభూ
 పట్టాభర్తహర్త౯భటపక్షిచిరాయురనామయంబునై
 గట్టిగఁ దోడుతో వెలయఁగావలె నెక్కుఁజీవించి జూడుఁ డీ
 యట్టిటు మందెమేలముల నందఱుం బలె జుల్కఁజూచి యే
 పట్టునైన నె గేరడము పల్కుఁడీ పయిపెన్నునందులన్
 గొట్టుదు దుష్కవిద్విరదకోటులఁ బంచముభోధ్యటాకృతిన్
 బెట్టుదు దండముల్ సుకవిబృందము కే నలిభక్తి సారకున్
 గట్టితి ముద్దె లేబదియుఁ గాఁగలనూటపదాఱు లెఱుదన్
 రట్టడిభట్టుమూ ర్తికవిరాయనిమార్గ మెఱుంగఁ జెప్పితిన్.

గీ. ముందు నిప్పుడు నికమీఁద మోద మలరఁ
 బద్యదండంబు చేఁబూని పార్థివులను
 జంపుచున్నాఁడు చంపును జంపఁగలఁడు
 పరుషవాక్యత సమవర్తి భట్టుమూర్తి.

కా.గుల్లిఁ బుట్టెలు కుట్టి చంద్రగిరిలోఁ గూ డెత్తి పెన్దొండలో
 హత్తిన్ సత్రమునందు వేడి బలుదుర్గాధీశుతాంబూలపుం
 దిత్తు ల్లాసి పదస్థులెనఘులులన్ దీవింప—

అనునంతవఱకుఁ జెప్పునప్పటికిఁ దివ్యుడును దక్షిర్నికి
భయపడి పచ్చలహారము మెడనుండి తీసి భట్టుమూర్తికి సమ
ర్పించుగా నాతఁడు ప్రహృష్టుడై పూరించెను—

దీనించెదక.

మత్తారాలియయాలి నాగమనుతుక మంత్రిశ్వరుక దివ్యుడున్.

౪. అయ్య యనిపించుకొంటివి

నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయనృపపుంగవుచే

సయ్యా ! నీసరి యేరీ ?

తియ్యగిదిలుకాడవయ్య ! తివ్యుడసయ్యా !

గురువై మహారాజ్యప్రదాపయితయై తన్ను సర్వవిధ
ముల సంరక్షించిన తివ్యుడునుమంత్రిని శ్రీకృష్ణరాయలు కడకా
లమున విద్వేషించెను. ఆయన రెండుగుర్లును దోడించెను తన
యశశ్చంద్రున కిట్లపయశఃశలంకమును గూర్చుకొనెను.

చేమకూర అప్పరాజు

పీ. చాతలో నర్థులతారతమ్యముఁ జెప్పి

యిప్పింప నేర్పుఁ దా నీయనేర్పు

వవరసాలంకారనయకవిత్వప్రాధీఁ

దెలియనేర్పును నన్యఁ దెలుపనేర్పు

భట్టవాగ్ధటసంఘటకవిత్వంబు

చదువఁగా విననేర్పుఁ జదువనేర్పు

మానవోత్తము లై నమహితలాభీశుల

మెప్పింప నేర్పుఁ దా మెచ్చనేర్పు

- గీ. దాత కవి ధట్టురాజును దానయచుదు
మహిమ సుతి కెక్కె ధా. జీనిండలమున
వీరరిపుదంబి కథనకంతీరవుండు
రమ్యుశ్రీ చేమకూరపు రాజుమంత్రి !
- క. అనుదినము నీడ ద్రొక్కంగ
నొనరంగ సురభూజ మీయ దొకకానైనక
దినదినము సుకవిజనులకు
ననయము శ్రీ చేమకూరయప్పనయచ్చున్.

విట్టలవెట్ట మంత్రి

- క. తనపేరు తల్లిపేరును
తనకాంచినతండ్రిపేరు దైవముపేరుకొ
తనయొన్నయూయపేరును
విశుకలిగా లతుకవలయు విట్టలవెట్టా.
- ఉ. శ్రీగలవేళ నాశ్రితుల శిష్టజనంబుల భూపరాళి న
భ్యాగతులకొ గవీశ్వరుల బాంధవులకొ దగ నాదరించి మే
ల్యుగము సేయునర్పణన ధర్మవిధిజ్ఞులఁ జేయుకీర్తి బ
ల్యుగకు యుక్తిమంత్రులకు రాదు గదా యిల వెట్టనిమణి !

గుంటుపల్లి ముత్తరాజు

- ఉ. అద్దిర ! వీరముత్తర డభియాలిహరుండు కఠోరశాస్త్రవో
ద్యుద్ధళనప్రచండకరుఁ డాజిభయంకరుఁ డబ్బ ! వానితో
వద్దు విరోధ మెంత బలవంతులకైనను నిన్నఁ బంపఁడే
గద్దరికై రిరాచతలకాయలు నాలుగు గోలకొండకున్.
- మ. అది నీవైరులమంత్రు లిట్టరిన నిన్నాద్యుత్ కవుత్ పండితుత్
ఘనదానంబున మేమునికొ శిబిఘనం గంధీశ్వరం గర్జుని

జమలెట్టె విరులింప గెల్చె నని విశ్వాసంబుగాఁ బల్కితే
మురు నీ చేయూతలంబు గుంటుపల్లిశ్రీ ముత్తప్రధానాగ్రణీ!

క. పరివేలమాడ లిచ్చిన, నిగొడ్తుని యగ్రహార మిచ్చినఁ గానీ
తుద ప్రియము చెప్పుతుండిన, ముదుగు సుమిగుంటుపల్లి ముత్తయమంత్రీ!

మ. ఆనఘప్రాభవ! గుంటుపల్లిననివేంద్రా! ముత్తయామాత్య! నీ
ఘనహస్తాబ్జగవీనకాసన మదంగవ్యాప్త మైనప్పుడే
కనుగొంటికొ జతురంతయానవదముల్ గైకొంటి మేల్వస్తువుల్
గనకస్నానము లబ్ధి మాను నెలవా కర్ణాటకక్షోణికిన్.

ఉ. వార్తల శత్రుకాజుల నవశ్యము గెల్చె నటన్న మేటిస
ద్వార్తలు బ్రహ్మచారులు వివాహము సేయుదు రన్న వార్తలుం
సూక్తిగి వడ్డసాన్నములు భూసురకోటి కొసంగువార్తలుం
గీర్తివిభూష గుంటుపల్లిభేలన! వీరయమంత్రిముత్త! నీ
వార్తలె కాని యెన్న నీక వార్తలు లేవు ధరాతలంబునన్.

ఉ. సంతత మారగించునెడ నజ్జనకోటులఁ బూజనేయుశ్రీ
మంతుఁడు గుంటుపల్లిపలమంత్రి శిఖామణి ముత్తయంత్రి దౌ
బలియె బలిగాక కడుచుదగులాముల బంతులెల్ల నూ
ల్బాతులు దుక్కిబెడ్డ మెడబాతులు విప్రవినోదిగారడీ
బంతులు దొంగవాండ్రములబంతులు సుమ్మ ధరాతలంబునన్.

సీ. దుమ్ముధూళిగఁ జేసి తూర్పారఁ బట్టఁడే
కోపాగ్ని చే బొమ్మలాపురంబు
సుగ్ధనూచంబుగా నూర్చిడి నేయఁడే
ధాటి మీఱఁగ నెల్లపాటి కోట
కండతుండెములుగాఁ జెడి చెక్కాడఁడే
దండిబోయల పేటఁ జూడిబోయి

కుటిలవైరులఁ ద్రుంచి కొల్లఁ బట్టింపఁడే
 శ్రీలు మారఁగ బోర బిలికొట
 పాదుపాద త్తఘనరాజ్య పదనిరూఢిఁ
 జెందె శ్రీగుంటుపలికులశేఖరుం డ
 టంచు నీవైరిమంతు లిట్లుండు భువిని
 మంత్రికుల హేళి ముక్తయామాత్యమాళి.

గుంటుపల్లి నరసింగమంత్రి

క. యాచకసంరక్షణకై

భూచక్రమునకొ జనింపఁ బొమ్మని నిన్నా
 వాచస్పతి పంపెనటే
 నాచక్కని గుంటుపల్లి నరసింగన్నా !

గీ. గురుయశశ్శాలి యగునట్టి గుంటుపల్లి
 మంత్రినరసింగరాయసన్తందిరమున
 నొక్కనాటివ్యయంబగుఁ దక్కినట్టి
 దేశ పాండ్వాలయొకయేటిపాశనంబు.

మ. వరగంభీరతసింధురాజు కళలకొవరాళిపుత్రుండు సుం
 దరభావంబున మన్తధుండు కరుణ వైర్మ్యధ్వజుం డార్చున
 ద్ధరువిప్రావనదానకర్ణుఁ డఖిలక్షోణీస్థలికొ మంత్రిశే
 ఖరుఁ డీ శ్రీకరగుంటుపల్లి నరసింగామాత్యుఁ డెన్నందగున్.

నంది సింగన

పారిజాతాపహరణము రచించిన నందితిమ్మనకు ముక్కు
 పొడగుగా నుండుటచే ముక్కుతిమ్మన్న యనియుఁ బేరుకల్గెను.

పారిజాతాపహరణము కృతినందినప్పుడు కృష్ణరాయ లీతనికి రత్న కుండలముల నొసంగెను. ఒకనాఁ డీకవి కుండలముల ధరించి తన యింటియందుగూపైఁ గూర్చుండి యుండఁగా భట్టుకవి తోగ్రవ నరు గుచు నీకండపద్యముఁ జెప్పెను—

క. మాకొలది జానపదులకె

నీకవనపుతీవి యబ్బునే కూపనట

దేవుకములకు ? గగనధునీ

శీకరములచెప్పు నందిసింగయతిష్ఠా.

ఆనందించి తిమ్మకవిచేత నేమియు లేక పోవుటచేఁ గర్ణమున నున్న కుండల మొకటి తీసి యూతని కొసంగెనట ! తర్వాత రాయల యాస్థానమునకు నొంటికుండలముతోఁదిమ్మకవియు భట్టు కవియు వచ్చిరట ! ప్రస్తావనమున నీవృత్తాంతము రాజు విని “గగన”యనుచో “నాక”యనిమార్చి పద్యముమిసమిసలా ర్చెనట.

క. మాకొలదిజానపదులకె

నీకవనపుతీవి : యబ్బునే కూపనట

దేవుకములకు నాకధునీ

శీకరములచెప్పు ! నందిసింగయతిష్ఠా!

తిమ్మకవియు భట్టుమూర్తికవియు రెండుకుండలములను రాజునకు సమర్పించిరట? రాయలు వారిసరసతకు మెచ్చి హెచ్చు బహుమతు లిచ్చెనట !

కటికి కామన్న మంత్రి

క. తననుడివడి గలదినములు

కని మనవలె నరుండు కటికికామనవలెనే

తనవులు ధనములు రాజుల
చనవులు నెన్నాళ్లు నమ్మ సాకుకతిమా!

— — —
కోటిపల్లి శరభరాజు

గీ. నీతిదానహీనుని నియోగి నెవ్వరు
కరణ మనరు చానికరుణ మనరు
జాన కోటిపల్లి శరభన్న నందఱు
కరణ మనిరి చానికరుణ మనిరి.

— — —
వేములవాడ భీమకవి

ఈతఁడు పండ్రెండవశతాబ్ధ్యారంభమున నున్నవాఁడందురు. 'వేములవాడభీమకవి' యనుపేరు కొన్ని పద్యముల యతిస్థానస్థాపితమై కలదు. అతఁడు నీతఁడును వేటో! ఒక్కరో! ఈతఁ డాంధ్రకర్ణాటభాషలలో గొప్పకవి.

గీ. గడియలోపలఁ దాడి కడఁగి మత్తునియఁగాఁ
దిట్టినమేధావిభట్టుకంటె
రెండుగఁడెల బ్రహ్మనండిముండన్నియు
దాల్లఁ దిట్టినకవిమల్లుకంటె
మూడుగఁడెలకుఁ దా మొనెసి యత్తివగండి
పగులఁ దిట్టినకవిభానుకంటె
అఱిజాములోపలఁ జేరువునీ శృంగంగఁ
దిట్టినబడబాగ్నిభట్టుకంటె

గీ. ఉగ్రకోపి నేను నోవుదు శయింపఁ
గ్రహ్నింపకై గలదు నాకు

వట్టిమానఁ జీగుట పుట్టింప గిట్టింప
బిరుదులేములాడ భీమకవిని.

ఈతఁడు శైవుఁడు. పాల్కురికిసోమనాథుఁ డాంధ్రమున
రచించిన బసవపురాణము నీతఁడు కన్నడించెను. “సోమగుడు
వాక్యములు సొన్ని భీమసువి, గరిమబసవపురాణంబు కన్న
డించె” — తెలుఁగున నృసింహపురాణమును రచించె నట!
కవిజవాళయముమాడ నీతనిదే యందురు. ఈతని నివాసము
బాత్తారామముగాక నైజాంరాష్ట్రమందలి వేములవాడ గ్రామ
మని కొందఱుందురు. అది చింత్యము. నృసింహపురాణమందలి
దీని యీషద్యము లక్షణగ్రంథములం దుదాహరింపఁజెను.

క. ఈక్షిరికి వచ్చి ముందుగ

బాత్తారామమున వారతరుణులనృత్యం

బీక్షించి యంతకంటెను

దక్షిణమున నేర్చి రంభతగ వేర్పడఁగన్.

నృసింహపురాణమున —

క. కెంజీగురునకుం గతివత

వంజకుఁబాల్ పిచ్చుగుంటువానికిఁ బరువుకొ

నంజాడుకుం గమ్మఁ దావియొ

లంజెను మే లెందు లేదురా విటరాయా !

కొమ్మట్ల నీతఁడు తిట్టెను.

చ. గొనకొని మర్త్యలోకమునఁ గోవటి పుట్టఁగఁ బుట్టెఁ దోన బొం

కును గవటంబు లాలనయొ గుచ్చికమధ్యయొ రిక్తిభక్తియొకొ

ననువరిమాటలుకొ బరధనంబును గ్రక్కన మెక్కఁ జూచుటల్

కొనుటలు నమ్ముటల్ మిగులఁ గొంటుందనంబును మూర్ఖవాదమున్.

ఉ. కోమటికొక్క టిచ్చి పది గొన్నను దోసము లేద; యింటికి
 నేను మెటింగి చిచ్చిడినఁ జెందద పాపము; వాసి నెప్పుడో
 నేమరుపాటున స్వతీయు నేమియొరల్పిన లేద దోస మా
 భీముని లింగమాన ! కవిభీమునిపల్కులునన్ని యుండుండి!

ఉ. వేములవాడభీము! భగిరే! కవిశేఖరసార్వభౌమ ! నీ
 వేమని యానతిచ్చితిని యిస్తులఁ గోమటిపక్షపాతివై
 కోమటి కొక్క టిచ్చి పదిగొన్నను దోసము లే దటంటివా.
 కోమటికొక్కటిక పదిగొన్నను భర్తము భర్త పద్ధతిన్.

భీమకవి యొప్పుడు గుడిమెట్టయనుగ్రామమున కరిగె
 నట! సాగి పోతురా జనురా జాతనిగుట్టయు నక్కడఁ దనసా
 హిణమునఁ గట్టిపెట్టించి యాతఁడు వేడినను విడిపింపఁ డయ్యె
 నట! దానివైఁ గోపించి భీమకవి చెప్పిన పద్యము—

చ. హయ మది సీత బోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు, ని
 శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ, సహ్యాజ వారిధి మారుఁ డుంజనా
 ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడిమెట్ట లంక నా
 జయమును బోతరక్కనునిచావును నేడవనాఁడు చూడుండి!

సాహిణిమారుఁ డనుదండనాథుండు చాళుక్యచొక్క
 భూపతి నెదిరించెనట! భీమకవి యామారుని శపించి చొక్క
 భూపతికే జయము చేకూర్చెనట—

ఉ. చక్కదనంబుగీవి యగుసాహిణిమారుండు మారుకై వడివ
 బొక్కిపడంగలండు చలమున్ బలమున్ గలయాచభక్త్యువుం
 బొక్కన్పాపాలఁ డుగ్రుండయి చూడ్కులమంటలు రాలఁ జూచినన్
 మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిక రిత్తవోవునే.

చాళుక్యచొక్కభూపాలుడొకప్పుడు భీమకవిమాహాత్మ్యమును బ్రత్యక్షముగా నెఱుంగఁగోరి “స్వామీ! మీరాడినది యాట పాడినదిపాట యగునందురు. వినోదార్థము కొండొకటి ప్రసర్తింప వేడెనను” అనఁగా భీమకవి నీయభీష్ట మే నుని యడిగి తెలిసికొని యచ్చటి మల్లెసాలనున్న స్తంభము చివుళ్లతో జొంపములతో వృక్ష మగున క్లిక్రింది పద్యము చెప్పెను.

కా. ఆసితాభ్యుపదానశ్శౌభికరాభ్యాలంబిత స్తంభమా!

సేనే వేములవాడభీమకవిసేన్ జిత్రకూటుయిగా

భూనవ్యాపుతపల్లవోపలికాపుష్పవగుచ్చగబులన్

నానాపుష్పఫలప్రదాయి వగుమా నాకల్పవృక్షకృతిన్.

అట్లే యా స్తంభము పుష్పఫలభరిత మగువృక్ష మయ్యెనట! మరల దాని నీక్రిందిపద్యముఁ జెప్పి తొంటిరితికిఁ దెచ్చెనట!

ఉ. శంభువరప్రసాది కవిజాలవరేణ్యుడనై ననావచో

గుంధన మాంకించి యనుమాలత నొంది తనూనభావనన్

గుంభినిఁ జొక్కనామనృపకుంజరుపండితిమల్లెసాలకున్

స్తంభమురీతి నీతయపు దాలిచి యెచ్చటియట్ల యుండుమా!

భీమకవి తెలుంగాధీశునిఁ (కళింగాధీశుఁ డని కొన్ని ప్రతులు)

గస్తూరి యాచించుచుఁజెప్పిన పద్యము—

మ. ఘనుడన్ వేములవాడవంశజుడ దాక్షరామభీమేశనం

దనుడన్ దివ్యవిషామృతప్రకటనానాకావ్యధుర్యుండ భీ

నున నాపేరు వినంగఁజెప్పితిఁ దెలుంగుగొంధీక! కస్తూరికా

భువసారాదిసుగంధవస్త్రపులు వేగం దెచ్చి లాలింపురా?

చోడగంగుపైఁ జెప్పిన పద్యములు—

చ. అనిమొరఁ జోడగంగఁడు మురారి బకారి నరుండు మాద్రిజం

డన ఘనదక్రతోమరశరాసవకుంతము బల్కు బూని ప్రే

యను వడి దాయ నేయఁ బొడుకన్ గళమచ్చకవన్నమర్మముల్
తునియవె నుగ్గుగావె యెదఁదూఱవె నాటవె వైరివీరులన్.

ఉ. భోజాఁడు మంతు ధర్మజాఁడు బొంతు శరీరతి రంతు కల్వలూ
రాజు కళంకు జైవతధరాజము డొంతు పయోధి యింతు సం
భోజభవుండు మంతు ఫణిభూషణదేవుఁడు సంతు పద్మినీ
రాజహితుండు క్రుంతు సరి రారు గుణాబుల నీకు ధారుణిన్.

భీమకవి మైలమభీమనిమీఁదఁ జెప్పిన పద్యములు—

చ. గరళపుముద్ద లోహ మవగాఢమహశనికోట్టు సమ్మెటల్
హరునయనాన్ని కొల్చి యురగాధిపురోజులు కట్టుకార్డు ది
క్కరటిశిరంబు దాయ లయకాఁడు కమ్మరి వైచీరసం
హరణగుణాభిరాముఁ డగుమైలవభీమని భిద్దస్పృష్టిన్.

ఉ. విజుఁభీమ ! నీవగతు జెక్కసికొండలు చంచలాత్మతై
దూఱనియట్టిఘోరపనదుర్గములన్ వనితావియోగులై
పాఱిత్తోవలం దినసిపండ్లుచు నాఁకటఁగూర లుష్పగా
నేఱినికజ్జులం గలవె యాలఁజాంబుధివేష్టితావనిన్ ?.

కళింగగంగునాస్థానమునకు భీమకవి యరుగఁగా నాతఁ
డనాదరమున నిది సమయముకాదు పొమ్మనెనట! దానిపై భీమన
కోపించి శాప మిట్టొగెను—

ఉ. వేములవాడభీమకవి వేగమె చూచి కళింగగంగు తా
నామము మాని కోపమున నందడిదీటిన రమ్మ పొమ్మనెన్
మోమును జూడ దోష మింక ముప్పదిరెండుదినంబులావలన్
జామన కర్థమం దతనిసంపద శత్రులపాలు గావుకన్.

శాపము ఫలించెను. రాజకళింగగంగు గర్భవరిద్రుఁడై
పరుల కెటుకడకుండఁ బ్రచ్ఛన్నవేషము దాల్చి తిలపమెత్తుచుఁ

బొట్టగడపుకొనఁచుండెను. భీమఁవి యొకనాఁడు రాత్రి పల్లకి
నెక్కి దివటీలతో నెక్కడకో పోవుచుండఁగా నాతఁడు త్రొవ
వేఁగుచుఁ జీకటితో నొకగోతఁ గూలి 'అయ్యో! కాలిదివటీ
యైన లే దయ్యోగదా' యనుకొని చింతిలెనట! అది భీమకవి
విని నీ వెన్నఁడ వని యడుగ 'భీమకవిగారిచే బోగి చేయఁబడిన
వాడ'ననెనట! భీమకవి 'రాజులింగగంగవా' యనఁగా నాతఁడు
నేల్తోడ్పిరిఁగింపుఁ డనెనట! అంతట—

ఉ. వేయుగజంబు లుండఁ బరివేలు తురంగము లుండ నాజిల్లా
రాయల గెల్చి సజ్జనగరంబునఁ బట్టముగట్టుకో వడికొ
రాయకలింగంగు కవిరాజ భయంకరమూర్తిజూడఁగాఁ
బోయెను మినమానమునఁ బున్నచువోయినప్పినాటికిన్.

అని యాశీర్వాదించి తిరిగి లబ్ధరాజ్యనిఁ జేసెనట!

ఉ. రామున మోఘబాణమున రాజశిఖామణికంటిచుంటయున్
భీముగ దావిజ్వంభణ ముపేంద్రునిపజ్జము చక్రిచక్రమున్
దామరచూడివ్రాఁతయును దారికవిద్విషుభూరిక శ్రియున్
(వే, లేములవాడిభీమకవిమీరుని తిట్టును రిక్షవోవునే ?

కవిసార్వభౌముడు శ్రీనాథుడు

కై. 1380 ప్రాంతమున జరియించి 1450 తర్వాతనఁజను
జీవించి పూర్ణపరమాయుషజీవితై యనేక సుకవిరాజసమ్మాన
ములఁ గాంచి యాంధ్రకవిమండలియఁ దనన్యసామూహ్యమైన
సుప్రతిష్ఠనంది వహభోగముల ననుభవించుటయకాక తుదకుఁ
గవ్వములఁగూడఁ జదిసూచి బృహస్పతికి సయితము గుండియలు

దిగ్గు రనునట్లు స్వగమున కరిగిన యీ ముద్గంధపరితకవిని దెల్లు
దేశమున మాతృభాషాభిమానులలో నెఱుంగనివా రుండరు.
ఈమహాకవిచే శృంగారనైషధాదులగు ప్రబంధములే కాక
యింక ననేకము లగు చాటుపద్యములును రచియింపఁ బడినవి.
అందు రసోత్తరము లిందుదాహరింపఁబడును.

శ్రీనాథుడు కర్ణాటాంధ్రరాజ్యాధీశ్వరుడగు సంభుపరా
యని తెలుంగురాయలయొద్ద కరిగి యాతని నాశీర్వాదించినది—

కా. ధాటిఘోటకరత్నఘట్టమింద్రాస్థివృక్షాణాఘం
టాటంకారవిలుగరలుఁగితమహోన్నతాహితక్షోణిభృ
తోక్తీరాంకితకుంభినిధరసముక్తూటాటవీరభూటక
ర్ణాటాంధ్రాధిప! సాంపరాయని తెలుంగా! నీకు బ్రహ్మయవో.

ఆనృపాలునిఁ గస్తూరి యాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము—

కా. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
భిక్షాదాంమునేయురా నుకవిరాధ్యుంధారకశ్రేణికి
దాక్షిణ్యమచకుక్కుభీమవరగంధంబుపురోభామిని
పక్షిజద్వయకుంభికుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనత్.

వెల్లోటిరాజును బండితకవియునగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలు
నాస్థానమునకుఁ బోయి యానృపాలుని కొల్వుకూటమునకు
ముందుఁ బూజింపఁబడుచుండెడు శారదావిగ్రహమును గాంచి
యాతఁడు చెప్పినపద్యము—

శీ. దీనారటంకాలఁ దీగఁబడిచిరి
దక్షిణాధీశుఁ మత్యాలకాల
వలుకుఁదోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య
నైషధగ్రంథసందర్భమునకు

చగులఁగొట్టించి తుడ్డుటవివాదప్రాధి
 గాడడిండిమభట్టుకంచుధక్క
 చంద్రభూపక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
 బాదుకొల్పితి సార్వభౌమవిరుద

గీ. మెటులు మెప్పించెదో నన్నునింకమీద
 రావుసింగమహిపాలు ధీనికాలు
 నిండుకొలుపున నెలకొనియుండినీవు
 సరసనద్వంద్యురతురుంబ ! కారదాంబ !

సింగభూపాలువైఁ జెప్పినది—

క. సర్వజ్ఞ నామధేయము
 శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
 యుర్విం జెల్లును దక్కొరు
 సర్వజ్ఞుం డనుట కుక్క సామజ మనుటే.

ఆయాస్థానమున నొకబట్టుకవి యిచ్చిన సమస్య—
 “కుక్కవా నక్కవా ఫణివా క్రోతివా పిల్లివా బూతపిల్లివా”
 కవి సార్వభౌముని పూరణము—

ఉ. తక్కిన రావుసింగవసుధావరుఁ డర్థుల కర్థ మిచ్చుచో
 దిక్కులలేనికర్ణుని దధించిని ఖేచరు వేల్పుమానుఁ బెం
 పెక్కినకామధేనువు శిబీంద్రుని నెన్నుదు భట్ట ! పిట్టవై
 కుక్కవా ! నక్కవా ! ఫణివా ! క్రోతివా ! పిల్లివా ! బూతపిల్లివా !.

శ్రీనాథుడు రెడ్లయాస్థానకవి. రెడ్లకు వెల్లోటివారికి
 వైరము. ఈతఁడు తిరిగి రెడ్లయాస్థానమునకుఁ బోఁగాఁ దమ
 శత్రువగు సింగమనేని నట్లు పొగడినందుకు వారు కుపితులై
 యిచ్చుకాలమారి వని చుల్కునచేసి పల్కిరఁట ! నే నాపద్య
 మున నాతని గూఢముగా పెక్కిరించితి నేగాని పొగడలేదని

శ్రీనాథుఁ డిట్లాపద్యమున కన్వయముచెప్పెనట! “సర్వజ్ఞునామభే
యము శరద్వనకే. రావు సింగజనపాలున కేయున్వింజెల్లురు ?
(శివునిఁగాక) తక్కువ సర్వజ్ఞుండనుట కుక్కసామజమనుటే.

వేటొకప్పుడు వెల్లోటి మాదయలింగమనేడు రెడ్లకతాని
నైకొనఁగా నాకతానిని దిరిగి రెడ్లకడకుఁజేర్చుటకై శ్రీనాథుఁ
డాతనికడ కిరిగి పొగడిన పొగడ్త—

సీ. జగన్మోక్షగండాంక సంగ్రామశృంగ
జగతీశ రాయవేశ్యాభుజంగ
అఖిలకోటలగొంగ యరిరాయచుదభంగ
మే లందు ధరణీశమీనజాల
మూరురాయరగండ ముఱియురాజులమిండ
యభివృద్ధి మీరు చొహత్తమల్ల
భువగాయగోవాళ కామిసీపాంచాల
బ్రహ్మయు శశివంశవరశురామ

గీ. దండిబిరుదులనురతాణిగుండెసిగుల
బలిరయల్లయవేముని వగరమిండ
రమణమించినమేదిరి రావుదిరుద
సంగరాటోప! మాదయలింగభూప!

కర్ణాటరాజ్యమున కరిగినప్పు డారాజు మీహానస్థుల
మొట్టి ధనఁగాఁ జెప్పినది—

సీ. పరరాజ్య పరదుర్గ పరవైభవశ్రీలఁ
గొనకొనివిడనాడు కొండవీడు
పరిపంథిరాజన్యజలములబంధించు
కొమరు మించినబోడు కొండవీడు
ముగురు రాజులకును మోహంబు పుట్టించు
గుఱుతైన యుఱిత్రాడు కొండవీడు

చటులవిక్రమకళాసాహసం బొసరించు

కుటిలాశ్మలకు గాడు కొండవీడు

గీ. జనసఘోటక సామంతునరసవీర

భటసటానేకచూటక ప్రకటగంధ

సింధురారవమోహన శీలఁ దనరు

తూర్తి నమరావతికి జోడు కొండవీడు.

అక్కడ రాజసమూహమునకుఁ గాలయాపనము కొంత సంభవించుగా నాదేశపు విధము తనకు సరిపడక కర్ణాటరాజ్య లక్ష్మింబ్రాప్తించుచుఁ జెప్పినచుగ్యము—

కా. కుల్లాయుంచిలిఁ గోక సుట్టిలి మహాకూర్పాసముం దొడ్డితికొ

జెల్లుల్లిం దిలగిష్టముకొ మెఱుఁదికొ విశ్వస్త దడ్డిమఁగా

నల్లా నంబలి ద్రావితికొ రుచులు దోసం బంచుఁ బోనాడితిం

దట్టి ! కన్నడరాజ్యలక్ష్మి ! దయలేదా నేను శ్రీనాథుడన.

తొలుత నీతఁడు కొండవీటిరెడ్ల మూస్థానికవి, ఆరాజ్య ముంతురించినతర్వాత రాజమహేంద్రవరమునరాజ్య మేలునల్లయ వేమవీరభద్రారెడ్లయొద్దజేరెను. వెముని కర్ణించిన వర్ణనము—

గీ. రాజనందనరాజరాజాత్మ జులుసాటి

తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి

రాజనందనరాజరాజాత్మ జులుసాటి

తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి

రాజనందనరాజరాజాత్మ జులుసాటి

తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి

రాజనందనరాజరాజాత్మ జులుసాటి

తలఁప నల్లయ వేమధరణిపతికి

గీ. భావభవభోగసత్కళాభావములను

భావభవభోగసత్కళాభావములను

భావభవభోగసత్కళాభావములను

భావభవభోగ సత్కళాభావములను.

ఉ. వీరరసాతిరేక రణవిశ్రుత! వేమనరేంద్ర! సీయశం

బారభమానతారకరహరవిలాసము నీభుజామహం

బా రభమానతారకరహరవిలాసము నీపరాక్రమం

బా రభమానతారకరహరవిలాసము చిత్రమారయన్.

వేమ వీరభద్రాదేవు ప్రతివర్షమును సింహచలపునృసింహ
స్వామికే దిరునాళ్లు జరిపించుచుండెడివారు. శ్రీనాథుడును
పాఠితో నచ్చటికిరిగెడివాడు. ఆపర్వతము మీఁదికి యాత్రార్థము
వచ్చునాన స్త్రీలను జూచి యాతడు వర్ణించిన వర్ణనము—

సీ. హరిసీలములకప్పు లణగించునునుగొప్పు

విడఁ బువ్వుఁదండ తా వీడఁబాట

కోకిలందరుడాలు గోటమిటఁగఁజాలు

మొగముఁగొంతుముచుక్క సొగసుగుల్క

అలజక్కవలజిక్కు లణఁగఁ ద్రొక్కఁగ నిక్కు

పాలిండ్లపై నాచువైట జాట

ఇసుకదిన్నెలమెట్టు పసిఁడిచెంపలఁగొట్టు

పిఱుఁదుపై మొలనూలు బెళుకుదేర

గీ. చిగురుఁగెమ్మెవిఁ బగడంపుజిగియు మెఱయ

మాట లాడఁగఁ గనుదోయిలేట లమరఁ

జెమట లూరంగ సింహాద్రి వేరవచ్చె

భోగగుణభామ యాంధ్ర నియోగిభామ.

సీ. విడినకొప్పున జూజివిరు లొప్పుగా రాలఁ

జిట్టికుంతుముచుక్కబొట్టు చెదరి

చక్కఁగాఁ బటువారునందెడుకుచ్చెట్ల

చెలఁగుమెట్టియలవైఁ జిండులాడ

కొదమగుబ్బలఁ బైఁటకొంగు నయ్యన జాతి
ముక్కనత్తోకవింతముద్దు గుల్క
మొలగంట లిమ్మగుమ్రాఁకతో రంజిల్లుఁ
గనకంపుటందియల్ ఘట్టు రనఁగఁ

గీ. జొనఁగఁ గల్పంపుపీడెముల్ పొందుపఱచి
యనుఁగుఁజేడెలతో ముచ్చ టాడికొనుచు
నలరుసింహాద్రివై కెక్కి హర్షమునను
వచ్చెఁ గలకంతి వేపారిమచ్చెకంటి.

కా. రా పాడంగలగుబ్బచన్నఁగవతో రాకేందుబింబుమైఁ
దూ పేయంగలముద్దునెమ్మెగముతోఁ దోరంపుమైచాయతోఁ
జాపుకొముద్దుల బాలసంఘములతో సొంపారులేనవ్వుతో
వేపార్థంగన వచ్చెఁ గానెదిగితో వేణీభరచ్చాయతోన్.

సీ. పలు తెఱంగులరంగు వద్దరాగలవీణె
చకచకత్ప్రభల సాక్షాత్కరింప
సొంపుతో రవచెక్కడంపుముంగరచాయ
పగడంపుమోవివైఁ బరిధవిల్ల
విరిసి యోసరిలి క్రిక్కిరిసినచనుదోయి
బిగువున నెఱఱొక విక్రటిల్ల
ఒనవరియ్యుయ్యారిమునుగులో నెఱివేణి
కొమరాలిమూఁపున గునిసియాడ

గీ. విరులతావియు నెమ్మేనివెనుకకచ్చ
వెళివెళ్ళకునుచిఱుదొడల్ బెళుకునడుము
వలుదపిఱుదులు కలికిచూపులబెడంగు
లొలయఁ గన్గొంటి వేపారికలువకంటి.

క. రంభాస్తంభము లూరువు
లంభోరుమానిభము లత్తు లతనుశరంబుల్

జంభాసురారిమదగజ

కుంభము లీనంబివారికోడలికుచముల్.

క. అద్దిర ! పలుకులు బెలుకులు

నిద్దుపుమెఱుంగుదొడలసీటులు గంటే

దిద్దుకొని యేలవచ్చును

మద్దియ యీనంబివడుచు ముచ్చట దీక్షన్ ?

సీ. పొలుపొందగఁ విభూతిబొట్టు నెన్నొనలివైఁ

దళకొత్తుచెమట కుత్తలపడంగ

సొగసుగాఁ బూదండబోఁపినకీల్కొప్పు

జాఱఁగా నొకచేత నరుదుకొనుచు

బిగిచప్పుఁగవమోద బిరుసుఁబయ్యెదచెంగు

దిగజాఱి శివమూత్ర మగవడంగ

ముక్కున హరుమంజిము త్రాల్లముంగర

కమ్మవాలెఱమోద గంతులిడఁగ

గీ. కొను జవ్వాడ మట్టియల్ గదిసి మ్రోయఁ

గమ్మపిలుకొని జాళువాబొమ్మ యనఁగ

మెల్ల మెల్లన సింహాద్రిమోది కేఁగెఁ

గన్నెల్లాఁబోడి యగసాలి వన్నెలాడి.

అక్కడఁ దంబురా చేతఁబూని గానమునేయుచు వచ్చు
పాతానివెలఁదివైఁ జెప్పినది. —

సీ. మోఁగార్ల జీరాడుమేలైనకుచ్చెళ్ల

తీరున మడిచీర తీర్చి కట్టి

బిగువుగుబ్బఁమోద నిగనిగ ల్లభకొత్తు

నోరపయ్యెదకొంగు జాఱవైచి

వలపల కొకవంత గలుగఁగా గొప్పతా

కురులు నున్నగ దువ్వి కొప్పువెట్టి

నెలవంక నామంబు సలలితంబుగ నుండి

తిరుచూర్ణ మామీదఁ దీర్పుచేసి

గీ. ఓరచూపుల విటులఁ దా నూరడించి
గిల్కుమెట్టెలరవరవల్ గుల్కరింపఁ
జికిలి చేసినతా మ్రంపుఁజెంబు పూని
నీధి సేతెంచె సాతానిపేడ్కలాఁడి.

అట దుకాణమునఁ దములపాకులు కొనఁబోయి చెప్పినది. —

చ. తొలకరిమించుఁదీవగలి తోఁచ దుకాణముమీఁద నున్నయ
య్యలకులవేణితోఁ దములపాకులదేరము లాడఁబోయి నే
వలచుట కేమి శంకరునివంటిచుహత్తుఁడు లింగరూపియై
కులికెడుదానిగట్టి చనుగుబ్బలసందున నాట్ల మాడఁగన్ ?.

ఉ. ఆంగడివీధిఁ బల్లవుల కానగ మామిడిపండు లమ్ముచున్
జంగమువారిచిన్న పిశాళితనంబునఁ జూచెఁబో నిశా
తాంగజబాణతైరవసితాంబుజమ త్తచకోరబాలసా
రంగతటిన్ని కాయముల రంతులునేనెడు వాఁడిచూపులన్.

సీ. బాలేందు రేఖసంపద మించి విల్లసిల్లు
నొసటితక్కులరీటు నూలుసేయు
భ్రమరికావారిసీలచమరవాలములఁ బోల్
వేణీభరముచాయ వేయుసేయు
దర్పణద్విజరాజధాళధశ్యభ్రభ
లపనబింబస్ఫూర్తి లక్షసేయు
కోకహాటకకైలకుంభికుంభారాలి
కుచకుంభయంగళంబు కోటిసేయు

గీ. జఘనసీమకు విలువ లెంచంగ వశమె
దీనిసౌందర్యమహిమంబు దేవుఁ డెఱుఁగు
నహహా ! యెబ్బంగి సాటిసేయంగవచ్చు
భావజానికొల్వ జంగముభామచెల్లు.

మ. విమలాంభోరుహపత్రజైత్రములుగాఁ బెంపారునేత్రములన్
గమనీయంబగుకజ్జలం బునిచి రేఖాసౌవ్యమం బొప్పునా
గముతోఁ జేసినసిరిదురంబు నుడుటం గాన్పించఁ బయ్యెంటయన్
యమునాటైకయు దాఁటి పూఁపచను లాయ్యారంబు నూపకొదుకా
ణముపై బొందిలి దోర్తు నిల్చి ముఖచంద్రస్ఫూర్తి శోభిల్లంగన్.

నీలాటిరేవున స్నానమునకై యరిగి యచ్చట నున్న
నానావనితలఁ జూచి చెప్పిన పద్యములు—

ఉ. వీనపుముక్కునత్తు నరవీనపుమంగళసూత్ర మమ్మిచన్
గాననురానికమ్మ లరకానును గానివి వచ్చుపూసలన్
మాసినచీర గట్టి యవమాన మెసంగఁగ నేడు రాఁగ నా
కాసలనాటివారికనకాంగిని జూచితి నీళ్లరేవునన్.

క. పూజారివారికోడలు

తా కారఁగ బించె జారి దబ్బునఁబడియెన్
మైజాఱుకొంగు దడిసిన
బాజారే తిరిగి చూచి వక్కున నవ్వెన్.

కా. పొచ్చెం బింతయు లేనిహంసనడతోఁ బొల్పొందులేనవుతోఁ
బచ్చుత్తాసినకుల్కుముంగరలతో బాగైనకెమ్మైవితో
నచ్చుం బైనముసుంగువెట్టి చెలితో నామాటలే యాడుచున్
వచ్చెంబో కుచకుంభముల్ గదలఁగా వామాక్షి తా నీళ్లకున్.

ఉ. క్రికరభూవణంబులును సీబైపుగుబ్బలు ముద్దుఁజెక్కులున్
గోకిలవంటిపల్కులును గొల్పినఁ జేఱలఁగేరుకన్నులున్
బ్రాకటదేహకాంతియును బంగరుబొమ్మకు హెచ్చు వచ్చు సీ
చాకలవారిజవ్వనికి సాటికిరా రికఁ దొంటిజవ్వనుల్.

క. నీలాటిరేవులోపల

మేలిమితోఁ దీర్చినట్టు మెరిసి నిలుచుచున్

దాలిమిని వాలుఁజూపుల

బాలామణి గుట్టు బైటబడఁగాఁ జూచెన్.

కొండవీట నున్నప్పు డెడనెడఁ బల్నాటిసీమకు శ్రీనాథుఁడు పోవుచుండెడివాఁడు. పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁగల యనాదరము ననేకపద్యములఁ బట్టి తెలిసికొనవగు. పల్నాటివారికిఁ గారెమఘాఁడి కాశి యట.

ఉ. వీరులు వివ్యలింగములు విష్ణువు చెన్నుఁడు కల్లిహోతురా
జారముఁ గాలభైరవుఁడు నరకమశక్తియ యన్నపూర్ణయుక్
గేరెడుగంగధారమడుఁగే మణికర్ణిక గాఁ జెలంగు నీ
కారెమఘాఁడిపట్టణము కాకగదా పలినాటివారికిన్.

పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁ గలయనాదరము—

క. రసికుఁడు పోవఁడు పల్నా
డెసఁగంగా రంభయైన నేకులె వడుకున్
వసుధేశుఁడైన దున్నును
గునుమాస్తు డైన జొన్నకూడే కుడుచున్.

పల్నాటిసీమలో నెంతోలోఁతు త్రవ్వినఁగాని నీళ్లురవు. అక్కడి చేత్రాళ్లు కొండవీటిచేత్రాళ్లకు ద్విగుణితములై యుండవలయును. అంతలోఁతు త్రవ్వినను గొన్నిచోట్ల నీహారక రాతిచట్టు వచ్చును; కాన నీళ్లకై యెంతోసోమ్ము భంగపడవలసి వచ్చుచుండును. ఈవిషయమునఁ జెప్పినపద్యము—

ఉ. అంగడి యూర లేదు పరియన్నము లేదు కువిక్వమేమి లే
దంగన లింపు లేరు ప్రియమైరవనంబులు లేవు నీటికై
భంగపడంగఁ బాల్పడుకృపాపరు లెవ్వరు లేరు దాత లే
న్నంగను నున్న గాన పలినాటికిఁ మాటికిఁ బోవ నేటికిన్ ?.

పల్నాటిప్రాంతములందు గ్రామమున కెవ్వరేని పెద్దలు
వచ్చిన గ్రామపురోహితునింట విడిదలసేయింతురు. శ్రీనాథుఁ
డొకపురోహితునింట విడిసి యచ్చటి రోత నిట్లు వర్ణించె.
(ఆవైపులఁ బురోహితు లూరిలోని తమయౌశ్రితులయిండ్ల
కనుదినమును విస్తర్లుకుట్టియిచ్చుచుండవలెనట! దానికై ! నిల్వ
చేసి యుంచుకొన్న విస్తరాకులు గలవు.)

ఉ. దోసెడుకొండలోఁ బనులత్రొక్కిడి మంచము దూడరేణమున్
బాసినవంటకంబు పసిబాలురకొంచము విస్తరాకులున్
మాసినగుడ్డలండ్ దలకుమాసినముండలు వంటకుండలున్
రాసెడుకట్టెలుం దలఁపరాదు పురోహితులింటికృత్యముల్.

గీ. చిన్నచిన్నరాళ్లు చిల్లరచేపట్లు
నాగులేటిసిట్లు నాఁపరాట్లు
సజ్జజొన్నకూట్లు సర్పంబులును చేట్లు
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూట్లు.

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము జొన్నపినరు జొన్నలె తప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ
పన్నగఁ బల్నాటిసీమప్రజ లందఱుకన్.

త్రోవను మంచినీరు దొరకక చెప్పినది:—

క. సిరిగలవానికిఁ జెల్లును
దరుణులు పదియాఱువేలఁ దగఁ బెండ్లాడన్
దిరిపెమున కిద్దరాండ్రా
కరమేకా ! గంగ విడుము పార్వతి చాలున్.

ఒకప్పుడు పల్నాటిలో నొకరింట నీతనికి జొన్న కూడును,
జింతచిగురును బచ్చలియాకును గల్పించినయుడుకుఁగూరయు,
వడ్డింపఁగాఁ జెప్పినపద్యము—

ఉ. పుట్టసరోజనేత్ర ! యలపూతనచన్నులచేడు ద్రావి నాఁ
డల్ల దవాగ్ని మ్రింగితి నటంచును నిక్కెడజేల ? తింత్రిణీ
పల్లవయుక్తమా నుడుకుబచ్చలికాకము జొన్నకూటితో
మెల్లనయొక్కముద్ద దిగమ్రుంగుచు ! నీవస కాననయ్యెడిక.

గురిజాల సీమను గల పులిపాడనుగ్రామమునకు శ్రీనా
థుడు పోఁగా నాతనియెడ నచ్చటి శేషయ్య యనుకరణమును
హనుమయ్య యనుకాపును పుల్లయ్య యను రెడ్డియును ననా
దరముచూపిరట! దానిపై నాతఁడు చెప్పినపద్యము—

గీ. ఊరు వ్యాఘ్రనగర మురగంబు కరణంబు
కాపు కపివరుండు కనపు నేడు
గుంపు గాఁగ నిచట గురిజాలసీమలో
నోగు రెల్లఁ గూడి రాక్కచోట !

‘ నెమలిపురిపైఁ జెప్పినది—

క. నెమలిపురి యమపురముగా
యముఁ దాయెను బసివరెడ్డి యంతకు మిగులకొ
యమదూతలైరి కాపులు
క్రమ మెఱుంగని దున్నలైరి కరణ రెల్లకొ !

అడిగొప్పలపైఁ జెప్పినది—

క. గుడిమిఁదిక్రొత్తితోడను
గుడిలోపలిసంబివారికోడలితోడకొ
నడిపీథిలంజెతోడను
నడిగొప్పలయోరుగాలి నడిగితి ననుమి !

మసర ? రాజ్యముపైఁ జెప్పిన పద్యములు—

ఉ. గొంగడి మేలుపచ్చడము కుంపటి నల్లులు కుక్కిమంచమున్
జేంగట వాయులైలము లజీర్ణ పునుందులు నుల్లి పాయలున్
ముంగిట పంటకట్టియల మోపులు దోమలు చీఱిపోతులున్
రంగ ! వివేకి కీమసరరాజ్యముకాపుర మెంతరోతరా !

ఉ. పంకరపాగలున్ నడుముపంగినకత్తులు మైలకోకలున్
సంకటిమద్దలుం జనుపశాకములుం బలవచ్చడంబులుం
దెం కగుశోరచూపులును దేకువడప్పినయేసబాసలున్
అంకులబ్రహ్మ యామసరరాజ్యము నెట్లు సృజించె ? నక్కటా !

ఉ. ఆదరణంబు నున్న వినయంబు హితంబును బొంతు సత్యమూ
లేదు దయారసం బది హుళిక్కి పసాపడువేళ పక్షిల్లో
భేదపుఁబెట్టు దిట్టబలిభిక్షముఁ.....త
తావులఁ బుట్టఁజేసినవిధాత ప్రజాపతి గాకయందునే!

రేనాటినిగూర్చి—

క. గరళము మ్రొంగితి నంచుం
బురహర ! గర్వింకఁబోకు పో ! పో ! పో ! నీ
బిరు దింకఁ గానవచ్చెడి
మెఱనెడిరేనాటిజొన్న మెదుకులు తినుమీ !

పడమటిసీమ వ్యాపారులపైఁ జెప్పినపద్యము—

కా. దస్త్రాల్ గొ మసిబుట్టులుం గలములుం దార్కొన్న చింతంబుతో
పుస్త్రుల్ గారెడుదుస్త్రులుం జేమటకంపుం గొట్టుసిర్కాపులుం
అస్తవ్యస్తపుఁగన్నడంబును భయంబై తోఁచుగడ్డంబులున్
'వస్తూ చూస్తీమి రోస్తీమి' బడమటన్ వ్యాపారులం గ్రూరులన్.

శబరకాంతలు:—

క. గిటగిటనగు నెన్నడుములు
పుటపుటనగుచున్నుఁగవల్గు పున్నమనెలతో
జిటపొటలాడెడు మొగములు
కటితటములకొమరు శబరకాంతలకమరున్.

గీ. వీసులకు విందులై తేనెసోన తెనయ
ముందురాగంబునను జగన్తోహనముగ
పాడె నొకజాలరిమిటారి యీడులేని
కాకలీనాదమున నోడగడపుపాట!

ఒకప్పుడు ధనలబ్ధి తనకు లేకపోగా జెప్పినది:—

మ. కవితల్ నెప్పినఁ బాడనేర్చిన వృధాకష్టంబై యీబోగపుం
జవరాండ్రేకద భాగ్యకాలినులు పుంస్తవ్వంబేల పో పోచకా
నవరంగా సొగసిచ్చి మేల్ యువతివేషం బిచ్చి పుట్టించువే
నెవరుకొ మెచ్చి ధనంబు లిచ్చెదరుగాదే పాపపుండ్రవమా!

రాజమహేంద్రవరమున శాస్త్రపండితులతో వివాదపడి
చెప్పినపద్యములలో నొకటి:—

మ. శ్రుతిశాస్త్రస్త్రుతు లభ్యసించుకొని విప్రు డుత నానాధ్వర
వ్రతుండై పోయి కనుకొ బురందరపురామద్రుమానల్పక
ల్పకరుప్రాతలతాకుడుంగనుఖనుప్తప్రాప్తరంభంగనా
ప్రతి...ంకురపాటన క్రమకళాపాండిత్యకౌండిర్యముల్.

ఒకనాఁ డొకవనిత తన్నుఁ గిసురింపఁగా జెప్పినది:—

ఉ. హాజలజాక్షి! హా కిసులయాధర! హా హాగిమధ్య! హా శర
ద్రాజనిభాస్య! హా ప్రమదతంత్రకళానిధి! యొందు బోయితే

రాజమహేంద్రవీధిఁ గవిరాజు ననుం గిమరించి భర్తకం
తాజితకాలకూటఘటికాంచిత మైనయమాసచీకటిన్?

కడిదిపురమున కరిగి చెప్పినవి:—

క. ముదివిటులు విధవలంజెలు

పదకవితలు మాటుబాసబాచనవారత్

చదువనిపండితవర్మలు

కదాసీరవీరవరులు కడిదిపురమునన్.

ఉ. వీరయు ముక్కుముంగరయుఁ జెంపలగంధముఁ జుక్కబొట్టు మం.

జీరయుణంఝజారవముఁ జేతులఁ గంకణనిక్వణంబు నొ

య్యారపుజాటుకొప్పును గయాళితనంబును గాని లోన శృం

గార మొకింతలే దనుట గంటిని యీపురివారకాంతలన్.

రాచవీటి కరిగినప్పుడు చెప్పికొన్న పద్యము:—

చ. చనగలముద్దుమోవి బిగివట్టువగుబ్బలు మందహాసమున్

నొసటవిభూతిరేఖయుఁ బునుంగునతావి మిటారిచూపులున్

రసికులు మేలు మేలు బళిరా యని మెచ్చుఁగ రాచవీటిలోఁ

బసిండినలాకవంటి యొకబల్లవధూటిని గంటి వేడుకన్.

దక్షిణదేశమున కరిగినప్పుడు చెప్పినవి:—

గీ. మేఠఁ గరికిల్ల పోరున మేఠకసిల్ల

పాదుఁబోతుతనంబునఁ జందిసిల్ల

ఎల్లచనులను జెఱుపంగబిల్లిసిల్ల

అందమునఁ గ్రోఁతిసిల్ల యాయఱవసిల్ల.

సీ. ఈడు తలఁపఁ జోట్ల కూర కారామట్ల

చెవులంత వ్రేలాట్ల చేలు మట్ల

దుత్తఁడే నాగభట్ట దున్నపోతులయ్యెట్లు
 కలవు మాపటివేళగంజిసిట్లు
 మాటమాటకు ముట్లు మఱి దొంగదేవట్లు
 చేదైనపచ్చట్లు చెఱుకునీట్లు
 వంటసిడ్కలదాట్లు వాడనూతులనీట్లు
 విన విరుద్ధపుఁ బేట్లు వెడఁదనోట్లు
 సఖులచన్నులబైట్లు చల్లనిమామిట్లు
 పరువైనవావిట్లు పచ్చఁజ్జుట్లు

గీ. దళమయినయట్టికంబట్లు తలలుబోట్లు
 పయిఁడికిని జూడఁ బయిఁడెత్తుప్రత్తివిట్లు
 చలముగొని వెదకిన లేవు చల్లనీట్లు
 చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడుమేట్లు.

సీ. లొలుతనే వడ్డింతు దొడ్డమిర్యపుఁజారు
 చెవులలోఁ బొగవెల్లి చిమ్మిరేగఁ
 పలుతెఱంగులతోడఁ బచ్చట్లుచవిగొన్న
 బ్రహ్మరంధ్రముదాఁకఁ బారు నావ
 యవిసాకు వేచిన నార్చెట్లు ససి లేదు
 పరిమళ మెంచినఁ బండ్లుసాగఁ
 వేపాకు నెండించి వేసినపొళ్లను
 గంచానఁ గాంచినఁగ్రక్కువచ్చు

గీ. నఱవవారింటివిం దెల్ల నాగడంబు
 చెప్పవత్తురు తమతీరు సిగ్గులేగ
 * * *

చూడవలసెను ద్రావిళ్లకీడుమేట్లు.

శ్రీరంగక్షేత్రమున కరిగి యచ్చట నొకబిత్తరిపైఁ జెప్పినది:-

సీ. ఒకచెంప కొరగా నొసగూర్చి దిద్దిన
తుఱుముననుండి క్రొవ్విరులు రాల
రాతిరి నిదురఁ గూరమిఁజేసి ముడివడు
బడలిక నడుగులు తడఁబడంగ
వితవారిలఁ జూచి వెననవ్వునెడఁ గప్పు
గలదంతములకాంతి వెలికిఁబాఱ
చిడిముడి నడచుటఁ జెలరేగి గుబ్బుల
వైఁ దాఁకియొక్కింతవైఁట జాఱ

గీ. చెమటచేఁ దిరువానుంబు చెమ్మగిల్ల
హాళి డాచేత విడియంబు గీలుకొల్పి
రంగపురిరాజవీధిఁ గానంగనయ్యె
నాడుమదిఁ గోర్కులూర వైష్ణవవధూటి.

మార్కెళ్లసీమ కరిగినప్పుడు చెప్పినవానిలో నొకటి:-

సీ. నడివీధిలో రాళ్లు నాగులే దేవళ్లు
పరగట సావిళ్లు పాడుగుళ్లు
విడువన్నెలకూళ్లు నంబటికావిళ్లు
నూరూర జిల్లేళ్లు నూటసీళ్లు
నడుముకు పడదోళ్లు నడువీధిఁ కత్తోళ్లు
కరుజాలవడిసెళ్లు కాఁపుముళ్లు

* * * * *

* * * * *

గీ. * * * నేరెళ్ల వాగుసీళ్లు
సీరులఁ జెలువొందు మార్కెళ్లసీమయందు.

రెడ్లప్రాచీనరాజధాని యగు నద్దంకి కరిగినప్పుడు చెప్పినది.

సీ. తక్కుతక్కును కాంతి బెళుకెంపులముంగ
రందమై కెమ్మైవియందుఁ గుల్క

ధగధగద్దగలచేఁ తనరారుబంగారు

గొలుసులింగపుఁగాయ కొమరుమిగుల

నిగనిగన్నిగలచే నెగడుచెల్వపుగుబ్బ

దోయి యొండొంటితో రాయిడింప

రాజహంసవిలాసరాజితం బగుయాస

మందు మెట్టెలు చెండు సందడింప

గీ. సరసదృక్కుల విటులను గరఁగఁ జూచి

పొంది కై నట్టిమోమున భూతిరేఖ

రాజకళ లూపు నద్దంకిరాజవీధిఁ

బొలిచె నొకకొమ్మ గాజాలముద్దుగుమ్మ.

ఉ. గండముదమైశాంధ్రకవిగాసికి నిన్నటిరేయిఁబువ్వుకో

దండనిగారవింపకయ తద్దయు నిల్చితిఁగానియయ్యయో !

బండరువారిపాటికిని బైటివసారమె యట్టె! మైమయిం

బుండయియెట్లవంకఁ జెడిపోవుదుగా ! యటువోయియండినన్.

మఱికొన్ని పద్యములు:—

ఉ. వాలగుకన్నదోయి బిగివట్టువగుబ్బలు కాఱుచీకటిం

జాలహసింఁచుకొప్పుజిగి సారసము న్నగుమోము గల్లు నా

బాలికఁ గూలి కమ్ముకొన బట్టలుసేనెడువాని కిచ్చె హా

సాతెత గాదురా తునుమసాయకుపట్టపుదంతి ! యింతియే !

ఉ. ఘమ్మరవారిబాలిక చకోరవిలోచన ముద్దుగుమ్మ యా

వమ్ముదరికొ రసామలినపస్త్రము చుంగులుజాఱఁ గట్టి తాఁ

గమ్మనిమ్రోతతోఁ గరసఖమ్ముల భౌండము లంగజాస్త్రపా

తమ్మనఁ బ్రోవు దీనె విటతండము గుండియ లార విచ్చగన్.

క. ఆకదురునఁ బిశరవమున్

ఆకదురున భృంగరవము వాత్సరపంజన్

ఏకీకృతముగ నేకు ల

నేకులు విన వడికె ముదిర యేకులముదిరా !

ఉ. గుబ్బలగుమ్మ లేజగురుగొమ్మ నువర్ణ పుంగీలుబొమ్మ బల్
గబ్బిమిటారియాపులది కాపుని దానికీ నేల యొక్కనిం
బెబ్బలి నంటంగట్టితివి పెద్దపు ని న్ననరాదు రోరి దా
నబ్బ ! పయోజగర్భ ! మగనాలికి నింతవిలాసమేటికిన్ ?

కా. దాయాదుల్యలె గుల్బచన్న లూటయ్ ధావళ్యనేత్రాంబుజ
చ్చాయల్ తాండవమాడఁ గేరి పురుషస్వాంత్యునన్ మన్నఘం
డేయం జంగమువారిచంద్రముఖ విశ్వేశార్చనావేళలన్
వాయించెం గిరిగిండ్లు బాహుకుశలవ్యాపారపారీజితన్.

ఉ. పువ్వులు కొప్పునం దురిమి ముందుగఁ గౌ నసియాడుచుండఁగా
బెవ్వనఁ జంగసాంచి యొకచేతను రోకలిపూని యొయ్యనన్
నవ్వముఖుబుతోడఁ దననందను బాడుచు నాథుఁ జూచుచున్
సుద్వియ సుద్వియంచు నొకసుందరి బియ్యము దంచె ముంగిటన్.

సీ. బొమవింటఁ దొడిగినపూవింటి దొరముల్కి
పోల్కిఁ గన్తురి సోఁగబొట్టు దిద్ది
చకచకలీనుతారకలరేకలువోలెఁ

గొలుకులు వెడలఁ గజ్జలము దీర్చి
పొడుపుగుబ్బలిమీఁద బొడమనీరెండ నా
రంగుచందురుకావి చైక దొడిగి
పిఱుదు పొక్కిలి యను మెఱక పల్లము గప్పఁ
బాలవెల్లువవంటిచేల గట్టి

గీ. అంచకొదమలగమి బెదరించుపోల్కి
నంచెచప్పళ్ళు ఘల్లు ఘల్లుచుచు మొరయ
నడుము జవజవలాడఁ గీల్లడ ఘటించి
పచ్చె ముక్కంటిసేవకు మచ్చెకంటి.

సీ. తాటంకయుగధగధగితకాంతిచ్చటల్
 చెక్కుటద్దములపై జీరువార
 నీటలేందువారిసీల తుటిలకుంకలములు
 చిన్నారిమోమునఁ జిందుద్రొక్క
 బంధురమాక్షికప్రకటహారావళుల్
 గుబ్బచన్నులమీఁద గునిసియాడ
 కరకంకణక్వణక్వణనిక్వణంబులు
 పలుమాటు రాలివైఁ బరిధవిల్లి

గీ. ఓరచూపుల విటచిత్త మూఁగులాడ
 బాహుకుశలతఁ జక్కునిమోహనాంగి
 పాటఁబాడుచుఁ గూర్పుండి రోటిమీఁదఁ
 బిండిరుబ్బంగఁ గన్నులవండు వయ్యె.

సీ. శ్రీరస్తు భవదంస్త్రి చిత్తరంబులకు మహా
 భూర్భువస్త్రి సితాంభోజనయన !
 వరకాంతిరస్తు తావకముఖనఖముల
 కాచంద్రతారకం బబ్జవదన !
 మహిమాస్తు నీకటిమధ్యంబులకు మన్ను
 మిన్నుగలన్నాళ్ల మించుబోడి !
 విజయోస్తు నీగానవీక్షల కాసీల
 కంఠహరిస్థాయిగా లతాంగి !

గీ. కుశల మస్తు లసచ్ఛాకకుభకుంభ
 జుభభిక్తుంభికుంభాభిజ్ఞంభమాణ
 భూరిభవదీయవత్సోజములకు మేరు
 మందరము లుండుపర్వంక మిందువదన !

సీ. చక్కుని నీముఖచంద్రబింబమునకుఁ
 గళ్యాణమస్తు బంగారుబొమ్మ !

నిడ్డంపునీచెక్కుటద్దంపురేకకు

నైశ్వర్య మస్తు నెయ్యంపుదీవి !

మీటినఁ బగులు నీ మెఱుఁగుఁబాలిండ్లకు

సౌభాగ్య మస్తు భద్రేభయాన

వలపులు గులుకునీ వాలుఁగన్నులకు న

తృధికభోగోస్తు పద్మాయతాక్షి !

గీ. మధురిమము లొల్కునీనుద్దుమాటలకును

వైభవోన్నతి రస్తు లావణ్యసీమ !

వన్నెచిన్నెలుగల్గు నీమన్ననలకు

శాశ్వతస్థితిరస్తు యోహాలలామ !

సీ. సోగనుకీర్ణదాన ! సోగకన్నులదాన !

వజ్రాలపంటివల్వరుసదాన !

బంగారుజిగిదాన ! వటువుగుల్బలదాన !

నయమైనయ్యయ్యారి నడలదాన ?

తోరంపుఁగటిదాన ! తొడలసిగ్గులదాన

పిడికిటనడఁగు నెన్నడుముదాన !

తకుకుఁజెక్కులదాన ! బెకుకుముక్కరదాన

సింగాణికనుబొమ చెలువుదాన !

గీ. మేలిమిపసిండిరవకడియాలదాన !

మించిపోనేల రత్నాలమించుదాన !

తిరిగిచూడవె ముత్యాలసరులదాన !

చేరి మాటాడు చెంగావిచీరదాన !

క. కుంకుమ లేదో మృగమద

పంకము లేదో పటిరపాంసువు లేదో

సంకుమదము లేదో యశు

భంకరనుగుభస్త్రమేల బాలా ! నీకున్.

శ్రీనాథుని బావమఱచి రామయమంత్రి యనునతఁడు
మంచిభోజనపుష్టి గలవాఁడంటు! అతఁ డొకయూరికరణము.
పాఁడికంటలుగల సంసారి. ఒకసారి బంటిని గలసి భుజించుచు
శ్రీనాథుఁ డాతని నీపద్యము చెప్పి గేలిగొనెను.

ఉ. గ్రామము చేతనుండి పరికల్పితభాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రామకటాక్షపీఠవరంపరచేఁ గడలేఱెఁ గాక మా
రామయమంత్రిభోజనపరాక్రమ మే మని చెప్పవచ్చు? నా
స్వామి యెఱుంగుఁ దత్కల్పచాతురి తాళఘటప్రమాణమున్.

వేటొక బంధుజనునివైఁజెప్పినవి.

ఉ. మా కలిసిండికామయకుమారకుఁ డన్నిటఁ దుడ్డివైఖరే
కాక తదన్యఁ డెట్లగును? గాడిదకుం దురగంబు పుట్టునే?
చేసొని కొంకినక్కకును సింగము పుట్టునె? మాఱకాకికిం
గోకిల పుట్టునే? చిఱుతకుక్కకు మత్తగజంబు పుట్టునే?

తనయెడ నత్యంతాదరము సూపిన రాజులును, రాజ
మంత్రులును, స్వర్గస్తులైరి. కడుపు కక్కుర్తిచేఁ గృష్ణాతీరమున
బొడ్డుపల్లెను గుత్తకుఁగొని శ్రీనాథుఁడు కృషిచేయమొదలిడెను.
కృష్ణవరదవలనఁ బైరు ముఱిఁగి పోయినది. అప్పుడు తన్నాదరిం
చిన రెడ్డిరాజులకు గర్భశత్రువులగు నొడ్డెరాజులు రాజ్యమేలు
చుండిరి. విద్యాగౌరవములేక యాయొడ్డెరాజులు శ్రీనాథునిఁ
బలుసిలుఁగులకుఁ బాల్పఱచిరి. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁ డీక్రింది
పద్యమును జెప్పి యాంధ్రవాఙ్మయ మున్నంతకాలమును శాశ్వ
తమగున ట్లారాజుల కపకీర్తిని నెలకొల్పెను.

సీ. కవిరాజుకంతంబు కొఁగిలించెను గదా

పురపీఠి నెదురెండ పొగడదండ

అంధ్రవైభవకర్త యంభి) ఈశ్వరమున
దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము

వీరభద్రాచరివిద్యాంశుముగ జీత
వియ్యమందెనుగదా పెదురుగొడియ

సార్వభౌమనిభిజాస్తంభ మెక్కెనుగదా
నగరివాకిటనుండు నల్లగుండు

గీ. కృష్ణవేణువు గోవిందయై నింతఫలము
బిలబిలావులు తినిపోయె దిలలుపెసలు

బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటి మోసపోని
నెట్టు చెల్లితుం డంకంబు లేదునూర్లు.

అవసానకాలమున శ్రీనాథమహాకవిసార్వభౌముండుచెప్పి

కొన్నపద్యము—

గీ. కాళికావిశ్వేశుం గలిసె వీరాచరి
రత్నాంబరంబు లేరాయఁ డిచ్చు ?

రంధఁ గూడఁ దెనుంగురాయరాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజు ల్రస్తులింతు ?

స్వర్గంబు డయ్యె విసృనమంత్రి మఱి హేమ
పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తిఁ గలదు ?

వైలాసగిరి బండె మైలారువిభుఁ డేగి
దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పుగలఁడు ?

గీ. భాస్కరుండు మున్నె చేపునిపాలి కరిగె
గలియుగంబున నిక నుండఁ గష్ట మనుచు
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గు రచఁగ
నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి.

బమ్మెర పోతన

ఈతఁడు క్రై. 1400 ప్రాంతముల నున్నవాఁడు. శ్రీనాథునకు బావమఱుచి యందురు. శ్రీభాగవతము, భోగినీదండకము, వీరభద్రవిజయమునీతనికృతులు. కొందఱు భోగినీదండకవీరభద్రవిజయములకుఁ బోతనకర్తృత్వమునెవఁ సుశయపడెదరు. ఈపవిత్రకవి వైషణ్యేశ్వర్యముఖ్యమును బ్రశంసించుకట్టుకతలు కొన్నికలవు. వానిని విడిచి యాప్రసక్తిలోనిపద్యము లుదాహరించెదను.

౧. కాటుకకంటిసీస చుకట్టుపయింబడనేలయేడ్చెనో

కైటభదైత్యమర్దనునిగావలిశోడల ! యోమదంబ ! యో

హాటకగర్భరాశి ! నిను నాఁటికై కొనిపోయి యట్ల క

ర్ణాటకిరాటకీచకుల కమ్మఁ ద్రిశున్దిగ నమ్మ భారతీ !

శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు, పోతనామాత్యునితో నిట్లనియె నట !

౨. కమ్మనిగ్రంథం బొక్కటి !

యిమ్ముగ నేనృపతి కైనఁ గృత్యిచ్చినఁ గై

కొమ్మని యాయరె గుర్రం ?

బిమ్మహి దున్నంగ నేల యిట్టిమహాత్ముల్ ?

నందిమల్లయు ఘంటసింగయలు, శృంగారపద్మ మనువేరభాగవతపద్మస్కంధమునే తెలిఁగించినారు. దానిఁ గూర్చి—

౩. చండాంశుప్రభుశ్చ ! తిమ్మయతనూజా ! తిమ్మ ! విధ్వస్తపా

మండంబైనత్రిలింగభాగవతపద్మస్కంధభాగంబు నీ

మం డక్రైం జతురాననత్వగుణయుక్త లీత వాణీమనో

భండాబోధతి చూఱకారబిరుదప్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్.

వెల్లంకి తాతంభట్టు

కవిలోకచింతామణి యనుపేరి లక్షణగ్రంథమును రచి
యించిన యీకవీశ్వరుడు ౪౬ నైదవశతాబ్దిలో నున్నవాఁడు.
ఈ క్రిందిపద్యము లాతనిప్రశస్తిని దెలుపుచున్నవి —

సీ. ఏకవి నిర్మించె నీశబ్దకావ్యప

ద్ధతి యెల్ల సుకవిచింతామణి యన

ఏకవి చెప్పె ననేకపుణ్యానల్లు

బంధురసంక్షేపభాగవతము

ఏకవి వరియించె నెల్లభాషలు నతి

ప్రకటనిర్మరమతిప్రాధి మెఱసి

ఏకవి తెచ్చె మహిళసంఘము చేత

వారణాశ్వాదిసువస్తుచయము

సీ. అతఁడు వెల్లంకితాతమహాయశోగ్ర

గణ్యుఁ డుత్తమసుకవిముఖ్యాధినాథుఁ

డంబరాకావకాశవిఖ్యాతచక్ర

వాళశైలాంతరావప్తభేలయశుఁ డు.

సీ. 'కర్ణాటకటకభూకాంతసభాంతప్ర

గల్భకవీశ్వరకమలమేళి !

గజపతిసంసదఖర్వవిద్యాగర్వ

తార్కికశుముదసుధామయూఖి !

అశ్వసాధనమహేంద్రాస్థానశాబ్దిక

వర్మచూతదుష్టువనవసంత !

శూళవేశ్వరసదోమధ్యమస్థాయికా

లంకారికమయూరలలితమేఘు !'

గీ. యశుచు ని న్నవనీపతు లహరహంబు
సరగ గంభీరవాక్పాశి సన్నుతింతు
రజ్జధీమణితనయ ! శబ్దార్థనిలయ
తాస్థిరాత్మక ! వెల్లంకితాతనుకవి !

—● పిల్లలమట్టి పినవీరభద్రకవి ●—

ఈ మేటికవి క్రై. 1450 ప్రాంతమున నాంధ్ర దేశమునఁ బ్రఖ్యాతి కెక్కినవాఁడు. శృంగారశాకుంతలము, జైమినిభారతము ననురెండుకృతులు మాత్ర మితనివి లభించుచున్నవి. విద్యానగరమురు బరిపాలించిన పాళ్వగుండ నరసింహరాజునకు జైమినిభారతము కృతిగానొసఁగఁబడినది. నరసింహరాజునకు కృతి రచించి కొనివచ్చుట కేర్పఱచిన గడువునాఁటివఱకు నీతఁడు గ్రంథరచన మారంభింపనే లేదనియు నాఁడు తద్బంధుజనులు కృతి రచింపవైతిని రాజువలనఁ జిక్కు వచ్చునని మొఱవెట్టఁగా నాశాస్త్ర యింటిలో నొకగది యలికించి మ్రుగు వెట్టించి తాటియాకులును గంటమును గొని తానొక్కరుడ యందుఁ బ్రవేశించి సరస్వతీసాహాయ్యమునఁ దెల్లవాసవఱకుఁ గృతిని సమకూర్చి మఱునాఁడు రాజాస్థానమున వినిపించి 'వాణి నారాణి' యనెననియు నొకకట్టుకథ కలదు. అంత శీఘ్రకాలములో నతిరసవంత మగునాకృతి నాతఁడు రచించుట సత్యమయి యుండును. పైకథకుఁ దోడుగా నీపద్య మొకటి కలదు—

పిల్లలమఱిసివీర

శిల్పా లట వాణి యట్టులే కా కున్నా

బెల్లముగ నొక్కరాతిరి

తెల్లగఁ బెలవారువఱకుఁ జేగలఁడె కృతికా.

❧ తెనాలి రామకృష్ణకవి ❧

ఆంధ్రకవులలోఁ దెనాలిరామకృష్ణకవి విక్కిలి పరిహాస
చతురఁడ; ప్రాధికవితాధురీణుఁడు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి
యాస్థానకవులలో నొక్కఁడని కొందఱు; తర్వాతివాఁ డని
మఱికొందఱు. రాయల యాస్థానకవి యనుటకును నాథారములు
కలవు. పాండురంగమాహాత్మ్యము, ఘటికాచలమాహాత్మ్యము
నీతనికృతులు. ఈతనికి వికటకవి యని పేరు. ఈతనియశిస్సును
గూర్చి యితరకవిచే జెప్పఁబడినపద్యము—

రామకృష్ణుఁడువేలు, రామలింగుఁడువేలు గాఁగూడఁ దెలి
యవచ్చుచున్నది. ఉద్భటారాధ్యచరిత్రాదులు రామలింగకృతు
లట ! విచారింపవలసియున్నది.

ఈ. లింగనిషిద్ధుఁ గల్వలచెలిం గని మేచకకంధరుం ద్రిశూ
లిం గని సంగతాళి లవలిం గని కర్దమదూషితస్త్రిశూ
లిం గని కృష్ణచేలుని హలిం గని నీలకచక్ విధాతృనా
లిం గని రామకృష్ణకవిలింగనీర్తి హసించు దిక్కులకా.

రాయలయాస్థానకవులలో నగ్రగణ్యుఁడగు పెద్దనామా
త్యుని మనుచరిత్రమున “అమవసనిసికా” అనుపదప్రయోగ
మును విని రామకృష్ణుఁడు—

క. ఎమి తిని నెలితిని కవితము

బ్రతుపడి జెఱిపుచ్చకాయ వడిఁ దిని నెలితో

యుమెతకయ తిని నెసితివో

యమవసనిసి యనెడిమాట యలసనిపెదనా!

అని యాక్షేపించె నందరు. ఈ యాక్షేపము నొకవేళఁ బరిహాసమునకై పెద్దనామాత్యునిఁ గూర్చి రామకృష్ణుఁడు చేసియుండు నేమో! ఈతనికిఁ బెద్దనపై నపరిమితగౌరవము కలదు. పెద్దన్న కెంతోయత్కృష్టత వెట్టి దన కెంతయు నికృష్టతను బద్ధమునఁ జెప్పుకొనెను. చూడుండు—

క. కవి యల్లసానిపెద్దన

కవి తిక్కనసోమయాజి గణుతింపంగాఁ

గవి నేను రామకృష్ణు డఁ

గవి యచనానుంబు నీరుకాకికి లేచే!

అల్లసానిపెద్దన్నకవి, తిక్కనసోమయాజికవి, రామకృష్ణు డను నేను కవిని, ఇంకను గొందఱకుం గవియనుచేరుకలదు; నీరు కాకికిని గలదు; అనికూడ నర్థము చూచుకొన నగును.

నందితిమ్మన యొకనాఁడు తనయింట నుయ్యెలలో నూఁ గుచుం గవిత్వము రచించుకొనుచుండఁగా నీకొంతెకోణంగి రామకృష్ణుఁ డక్కడ కరిగి తాతా! ఊఁపినా యని యడిగె నట! తిమ్మకవి యంగీకృతి సూచింపఁగా రామకృష్ణుఁడు తుబు క్కన మొగమున నుమిసి, నీకిదేమిచెటుఁగాలనున 'నూతునా' యనిగదా నేనడిగినది; దాని కంగీరించితిం గాత్రన నట్లుచేసితి వనెనట! కోప మాపఁజాలక తిమ్మకవి యెదురనున్న యాతని నుయ్యెలపైనుండి యెడమకాలితో మొగమునఁ దన్నెనట! పాదముఁ బట్టుచును, చక్రవర్తిని గింటికరిగి దుప్పికొమ్ము నరుగఁదీసి

పల్లుగా నదుకుకొనెను. మఱువాఁడు రాయలసభకువచ్చినప్పు డెట్లో యీవార్త రాయలకుఁదెలిసి యాస్థానకవుల కిట్లు సమస్య నొసఁగెను— “రవిగాననిచోఁ గవి కాంచునే గదా” ఏకవి యోగాని సరిగా నిట్లు పూరించెను—

ఉ. ఆరవి వీరభద్రుచరణాహతి డుల్లినబోసిసోటికిఁ

నేరఁడు రామకృష్ణకవి నేరిచెఁబో మనముక్కులిప్తురాట్

శ్రూరపదాహతిం దెగినకొక్కిరిపంటికి దుప్పికొమ్ము ప

ల్లారవియించె నార! రవి గాననిచోఁ గవి కాంచునే కదా!

పైగడరాజు నరసరాజుకుకవియొక్కఁడు పెద్దనాదికవీశ్వరుల సరకుగొనక వారికవిత్వములందు దోషములు గలవని యందందు పదరులాడుచుండెడివాఁడట! ఆతఁడును స్వతస్సమర్థుఁడే ఒకప్పు డాతఁడు శృష్టరాయల యాస్థానమునకు వచ్చి పెద్దనాదులకంటె హెచ్చుగా నాశువుగాఁ గవిత్వము రచింతును; సభకూర్చింపు మనికోరెను. రాయలు మఱుచినము సభగూర్చ నంగీకరించెను. పెద్దనాదులు కొంకఁదొడఁగిరి. రామకృష్ణుఁడు “నే నాకవినడఁగఁ ద్రొక్కెన” నని పెద్దనాదులకు ధైర్యము చెప్పెను. మఱువాఁడు సభకు నరసరాజు వచ్చి గంటకుఁ గొన్నివందలు పద్యములు చెప్పెదననెను. రామకృష్ణుఁడు కొన్ని వేలుచెప్పెదననెను. వారిద్వరకు స్పర్థయేర్పడెను. నీ కవిత్వమునఁ దప్పు లుండునని నరసరాజు రామకృష్ణు నాక్షేపించెను. ఉండునేమో! నేను కవిత్వము చెప్పెదను; చూపుమనెను. నరసరాజునకు వ్రాయడమునఁ దనయంతవాఁడు లేడనియు గర్వముగలదు. గావునఁ దానే వ్రాసెదననియుఁ గల మాఁగనీయనంత వడిగాఁజెప్పవలయు

ననియుఁ దప్పులు చెప్పిన దిద్రెన ననియుఁ బ్రతినపూనెను. రామ
కృష్ణుండు చిత్రోచ్చారణముతో నొకపద్యమును జనివెను. నరస
రాజు వ్రాయులేక గింజాలాడుకొని యెట్టుకేల కీర్తువాసెను—

క. తృవ్వట బాబా తలవైఁ

బువ్వట జాబిల్లి వల్వ బూచట చేఁడే

బువ్వట చూడఁగను హుళు

క్కువ్వట తలఁచంగ నిట్టి హరునకు జేజే!

ఇది వ్రాయుటకు రామకృష్ణకవి పద్యము చదివి కొంతనే
పూరకుండ వలసినచ్చెను. నరసరాజునకు వ్రాతబిరుదు పోయి
నది. రెండవపద్య మిట్లు చెప్పెను—

మ. గననీహరగు రామపద్మధళరంగక్రీర్తి చామారమ

ధన శుక్రాక్షికశేభరాఙ్మృగపతీ తైలూక్యధామోదరా

యనఁగా శంకరవాంఛితార్థకృపనివ్యాస్తోకపాణి జనా

ర్థనవానేకపక్షిరివిగ్రహ ముకుంధా మిత్రమిధాధిపా!

నరసరాజు తననేర్పు వెల్లడి యగునట్లుగా ననేకదోషము
లను సంస్కరించి రామకృష్ణుని గేలిసేసెను. నిజముగా రామకృ
ష్ణునియుచ్చారణప్రకార మొపద్యమున కర్థము కలదు. అందు
దోషములు లేవు. సామాన్యబుద్ధికి దోషములుగాఁ గన్పట్టునట్లు
రామకృష్ణుండు రచించెను. నరసరా జట్లే పొరఁబడెను. అతడు
రామకృష్ణుండు లేచి యీక్రింది పద్యములఁ జెప్పి గెల్పుకొని
నరసరాజును వందించి పంపెను.

చ. ఒకనికవిత్వమం దెనయు నొప్పులు తప్పులు నాకవిత్వమం

దొకనికిఁ దప్పుపట్టఁ బని యుండదు కాదని తప్పుపట్టినక

మొక మటుక్రిందుగాఁ దివిచి ముక్కలువోవ నినుంపకల్లితో
సిక మొదలంటఁ గోయుదును జెప్పనఁ గొట్టుదు మోము దన్నుదున్.

చ. తెలియనివన్ని తప్పు లని దిట్టతనానభాంతరంబునం !
బబుకఁగరాకురోని పబుమాటుఁ బిశాచపు బాడెకట్ట ! *సి
పలికిననోట దుమ్ముఁడ ! భావ్య మెఱుంగవు పెద్దలైనవా
రల నిరసింతురా ! ప్రేగడరాణ్ణరసా ! విరసా ! తుసా ! బుసా !

రాయల యాస్థానమున నప్పలాచార్యులను పండితకవి
యొకఁడు కలఁడట ! ఆతనిఁగూర్చియొకరు—

శ్లో. ఆపకబ్ధభయం నాస్తి ఆపులాచార్యునన్నిథా.

రామకృష్ణుఁ డుత్తరార్ధమును వెంటనే యిట్లు పూరించె—

శ్లో. అనాచారభయం నాస్తి తిష్ఠన్తాత్రస్య సన్నిథా.

రాయలయాస్థానముననే యొకనాఁడు బట్టుమూర్తికవి
“కుంజరయూథంబు దోమ కుత్తుకసొచ్చెన్” అన్న సమస్యఁ
జెప్పి దీనిఁబూరింపుఁ డని తక్కినకవుల నడిగెనట ! రామ
కృష్ణుఁడు—

క. గంజాయిత్రాగి తురకల

సంజాతులఁగూడి కల్లుచవిగొన్నావా ?

లంజెలకొడుగొ యెక్కడ

కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసొచ్చెన్ ?

రాయలు కోపించి యిదియా పూరణ మనెను. రామ
కృష్ణుఁడు “దేవా ! పెద్దనాచిమహాకవుల కీ బట్టుకనియా సమస్య
నొసఁగువాఁడు ! ఆతని కిట్టిపూరణమేపోలు” ననెను. రాయలు
‘నేనొసఁగితిని పూరింపు’ మని యాగ్రహముతోనే పల్కెను.
వెంటనే—

క. రంజనచెడి పాండవు లరి

భంజనులై విరటుఁ గొల్వఁ బాల్పడి రకటా !

సంజయ ! యే మని చెప్పుదుఁ

గుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసాచ్చెన్.

అనిపూరించెను. రాయలు పరమానందభరితుఁ డయ్యెను.

పెద్దన్న మనుచరిత్రము, తిమ్మన్న పారిజాతాక్షహరణము, బట్టుమూర్తిచనుచరిత్రము, రాయలు మిక్కిలి మెచ్చుకొనుచుండు వాఁడట ! ఒకనాఁడు సభలో మూఁడుగ్రంథములనుండియుఁ దుల్యసందర్భముగల వగుమూఁడు పద్యములఁ జూపి వానిని విమర్శింప సభ్యులను గోరెనట ! ఆపద్యము లీవి—

ఉ. పాటున కింతులొర్తురె ! కృపారహితాత్మక ! నీవు ద్రోప ని

చోట్టి భవన్నాథాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య

పాటులగంధి వేదన నెవంబిడి యెద్దెఁ గలవ్వనంబుతో

మాటిన విచ్చుగబ్బించుమిట్టల నశ్రులు చిందువడుగన్. (మను.)

ఉ. ఈనునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చినకోపదవానలంబుచే

గాసిలి యెద్దెఁ బ్రాణవిభుకటైదురక లలితాంగి వంకజ

శ్రీసఖమైన మోమువయఁ జేలచెఱంగిడిబాలవల్లవ

గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠవధూకలకాకలీధ్వనిన్. (పారి.)

క. ఆబాబిల్లివెలుంగువెల్లికల డాయక లేక రాకానిశా

రాజశ్రీసఖ మైనమోమునఁ బటాగ్రంభోత్తియెల్లెత్తి యా

రాజీవానన యెద్దెఁ గిన్నరవధూరాజశ్కరాంభోజ కాం

భోజీమేళవిపంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబుగాన్. (మను.)

రామకృష్ణుఁ డీపద్యములపై నీట్లు లభిప్రాయ మొసఁగెనట.

అల్లసానిపెద్దన అటునిటు నేడ్చెను. — ముక్కులెత్తుకన్న ముద్దు.

ముద్దుగానేచ్చెను;—బట్టుమూర్తి బాపు రని యేచ్చెను.—
 భట్టు మూర్తికిని రామలింగనికిని ఘోరవైరము. అబట్టుకవితను
 గూర్చి రామలింగకవి యిట్లధితేపించెను.

క. పీఠపర పాఠరతీగలఁ

జేఁవలలు ట్లల్లినట్టు చెప్పెడునీయా

కాఁపుఁగవితృపుఁగూఁతలు

బాఁవనకవివరునిచెవికిఁ బ్రమదం బిడునే !

కా. ఆద్రిస్నిగ్ధతలంబు బున్నదను బుద్ధద్వారభూషావళి

తుద్రైదుంబరపాకపక్వఫలముల్ శుక్త్యంతరాకాశముల్

రుద్రాక్షాక్షరపంక్తిభ్రమము లీరూఢి న్నిరూపింప నీ

శూద్రవృక్షలు విప్రసత్కవివచస్సున్నది నిడం బించునే !.

క. కెంగేల రామకృష్ణుని

బంగరుకడియంబు లెండఁ బండితుఁ డగునా

జంగులు జల్లులు గల్గిన

సింగారపుటూరఁగుక్క సింగంబగునా !

కవీశ్వరులస్తోత్ర పాఠములకును వతిశయోక్తులకును నేర
 గొని తిరుమలరాయ లొకనాఁడు స్వభావోక్తిమధురముగానే
 తన్నువర్ణింపుఁడని వారి కాజ్ఞాపించెనట! అతని కొంటికంటిగ్రుడ్డి
 కలదు. రామలింగకవి వర్ణించిన వర్ణనము—

క. అన్నాతిఁ గూడ హరుఁడగు

నన్నాతిని గూడకున్న ననురగురుండో

నన్నా ! తిరుమలరాయఁడు

కన్నొక్కటి లేదుగాని కంతుఁడుగాఁడే.

రామకృష్ణుని యితరచాటువులు—

- గీ. అతివ కచ నాభి జఘన దేహీననము త
మీనదరసాలతారాజపానిరాక
రణ మనంత మనాది నేత్ర గళ భుజన
భోష్ట కుచ వచో దంతము బుభయగతుల.
- గీ. అధరముభివర్ణశూన్యంబు లతివకుచము
లాననాకారరహిత మబ్జాక్షి మేను
అజజఘనమండలము లంచరూపకురులు
చరమబాధితకరములు చామతొడలు.
- గీ. ఆననాధరగళమూర్తు లతివ కఙ్కాడు
చంద్రకురువింశశంఖచంచలలఁ జేసి
చెలఁగి తచ్చిహ్న కాఠిన్యసితచలతలు
సారిదిఁ గచ కుచ హాస దృష్టులుగఁ జేసె.
- గీ. నడచెనా గంధగండకబంధధుర్యవే
దండతండము నటుండుండు మనుసు
పలికెనా పల్లకీకలకంఠకలరవ
మండితధ్వని నటుండుండు మనుసు
నవ్వెనా మల్లికానవహీరచంద్రికా
డిండిరముల నటుండుండు మనుసు
చూచెనా పుష్పనారాచజాతస్ఫుర
త్కండద్యుతుల నటుండుండు మనుసు
- గీ. ఏమిచెప్పుదు నాయించి కెవ్వ రీడు ?
అహహ ! రతివలె నది నీకు నబ్బెఁగాక
పరమభాగ్యైకకాలి యోపాండురంగ
విట్టలేక ! యనంతరవిప్రకాశ !

చ. ఆల ఘోరచంద్రబింబము మై తనరారెడు వక్త్ర మందులొఁ
గలిగిన నామ భేదములకై వడి నొప్పెడిఁ గప్పుకొప్పు చె
క్కులు రదనాంశుకంబు లవి గుబ్బులకున్ సరిరాకపోయెఁ జే
తులు సరులయ్యె దానివలె నున్నది పాంకపుటారు బోటికిన్.

చ. దరభుజగై ఇసింహములఁ దద్గత వేణ్యవలొకనద్వయో
దరముల లోడి వారిధిపదంబులఁ బుట్టలఁ బూరులకొ గుహం
తరములఁ బూర నిక్కఁ దిన డాఁగ స్రవంపఁగ నూర్పులూర్పు స
త్వరముగ నేగి నీడగని తత్తటనుండఁగ జేసి తా చెల్లి !

మ. పరమిభాభరముకొ బయోభరములకొ వక్రాలసంబుల్ మనో
హరలొలాత్తులుఁ జూప కవ్వలిమొగం బైనంత నేమాయె నీ
గురుభాస్వజ్ఞఘనంబుఁ గ్రొమ్ముడియు మాకుం జాలవే ! గంగ క
ద్దరిమే లిద్దరికీడునుం గలవె యుద్యర్రాజబింబాన నా !

కృష్ణదేవరాయలు

బల్లారిమండలములోని యానెగొందికి సమీపముననుండిన
విద్యానగర మనుపట్టణరాజము రాథానిగా దక్షిణ హిందూ
దేశమునకెల్ల నేశచ్ఛత్రాధిపత్యమును నిర్వహించిన యీశ్వర
లరత్నము క్రై. 1509 మొదలు 1530 వఱకు రాజ్యము వహిం
చినట్లు తెలియుచున్నది. కృష్ణరాయలు బహువారములు గండ
యాత్రలుచేసి నానారాజుల జయించి తురుష్కులముష్కర
కృత్యముల సాగనీయక రాష్ట్రములనాక్రమించుకొని మహా
రాజ్యవైభవ మనుభవించినవాఁ డగుటయకాక సరసకవితా
విలాసలాలనుఁ డై పెద్దనాదిసుకవీంద్రుల పల్కుచేనియలఁ

జూజులగొని సంస్కృతాంధ్రములందు మేలయిన కవనము
సెప్ప నేర్చిన సుకవిరాజశిఖామణి. ఆంధ్రమున విష్ణుచిత్తీయమును
సంస్కృతమున మదాలసాచరిత్రాదికములు నీతనికృతులు. ఆంధ్ర
వాఙ్మయమున కీమహారాజుకాలమున నిం తం తనరానిమహా
న్నతి చేకూఱెను. పెద్దనాదికవిశ్రేష్ఠు లీతని యాస్థానమున
గవీశ్వరులు. మనుచరిత్రము పారిజాతాపహరణము మొదలగు
కృతుల కీతఁడు కృతిపతి. పెద్దనామాత్యునకీతఁ డాంధ్రకవితాపితా
మహాం డన్న బిరుద మొసఁగెను. విద్యావిషయమున నీమహా
రాజు నాస్థానమునందు జరిగినవృత్తాంతములు వింతవింతలుగాఁ
జెప్పుకొనఁబడుచున్నవి. కొన్నిమాత్ర మిందుఁ దెల్పుఁబడును.

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలు పసీఁడిపల్లెరమునఁ గవిగండ
పెండేరమును గొనివచ్చి సభాస్థానమున నిడి సంస్కృతాంధ్రము
లందు సమముగాఁ గవనముసెప్ప నేర్చినవా రిద్దానిఁగైకొన
నర్హు లనఁగా సభ్యులు మిన్నకుండిరనియు దానిపై నాతఁడే—

ఉ. ముద్దుగ గండపెండిమరమున్ గొనుడంచు బహుకరింపఁగా
నొద్దిక నాకొసంగు మనియొక్కరుఁ గోరఁగలేదు తోరా—

అని సగముపద్యముఁ జదివినఁ బెద్దనామాత్యుఁడు లేచి—

పెద్దనబోలుపండితులు పృథ్విని లే రని నీ వెఱుంగవే
పెద్దన కీదలంచినను బేరిమి నా కిడు కృష్ణరాజ్ఞుపా !

అని పూరించి యీమాటక నాశువుగా రచించి చదివె నట!!

ఉ. పూతమెఱుంగులుం బసరుపూచబెడంగులుం జూపునట్టివా
కైతలు ? జగ్గు నిగ్గు నెవగావలె గమ్మగమ్మనవ్వలె

రాచిరియన్ బవత్ నుఱపురాహాయత్ చెలి యారజంపు ని
 ద్దాతరితీపుటా యనంగఁ దారసిల్వలె లోఁ దలంచినన్
 బాఁతిగఁ బ్రేసన్ వలెను బ్రెనలిసత్తుకలొనివట్టి
 మాఁతలనన్వలెన్ సొగసుకోర్కల రావలె నాలకించినన్
 జేరికొలందిఁ గొఁగిటసుజేర్చినకన్నుచిన్నిపొన్ని మే
 ల్నాఁతలచన్నదోయివలె ముచ్చటగావలె బట్టికాచినన్
 డాటొడనున్న మిన్నులమిటారపుముద్దుగుమ్మ కమ్మనా
 వాలెఱదొండపండువలె వాచవిగాకలెఁ బంటనూచినన్
 గాతలఁ దమ్మిచూలిదొర కైవసపుంజవరా లిసిబ్బెపు
 న్నేతెలియబ్బురంపుటిగి నిబ్బర పుబ్బగుఁబ్బిసబ్బపాం
 మాఁతలనూ నెకాయసరిపోడిమి కెన్నెరమెట్టుబంతి సం
 గాతపు సన్నతంతి బయకారపుఁ గన్నడగొళిపంతుకా
 సాతతతానతానలపసన్ దివుటాడెఁగుగోటమీలుబల్
 మ్రోఁతలనుంబలెన్ హరుపు మొల్లముగావలె నచ్చతెన్గు తీ
 రితిగ సంస్కృతం మువచరించెడుపట్టన భారతీవధూ
 టితవనీయగర్భనికటిభివదాననవర్వసాహితీ
 భౌతికనాటక ప్రకరభారతభారతసమృతప్రభా
 పాతసుధాప్రపూరబహుభంగఘుమంఘుమఘుమార్పటి
 జాతకతాళయంగ్లయసంగతిచుంచువిపంచి కామృదం
 గాతతలేహిత త్రహితవోధితధంధణుధాణుధింధిమి
 వ్రాతనయానుకూలపదవారతుహూద్వహహరికింకిణీ
 నూతనఘట్ట లాచరణనూపురర్పూళిర్పూళీమరందసం
 ఘాతవియద్ధనీచకచకద్వికచోత్పలసారసంగ్రహ
 యాతకుమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్తమై

యాతకుమారగంధవహహోరిసుగంధవిలాసయు క్రమై
చేతము చల్లఁజేయవలె జిల్లనఁ జల్లవలెన్ మనోహర
ద్యోతకగోప్తసీఫలమధుద్రవగోఘృతపాయసప్రసా
రాలిరసప్రసారరుచిరప్రసరంబుగ సారెసారెపన్.

రాయ లంతటఁ గవిగండ పెండేరమును దానై యాతని
పాదమునఁ దొడిగెనట! రాయలు వేటొకప్పుడేదో యాశు
వుగా రచింపుమనఁ బెద్దనగారు చెప్పినది:—

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియమాలిక తెచ్చియిచ్చుక
వ్వరవిడె మాత్మ కింపయినభోజన ముద్వేగముంచ మొప్పు త
వ్వరయంరసజ్ఞు లూహ తెలియంగలలేఖక పాతకోత్తమన్
దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మనంగ శక్యమే!

కృష్ణరాయ లొకనాఁ డాస్థానమునఁ గవీశ్వరుల కీసమస్య
నొసఁగెనట! “వి స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పుగు నాగ
కుమారుడోయనక” — పెద్దన్న గారి పూరణము:—

చ. వరుడు చెఱుగు పట్టినను పల్వలొఱంగినలేచు సిగ్గుప
ట్టురుతరరత్నముద్రికల నొప్పుగుడాపలికేల మాయఁగాఁ
గర మమరెం గరం బపుడుకామవిధానముఁ గాచియున్నవి
స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పుగునాగకుమారుడో యనన్.

నగరు, తగరు, తొగరు, వగరు, అనుపదములు ప్రాసస్థాన
మున నెలకొల్పి, రామాయణ, భారత, భాగవత పరములుగాఁ
గృష్ణరాయనియాస్థానమున రాధామాధవకవిచే జెప్పబడిన
పద్యములు:—

చ. నగరు పగాయె నింక వివినంబులకేఁగుడు రాజ్యకాంక్షకుం
దగరు కుమారులార! యని తల్లి వగ ల్లిగులంగఁ దోఁపఁగాఁ

దొంగరున రక్షగట్టి ముడిదోచక గడ్డదఖిన్నకంఠయై

వగరుచుచున్నఁ జూచి రఘునంశవరేణ్యుఁడు తల్లి కి ట్టుచున్.

చ. తొగరుచి కన్నుదోయిఁగడుఁ దోవఁగఁ గర్ణుఁడు భీమసేనువై
దగరుధరాక్షరంబునను దాఁచినభంగిని దాఁకి నొచ్చి తా
వగరుచుచున్ వెనక్ బరుగునాటిన నచ్చటిరాజులోకముల్
నగరు సుయోధనాజ్ఞ మదిసాటుటఁజేసి ధరాతలేశ్వరా !

చ. వగరుపుత్రుల మే వరుఁడు వశ్యుఁడు గాఁడు సఖీసఖత్వమె
న్న గరుడవాహుఁడు మము నాఁడటు డించుటయెల్ల నుద్ధవా
తగ రవి కాక మోహపులతాతను లైన విడంగఁ జూతురే
తొగరుచి యోషధీశునకుఁ దోవఁగఁజేయునె వీడనాడఁగన్ ?

కృష్ణరాయలు ధూర్జటికవి కవనశక్తినిఁగూర్చి పద్యరూప
మునఁబ్రశ్నింపఁగా నొక కవి పూరించిన పూరణము.—

చ. స్తుతిమతియైన యాంధ్రకవిధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ!—హా! తెలిసెన్ జగ దేక మోహనో
ద్ధతసుకుమారవారపనితాజనతాకునతాపహరినం
తతమధురాధరోదితమధారసధారలఁ గ్రోలుటం జామీ.

రాయలతోరికపై నీక్రింది మూఁడుపద్యములును బెద్దన
తిమ్మన భట్టమూర్తి కవులచే రచింపఁబడినవి:—

కా. రంకుల్ మానుము కుక్కుటాధమ ! దరిద్రక్షుద్రశూద్రాంగణ
ప్రాలోలఖిలమూలతంతులకణగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
ద్దాంతాభీషిశేషభీషణభాంతర్దానసంతోషిత
స్వాంతూడైన భగేంద్రుకట్టెమర నీజంజాటముల్ సాగునే?.

ఉ. స్థానవిశేషమాత్రమునఁ దామరపాకున నీటిబొట్ట! నిక
బూనిక మాక్షికంబనుచుఁ బోల్చినమాత్రన యంతగర్వమా

మానవతీశిరోమణులమాలికలందును గూర్చు వత్తువో
కానుక లియ్యి వత్తువో వికాసము నిత్తువో విలసిల్లువో.

ఉ. తక్కక నేలముట్టెగొని త్రవ్వంగ నేర్తు నటంచు దాకుతా
నొక్కటె జాతి యంచు ముద మొదకు బుద్ధిని వెఱ్ఱిపించి! నీ
వెక్కడ! యాదిభూజి యన నెక్కడ! యద్రిసముద్రదుర్గభూ
ర్యాక్కుతలంబు నొక్కయరపంటనె మిటికి నెత్త నేర్పవే.

రాయలయాస్థానమున కొక సంస్కృత కవి యరు
దెంచి పెద్దనాద్యాంధ్రకవీశ్వరుల యెడ నీసడిపుతో నిట్లు
పల్కినట:—

శ్లో. ఆంధ్రభాషామయం కావ్య మయోమయవిభూషణమ్,
వెన్నెంటువే పెద్దనామాత్యుండు చెంపపెట్టు పెట్టిసట్లు
పూరించె !

శ్లో. సంస్కృతారణ్యసూచారి విద్యన్తతే శశ్మఖలమ్.

రాయలకుఁ జరంగపుటెత్తులు వేయుటయం దత్యంతా
సక్తి యుండెడినట! బొడ్డుచల్ల చినతిమ్మన యను కొప్పోలు
కరణము కవీశ్వరదిగ్దంతియను ప్రతిష్ఠగలవాడై శ్రీకృష్ణరాయల
తోఁ జరంగమానుచుండెడువాడు. శ్రీకృష్ణరాయలపక్షమున
నెంద తాలోచించి యెత్తువేయుచున్నను నీతఁ డొక్కడే యెదు
రెత్తు వేసి యాట గెల్పుచు వేయార్లు పందెముగొనుచుండెడి
వాడట! ఆతనిశక్తికి సంతోషించి కొప్పోలు గ్రామమునకుం
గృష్ణారాయపురమనునామ మేర్పఱిచి రాయలు సర్వాగ్రహార
ముగా నాతనికి ధారవోసెను.

క. శతసంఖ్యు లొక్కటైనను
సతతము శ్రీకృష్ణరాయజగతీపతితోఁ

జతురంగ మాడి గెల్చును

ధృతిమంతుడు బొడ్డుచర్లతిమ్మన బళిరే!

ఉ. ధీరుడు బొడ్డుచెర్లచినతిమ్మనమంత్రి కమారుఁ డంచితా

కారుఁడు సత్కళావిదుఁడు కాళిగోత్రుఁడు షడ్వనేత్రసే

చారతబుద్ధి సంపదవంశుఁడు సత్కవిలోకనాథుఁ డా

చారణమగ్రవర్తనుఁడు చారుషచక్రినివోపువాఁ డొగిన్.

రాయలు కళింగ దేశవిజిగీషామనీష దండెత్తిపోవుచు బెజ
వాడలో విడిసి హరివాసరోపవాసవ్రతమును గృష్ణాతీరమున
నున్న శ్రీకాకుళపుణ్యక్షేత్రమునఁ గావించుటకై పెద్దనాదివిద్య
త్కవులతో నరిగెను. అప్పుడే యక్కడవెలసియున్న యాంధ్ర
నాయకస్వామి కృష్ణరాయల స్వప్నమున నాముక్తమాల్యద
రచింప నాదేశించిన ట్లాముక్తమాల్యదయందుఁ జెప్పబడి యు
న్నది. అక్కడ నేకాదశినాఁడు పండితమండలితోఁ బుణ్యకథా
గోష్ఠి సలుపుచుఁ గృష్ణరాయలు దాశరథు లెక్కువవారా ?
పాండవులెక్కువవారా? అని ప్రశ్నించెనట. పెద్దనాడులు తమకుఁ
దోచినరీతిని బలుదెలుగులఁ జెప్పిరట. దాశరథులు ఈశ్వరాంశ
మున జన్మించినవారుగావున వారి కమానువశక్తులను లోకోత్త
రయోగ్యతయునుగల్గుట వింతకాదు. పాండవులయెడ సీశ్వరాం
శములేదు. అట్లయ్య శక్తులయఁడును యోగ్యతయఁడును
దాశరథులతో సాటివచ్చిరి. కావునఁ బాండవులే యెక్కువవా
రగుదురని తనయాశయమును రాయలు తుదకు వెల్లడించెనట!
అది విని రాయలప్రక్కను బామరము విసరుచున్న చాకలి యొ
కఁడు కేలుమోడ్చి “దేవర ఇన్ద్రాతరమున నున్నను పాండవుల

మీఁది యభిమానమును మావలే" దనెనట! రాయ లత్యాస
నందమునెంచి యాచాకలివాని నేదికావలయునో కోరు కొమ్మనె
నట! వాఁడు దేవరకోట యేలవలెనని కోరిక కలదనెనట! అప్పుడే
యక్కడ వానికి దేవరకోట సీరు నేలు కొమ్మని యనుజ్ఞ నొసం
గెనట; నేఁ డాదేవరకోట సీమరు గమ్మజమీందారులు పాలించు
చున్నారు. కాని నేటివఱకును నా సుస్థానమునఁ జాకలిచేఁ బిల్లకి
మోయింపకుండుటయు సీలు మొహర్లు వానియొద్దనే యుంచు
టయు నాచారముగా వచ్చుచుండె నందురు. కృష్ణరాయలవై
సనేక కవులచేఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు:—

ఉ. శరసంధానబలక్షమాదివివిత్తైశ్వర్యంబులు గల్గి దు
ర్భరమండత్వదిలప్ర వేశకలసప్రహ్నుతల్ మానినకొ
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల నెన్నకొవచ్చు సీపాటిగా
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల కృష్ణ! రాజకంఠిరవా!

చ. కలసం దావకభిద్ధఖండితరిపుత్తైభర్త మార్తాండమ
డలభేదా బొనరించి యేఁగునెడఁ దన్తధ్యంబునకొ హరకుం
డలకేయూరకిరిటభూషితుని శ్రీనారాయణుం గాంచి లోఁ
గలఁగం బాటుదు నేఁగె నీవ యుశంకకొ గృష్ణరాయాధిపా!

ఉ. విపులఁ గృష్ణరాయజగతీశ్వరుభిద్ధము మీట మర్గము
జూపిన భూమిమండలము సొచ్చి హుటాహుటి శత్రు లేఁగుహా
రేపటిబాపయ్య పగలింటిమహోగ్రపుజగమయ్య! యో
మాపటిదానరయ్య? మము మన్ననసేయు మటందు రెంకయ్యన్.

ఉ. కాశియు నీకరాసిరెగాదు నృసింహునికృష్ణరాయ! యా
కాశిని జచ్చువారిని గల్లుల జేరికిఁ బుట్టె నీమహా
గ్రాసిని గండతుండెహలుగా మృతిఁ బొందిన వైరికోటికి
భానురూపభకుభకుచభారము లబ్బెదు నేమిచిత్తమో!

మ. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ ! భవదుగ్రత్రురభిదాహించే
 గాయం బూడ్చి కళింగదేశసృపతుల్ కానిర్దరీభోషణీ
 మాయాభీషమటూరులోటుకుహటూమాయాసటాజాహరే
 మాయాగ్నేయమడే యటండ్రు దివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్.

మ. సమరక్షోజిని గృష్ణరాయలభజాకాతాసించే బడ్డదు
 ద్దమదోద్దండప్రళింకకోటి యవనప్రాకంబు సప్తాశ్వమా
 ర్గమునకొ గాంచి నెబా సహో హరిహరంగాఖూబుఘోడాకిలే
 తుముకీబాయిలబాయిదేమలికి యందు ర్నింటికిం బోవుచున్.

మ. గవళుల్ బల్లిదమయ్యె ధిల్లికిని మక్కాకోటమేయ్యెం బం
 దువకుం గ్రొత్తగఁ గ్రొత్తదంబు లమరకొ బోలేరుచందేరులకొ
 దవసం బెక్కె బెడందకోటపురకాంతాగర్భవిశ్లేదన
 ప్రవణం బైనభవత్రయయాణజయవార్తకొ గృష్ణరాయాధిపా!

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలకు గృష్ణదగ్గఱఁ దురుష్కులతోఁ
 జోరువాటిల్లెను. రాయలసేన కృష్ణ కిద్దరిని దురుష్కుసేన యద్దరిని
 నుండెను. నదిదాఁటి రాయలసేనపైకి రావలయునని యేన్దులతోఁ
 దురకలు నదిలోనికిఁజొచ్చి కృష్ణ వెల్లువగాఁ బాటుచుండుటచేఁ
 జెల్లాచెదరై కొట్టుకొని పోయిరి. ఏన్దులుమాత్ర మీదరికి వచ్చి
 రాయలసేనలోఁ జిక్కెను. అప్పుడొక కవి చెప్పిన పద్యము:—

శ. నరసింహకృష్ణరాయ
 దురమున సీపేరిటేలు తురకలఁజంపెకొ
 గరిరాజవరదుఁ డంచును
 గవికుట లట మిమ్ము జూచి గ్రక్కన వచ్చెన్.

ఉ. శ్రీలీలాత్మజ! కృష్ణరాయ ! సమరోర్వికొ నీదువైరితమా
 పాలు ర్వీగి హయాధిరూఢు లగుచుం బాఱకొ వసీకాఖశా
 ఖాలగ్నాయతకేశపాశులయి యారకొ గేకిన ల్లాట్టి యు
 య్యాలో జొంకలొ యంచుం బాడుడరు భిల్లాంభోజకత్రేక్షణల్ !

మ. బలభిన్నాగము చెంపగొట్టి గిరిజాప్రాణేశుఁడైక్కి వా
గ్జలజాలేక్షణకొప్పువట్టి శశివతుంబెక్కి ధట్టించి యా
బలరామున్ మొలఁబట్టి నీ యశము భూభాగముచొమ్మిం చెన్నా
లలనామన్నధ ! కృష్ణరాయనరపాలా ! రాజకంఠీరవా !

క. నరసింహకృష్ణరాయని
కరమరుదగుకీర్తి యొప్పెఁ గరిభిద్దిరిభి
త్కరికరిభిద్దిరిగిరిభి
త్కరిభిద్దిరిభిత్తురంగకమనీయం బై .

గీ. పద్మనాట్యస్థలంబుచు బక్తిలోనఁ
బైరుపైఁ బవ్వళించిరచరమూర్తి
అనుదినంబును గృష్ణరా యాధిపుఁడు
జుక్కజగడాలవేలపు శుభయు లానఁగు.

చ. వెఱిమిటిచేయు పుణ్యజనపీఠనవృత్తియఁ దండ్రి భంగమున్
దనయఁననంగభావమును దిమ్మునికార్యముఁ జూచి రోసి న
జ్జనపరిరక్షు శౌర్యనిధిఁ జారుశరీరుఁ గళాప్రపూర్ణ న
వ్వననిధికన్య చేర జితవైరినికాయనిఁ గృష్ణరాయనిన్.

ఉ. అబ్జముభేమనోజ! నరసాధిపనందని! కృష్ణ! నీయశం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీవిత్తిర్జిమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీపరాక్రమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము చిత్ర మిధరన్.

ఉ. కాయము వంగి తా ముదినెఁ గన్నులును బొరగపైఁ గాలు పే
దాయ నటంచు రోసి నరసాధిపనందన! కృష్ణరాయ! యీ
భూయవతీలలామ సినుఁబొందెన నాదిభుజంగభర్తకున్
బాయనిచింతచేతఁ దలప్రాణము తోకకు రాకయందునే!

ఆంధ్రవాఙ్మయమున శ్రీకృష్ణరాయలవిఖ్యాతి యవిన
శ్వరమును బ్రధానమును గావున నావహారాజునుగూర్చి

సంస్కృతమునఁ జెప్పఁబడినచాటుపద్యములఁగూడనిందుఁజేర్చుట
సముచిత మని యట్లుచేయుచున్నాఁడను:—

శ్లో. వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయస్యతే! త్వద్వైరికాంతా వనే
ధావంత్యః కుచయాసరోమలతికావ్యాహరలీలాభృతః,
ప్రాప్తాః శోకమహేభవస్సగళుః కాల రుంధంతి వక్త్రేందునా
మధ్యే నాపి కచేన కంకణలసద్వైడూర్యరత్నైరపి.

శ్లో. భో భోభూవర! భూవిక్రమ! భవద్ధాటీషు విద్యాధరై
ర్నిస్సాణేషు ధణం ధణం ధణధణం ధాణం ధణధ్యానిషు,
త్వత్కృత్తప్రతిమల్లవీరవరణే దేవాంగనానా మభూ
న్నులేభ్యో ధిమిధిమ్ని ధింధిమి ధిమిం ధింధిం ధిమింధింకృతిః.

శ్లో. దృశీత్యా నరసక్షమావతినభస్త్రీణాం మృగేణాశ్రితో
రాజా తస్యభిక్షిత స్వయ మపి త్యక్తాఽఽత్తనో మండలం,
దుర్దేశస్య జటాటవీ మువగతః పాణౌ త మేణా దధౌ
సన్నానప్రవణౌ నిజాశ్రితతమం ధీణౌఽపి నోపేక్షతే.

శ్లో. వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయ! భవతా కృతారణ ప్రాగణే
ప్రాధాః కేచన పారసీకపతయః ప్రాప్తాః పురీ మామరీం,
వీరుడైతి గురౌ, నల్పిషి సురత్రాణైతి, శచ్యాంపున
బృబీతి, ప్రణతౌ సలామితి, సురాన్ స్నేహసాన్ కుర్వతే!

శ్లో. కృష్ణరాయ! నైవమతు త్వాం కవయో న వయం స్తుమః,
నరసింహకిశోరస్య కియాన్ గజపతే ర్జయః?

శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు లావణ్యగణ్య మగు నొక స్త్రీరత్న
మును బహుయత్నమున సాధించి యవరోధపథాసవిధమునఁ
దనయుల్లాసమును వెల్లడించెనట! అత నాయంతఃపురిః “యింతకే
యింత యుప్పొంగవలెనా? యిదియేమి గజపతికుమార్తెనుసాధిం
చుటయొక్కో!” యని తేలనాడెనట! రాయలదెందమున చుటకు

మని తాఁకెను. గజపతికుమార్తెను సాధింపఁ దలం పొదవెను. ఒకనాటిరాత్రి యుపశ్రుతిపరిజ్ఞానమునకై చాకివానియింటిదరికొక యాత్తభృత్యుని, దిమ్మరుసును బంపెనట! అయింటి చాకివాఁడు సుఖశయితుఁడై యిట్లు పాడుచుండెనట !

“కొండవీడు మండేరా కొండపల్లి మండేరా

కాదని యెవ్వఁడు వాడుక వచ్చిన కటకందాకా మండేరా.

విజయసూచకమగు నాయుపశ్రుతిని గొనియే రాయలు దాడివెడలి కటకమువఱకును గలదేశమును వశపఱచుకొనుట యేకాక గజపతికుమార్తెను గూడ దక్కఁగొని యతఃపురమున జరిగిన యవమానమును బాపికొనెనట !

శ్రీకృష్ణ దేవరాయల నిర్యాణకాలము—

ఉ. బోరన యాచకప్రతతి భూరివిపద్దశ సండుచుండఁ గా
నారయ శాలివాహనశకాబ్దము ల్దియుగాభిసోములం
దారణవత్సరంబున నిదాఘనసంబున మాఘశుద్ధవ
ష్టీరవివాసరంబున నృసింహునికృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గమున్
ద్వారక నున్నకృష్ణుఁ డవతారసమాప్తిని జెందుకై విడిన్.

రాయలనిర్యాణానంతరము కొన్ని సంవత్సరములు పెద్ద నామాత్యుఁడు జీవించి స్వావస్థ నిట్లు చెప్పుకొనెను.—

సీ. ఎదురైనచోఁ దనమదకరింద్రము నిల్చి

కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె

మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బురమేఁగఁ

బల్లకిఁ దనకేలఁ బట్టి యెత్తె

గోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహరంబు

లడిగిననీమలయందు నిచ్చె

చిరుజైనకవిగండపెండెరమున తీవ

తగు దని తానె పాదమునఁ దొడిగె

గీ. అంధ్రోకవితాపితామహా ! అట్లసాని

పెద్దనకపీంద్ర ! యని తన్నుఁబిల్చినట్టి

కృష్ణరాయలతో దివి కేగలేక

బ్రదికియున్నాడ బీషచ్ఛవంబ నగుచు.

రాయలనిర్యాణానంతరమే గజపతిరాజు కన్నడరాజ్యము
పైకి దండెత్తిరాఁగాఁ బెద్దనామాత్యుఁ డీసీసపద్యమును రచించి
పంపెను. సిగ్గిలి గజపతిరాజు తిరిగిపోయెను.

సీ. రాయరామతమిండరాచయేనుఁగు వచ్చి

యారట్టికోట గోరాడునాఁడు

నంపెటనరపాలసార్వభౌముఁడు వచ్చి

సింహాద్రి జయశీలఁ జేర్చునాఁడు

నెలగోఁసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు

తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు

ఘనతరనిర్భరగండపెండెర మిచ్చి

మాఁడు రాయల కొనగూర్చునాఁడు

గీ. ఒడ తెఱుంగవా చచ్చితో యుర్విలేవా

చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతొ

కన్నడం బెట్టు సొచ్చెను గజపతీంద్ర !

తెఱచినిలు కుక్కసొచ్చినతెఱఁగు దోఁడు.

తురగా రామకవి

ఈతఁడు పెద్దాపురపు బ్రభువగు వత్సవాయ తిమ్మజగపతి మహారాజులుంగారి నాటివాఁడు. ఈతనిచాటుపద్యములేగాని గ్రంథములు తెలియరాలేదు. వత్సవాయతిమ్మనృపాలు నీతఁడు తిట్టెను.

క. అద్దిర ! కృతానీలలు

మద్దియ లాహరికిఁ గలరు ముగు రంకఱలొ

బెద్దమ్మ నాట్య మాడును

దిద్దిమ్మని వత్సవాయతిమ్మనియింటన్.

మఱియు నీపద్యమును వినుఁడు.

ఉ. పెండెల నాగికోప్పపయిఁ బెద్దికటిస్థలి గంగిగుబ్బచ

నొండలనుండురామకవికుంజరుహస్తము క్రిందుఁజేసె హా!

పండక బంటు మిల్లి యది పండిన నీ కసుమాలధారుణీ

మండలనాథుఁ బోలు నొకమానవమాత్రుని వేడఁ బోవునే?

వితలయొక్కటి వెల్లడియయినది. సింగారముచెలరేఁగుచున్న పద్యములన్నియు శ్రీనాథునితలకుఁదగిలినపద్యములు. పెండెల నాగి, గంగి, పెద్ది యనువిలాసినులు రామకవిగారికిం గామినులని పైపద్యము పలుకుచున్నది. కాన యావెలఁదుకలపేర నున్నపద్యములు రామకవికృతములే యగును.

ఉ. చూడఁగ నల్పుగాని పరిశోభితవివ్యురంగనాభమే

చాడను.....

అనుపద్యమును,

ఉ. భూతలమందు ధాతకు నపూజ్యత గల్గెను రెంట మూట భా

గోతులబుచ్చిగానికొకకొంచెము:—

అనుపద్యమును, శ్రీనాథకృతులు గాఁ దలఁపఁ బడుచున్నవి.
రామకవిగ్రామణిపని నిజము నేటఁ దేటపడినది. ఈపద్య మీ
రామకవి దగునోకాదో!

గీ. విష్ణుతలముండ తల్లి వివేకి గాదు

ఎన్ని దిట్టిన నాభార్య యేభ్యరాశి

అన్నిటికిఁ దోడునాకాలు నవటికాలు

రామకవిగానిబ్రదుకు శ్రీరామరామ !

సృసిహభారతి

ఈయన శృంగగిరిపీఠాధికారి కాఁబోలును. ఎవరో వీరిని
బొగడినారు.

మ. కరహటాంధ్రమరాటలాటనిలనత్కంభోజసేపాలికా

మరుకాళింగవిదర్భచేరియనసాఘూర్ణావసీనాయక

స్ఫురితానేకసభాంతరాళములలో భూషింతు వాక్పాశ్రిచే

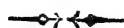
నరసింహోత్తమభారతీదుగురునిక్ నాస్వామినిక్ పేడుకన్.

ఈయన తనపీఠమునకు వచ్చుద్రవ్య మంతయును మేడల
కును మిద్దెలకును వ్యయించెనువాడట!

శ్లో. కాయాణా మపి దాయాణా మశ్చ నాంజేత్త నా మపి,

సృసిహభారతే ద్రవ్య మయ్యో ఆయ్యో వృథావృథా.

పింగళి సూరకవి



ఈతఁడు కళాపూర్ణోదయము, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, రాఘవపాండవీయము, ననుకృతులను రచించిన చతురకవి. ద్వ్యర్థికావ్యములలో నీతని రాఘవపాండవీయ మగ్రగణ్యము. ఈక్రిందిపద్యము తద్దగ్రంథరచనమును స్లాఘించుచున్నది.

క. విశదం బొకపక్షంబున

విశయము వేటొకట నిట్లు విలసిల్లిన యా

శశి యెట్లు సాటియగుఁ గవి

శశియగురఘుపాండుకావ్యచరణసూరనకున్.

అడిదము సూరకవి

క్రై. 1750 ప్రాంతములం దీకవిరత్నము విశాఖపట్టణపు మండలమందలి విజయనగరసంస్థానపుంబ్రభువగు పూసపాటి చినవిజయరామరాజుగారియొద్దఁగవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. ఆంధ్ర చంద్రాలోకము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, కవిజనరంజనము, మొదల గునవి యీతని కృతులు. ఈతని చాటువులు.—

చ. గడియకు నూలుపడ్డములు గంటములేక రచింతుఁ డిట్టఁగాఁ
దొడఁగితి నా వతాఁజమని తూలిపడుం గులకైలరాజముల్
విడిచి యనుగ్రహించి నిలుపేద ధనాధిపతుల్యుఁ జేతు, నే
నడిదమువాడ ! సూరనసమాఖ్యుడ ! న్నాకొకరుండు సాటియే !

చ. గరిసెలువ్రాతగాని మఱిగంపెడఁజుంగము మన్యదేశముల్
లిరిగి యభిష్టవస్తువులు తెచ్చి భుజింతుము సర్వకాలమున్

మరుచిరసక్కువిత్వవిధి సూరకపీం ద్రునకేలకల్లె గం
చరమును రేగ మేకమెడచన్నులవంటివిరెండుమాన్యముతో !

ప్రశ్నోత్తరరూపముగాఁ దనవృత్తాంతముఁ జెప్పకొన్న
పద్యము.—

క. డోరెయ్యది? నీవురువలె
పేరో? సూరకవి; యింటిపే? రడిదమువార;
మీరాజు? విజయరామ మ
హారా; జతఁ డేమి సరసుఁడా? భోజుఁడయా.

రాజును బొగడినపద్యములు.

కా. ఢిల్లీలోపల గోలకొండపురి నిండెన్ నీజీశంసత్ గుఱాత్
బల్తాలం బొడిపించి హు మ్మన యరబ్బా నెక్కి మైకొంచుబా
దుల్లాఖానుని బాఱఁదోలితివి నీదోశ్శక్తి సూబాలకున్
మల్లింపం దరమానె శ్రీవిజయరామా ! మండలాధీశ్వరా !

ఉ. మంతము నీకె చెల్లె నొకపాటియమీరుఁడు నీకు సాటియా ?
మంతముఁ గేలఁజూని నీనుఁ గొల్వనివాఁడు ధరాతలాన భూ
కాంతు డొకండు లేఁడు కటకంబుమొదల్కొని గోలకొండప
ర్యంతముఁ జూడ శ్రీవిజయరామనృపాలక ! మండలాధిపా !

విజయరామరాజుగా రేదోకారణమున సూరకవిగారియొడ
నాగ్రహమూని యాస్థానమునుండి తొలంగించి రఁట! బాదుల్లా
ఖానుతో నొకసారి యుద్ధమునేయఁబోయి పరాభూతులై యా
రాజుగారు తిరిగి వచ్చుచుండఁగా సూరకవి తన గ్రామము ప్రక్క
త్రోవలోఁ బనసచెట్టెక్కి విస్తళ్లకైయాకులు గోసీకొనుచుఁ
జూచి యెదురుపోయి పల్లకీ నాపి తనకనీ తీటునట్లు చుటుకుగా
నీపద్యమును జెప్పెనట—

గీ. మెత్తనై యున్నయరటాకుమీఁదఁ గాక
మంటమీఁదను జెల్లునే మంటివాడి
బీదలై యున్నసర్దార్లమీఁదఁ గాక
కలదె క్రొవ్వాడి బాదుల్లఖానుమీఁద ?

పొనుగుపాటి వేంకటమంత్రి యనునియోగిమీఁద సూర
కవి చెప్పిన పద్యములు.—

క. ఘనకులమునఁ బొడమిన దు
ర్మనుజుఁ డిల నిందు్యుడగు వసున మూర్ధ్వముఖం
బున వెడలి మంచిదగునా
విను మవహిత పొన్నపాటి వేంకటమంత్రి !

క. కినుకమెయిఁ దన్నులాడఁగ
మొనకట్టిన సరియె గుఱ్ఱముకొ గాడిదయొక
ఘనుఁ డలంబుఁడు సరి యగుదురె
విను మవహిత ! పొన్నపాటి వేంకటమంత్రి !

క. సామజము చేతు మేసిన
దోమలు పదివేలు చేరి త్రోలం గలవా ?
గ్రామపతి తగవుదప్పిన
గ్రామములో నున్నవారు కా దనఁగలరా !

క. ఇత్తడి పుత్తడి యగునా ?
తొత్తడి నగ లెన్నియిడిన దొరసా నగునా ?
యొత్తమకులుఁ డొనా దొ
లత్తునఁ దాఁ దిరిగినను గులాము గులామే !

క. బలవంతుఁడు బలహీనుఁడు
పొలియుదు రిది తప్ప ? నల్లపూసలు ముత్యాల్

దొలంగుగద ! మగఁడుపోయిన

పెండుకకుఁ బొన్గపాటి వేంకటమంత్రి !

క. జలచరము లబ్ధి బొడమవె ?

జలరాశికి మోదకరుఁడు చంద్రుం దొకఁడే

కుల ముద్ధరింప నొకఁడే

విలసద్యశ ! పొన్గపాటి వేంకటమంత్రి !

క. వలరాచపనికి గాదా

పెలపెలఁడుక పాన్పు నెక్క విటుఁడు నహించుకొ

జల మేల కార్యభాదికి

విలసద్యశ ! పొన్గపాటి వేంకటమంత్రి !

పూసపాటి సీతారామరాజుగా రొకప్పు డేకవచనమున
సంబోధించినందులకుఁ గుపితులుకాఁగా సూరకవి చెప్పినది—

క. చిన్నప్పుడు రతికేశిక

నున్నప్పుడు కవికలాన యుద్ధములానకొ,

వన్నె సుమీ రాకొట్టుట

చెన్నగ నోపూసపాటి సీతారామా !

దంతులూరి యన్నమరా జనునాతఁ డీ యడిదమువారి
రేగమాన్యమునుండి యక్కడిచెఱుపుములుగునీరుపోనీకయడ్డు
కట్టి చిక్కులు వెట్టుచుండఁగా నీ సూరకవికి దండ్రీవరుస
వాడగు రామకవి మోకాలిబంటిలోఁ దనమాన్యమున నిలు
చుండి యీక్రిందిపద్యములఁజెప్పెనట ! అంతట నారాజు కట్టిన
యడ్డుకట్ట తెగి పల్లమునకు నీరు వంచుకొని పోయెనట !

శీ. బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షినిగల్గు

పద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి

సకలరత్నాకరస్థానమై యిప్పుంగు
 సంబుధీశునిచరణంబు ద్రొక్కి
 పరమతత్త్వజ్ఞుడై పరగుశంతనుచుహీ
 రమణావామాంకభాగమునఁ జేరి
 అఖలలోకాధ్యక్షుడై మించి విహరించు
 శివుజటాజుటాగ్రసీమ నిలిచి

గీ. తనరుసేవంటిధన్య కుత్రమము గాదు
 పూసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
 గాలు త్రొక్కింగ నోడుఁ జండాలుడైనఁ
 గదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని !

గీ. అదిభిక్షుం డీతఁ డని రోసి విడియాకు
 గొసెవచ్చి యిట నిల్వఁ గోరితొక్కొ
 జగదాలచీలికై సవలితోఁ బోరాడి
 వీరివచ్చి యిచట డాగితొక్కొ
 నిర్జరాంగన లెల్ల నీజంతు వెలిచుచ్చ
 దూఁబకై యిచ్చోట దూఱితొక్కొ
 బీదబాఁవలఁ గన్వ వెట్టుటకై మిన్న
 దొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచితొక్కొ

గీ. వలదు ద్విజభూమి గాల్చిల్లు పరుసగాదు
 రవ్వ నీ కేల తగ దంబురాశి కరుగు
 నాతి యతఁడె కాఁడటె పిన్న నాఁటిమగఁడు
 కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని !

గీ. భావింప నిలువెల్ల భంగంబులే కాని
 భంగము ల్లోలఁగు టెప్పటికి లేదు
 తిరుగుచో వంకరతిరుగు డింతియ కాని
 తిన్నగాఁ దిరుగుట యెన్నఁ డెఱుంగ

మొనసి రేముఁ బవళ్లు మొరముమగడుటె కాని

మొరయ మారకయుంట యెఱుంగ మెప్పుడు

పరులకల్పిని రోసి పల్కునగుటె కాని

పలుచరిగతి మాని మెలఁగు టెఱుంగ

గీ. మనుచు నీలొన నీవైన యవగుణాబు

లరసి లజ్జించి దివినుండ కరుగుదెంచి

నిలువునీరైఁ నీ విందు నిలిచితొక్కొ

కదలు మిట మారి దివిజగంగాధవాని !

గీ. పచ్చిపూంసము కల్లు భక్షించి చుత్తెక్కి

రాణించు తిరుగుపరాంసులైన

గంజాయి గుండ హుక్కాలుడికెడి నీళ్లు

ద్రావి మాన్మడెడుతురుప్పులైన

గోవులఁ బడమొత్తి కోసి ముక్కలు మెక్కు

సమదాంధు లగుకొండనవరులైన

తెరవాట్లు గొట్టి కత్తెరదొంగలై చాల

వాలించు తిరుగుచండాలు రైన

గీ. భూసురక్షేత్ర మిది యన్నఁ బోఁ దొకండు

చిన్నపాలములు బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు

పూతుకత్వంబు సేయుముష్కరులు గలరె ?

కదలు మిట మారి దివిజగంగాధవాని !

గీ. కృతకాదు లాయెనా కీలోగ్రహణిభవా

నేకపూత్కారవల్మీకచయము

విరిదోట లాయెనా కజకుకంటకకంట

కాంతురవిష్కరితాగచయము

పువుఁబాన్ము లాయెనా నవచంజు లశ్వేత

లవణాలవాలమా చవుటినేల

బొమ్మనిం డ్దాయెనా భూరిభేకాండజా
భారమై తనరుకేదారచయము

- గీ. నీకు విహరించ వసతులై నివ్వటిలెనె
చిన్ని పొలములు; బ్రహ్మణజ్ఞేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబు చేయుముక్కరులు గలరె ?
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని !

అడదము రామకవి పై విషయమునుగూర్చి పూసపాటి
విజయరారురాజుగారి కిచ్చుకొన్న యర్జితపద్యములు—

- సీ. అవధారు ! దేవ ! మహాప్రభూ ! విన్నపం
బాశ్రితోత్తముడ శుద్ధాంధ్రకవిని
పేరు రామన యింటిపే రడిదమువారు
మాజాగ భూపాలరాజురేగ
వల్లకృష్ణతమానాయకాగ్రేసరుఁ
డెఱ్ఱకృష్ణత్వతలేందులచటఁ
గరణికధర్మంబు గల్పించి మాన్యంబు
దయచేసి రది యాస్పదంబు మాకు

- గీ. నవయు నీయేడు దంతులూరన్నవృపతి
సత్తముడు గ్రామమెల్లను గుత్తచేసి
చెఱువు బిగఁగట్టి ప్రజలు జేజేపడంగ
ముంపుగట్టించె పరిపాట్ల ముంపఁదలచి.

- సీ. విన్నవించెద నాదువృత్తాంత మది కొంత
చిత్తగింపు పరాకు సేయకుండఁ
బొలములొ నొకఁ డేరు పూన్యంగఁ జాలఁడు
గంగాభవానిధాకతును జడిసి
దుక్కిటెడ్లను గొని దున్నుకుండ మటన్న
బదులియ్యఁ డెవ్వఁడు పాతనేబు

ఏజోలియును లేక యింట నుండెద మన్న

సాబుకు పచ్చు గంటాలపన్ను

గీ. దేశమునవారు పొన్నూరు తెన్ను గాదు

పంట పస లేదు గంటాలపన్ను పోదు

మీకు దయరాదు మునుపటిమిసిమి లేదు

అతులగుణదీప ! విజయరామాచనీప !

సూరకవి ప్రవాక్తృఁడు బాలభాస్కరకవి చల్లా పట్టాభి
రామయ యనువాసిఁగూర్చి చెప్పినపద్యము.

సీ. విజయరామక్షమావిభు మెచ్చి భాగ్యై

ధరణిలో మాప్రపితామహుండు

గంగాభవానిని గడుదిట్టరై తిట్టి

భ్యాతిఁ తెన్నొందె మాతాత యొకఁడు

వెలయంగ మగటివల్వొకను బడఁ దిట్టి

తగఁదెగటార్చె మాతండ్రిగారు

ఆరీతిగాఁ దిట్టి యమపురంబునకును

సిన్నుఁ బంపఁదలంచి యన్నఁవాడ

గీ. గాచుకొమ్మిటు మీఁద నఖండచండ

దారుణోద్బంధకవితాగభీరక

నీతరము గాదు కలహించి సిర్వహింప

చల్లవట్టాభిరామ ! నీచగుణధామ !

అహోబలపండితుడు

అంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రములకు భాష్య మొనరించిన గాలి యహోబలపండితుడు మైదవోలున నుండఁగా గుండ్లకమ్మ వఱవచ్చి కొంపలు కూలి పంటలుపాడ్యడి తిన నన్నమును గట్టి గుడ్డయు లేనిదుర్దశ వాటిల్లెను. అపుడు నరసారావుపేట మల్లాజువారి సంస్థానమున కరుగుదెంచి యీ క్రిందిసీసపద్యమును జెప్పి వారివలన నొకయగ్రహారముం బడసి యాతఁడచ్చటకు నివాసము మూచ్చుకొనెనట !

సీ. జానకిపతి లేకసజ్జనాబైలపాలు

కొంపలకప్పెట్ల గొడ్లపాలు

సంవాసములు దొంగజాగిలంబులపాలు

నయనముల్ కాగరణంబుపాలు

కలపుస్తకపుస్త్రాట్ల కట్టెమోపులపాలు

పాలుపై న చేతులు ముండ్లపాలు

భూరిసంధ్యావిధుల్ బురుదనీరులపాలు

నాలుక దీనోక్తివటనపాలు

గీ. ఘనతరస్నేహ మతిసీచజనముపాలు

చిత్తమేవేళ నతిదీర్ఘ చింతపాలు

హరిహరీ ! దేహ మంతయు నలకపాలు

మైదవోలున నుండుట మాకుఁ జాలు.

ఆతని ప్రతిజ్ఞ.

క. పెట్టన నభినవసన్నయ

భట్టాచార్యాభిధానపటుబిరుదాంకం

బి ట్టట్టనక వహించిన

దిట్టడ! నను బోలగల సుధీవరు లేరే ?

నక్కలపాటి బాలసరస్వతి యనుకవీశ్వరుడు కడవరెడ్డిను
గూర్చి చెప్పినది—

ఈ రెడ్ల మటంచుఁ గ్రొవ్వునఁ జరించి పరాలు గడించె యూరకే
బుడ్లకొలందిఁ ద్రావి కడుపు ల్కడుఁ బెంచి విజేకహీనులై
యెడ్లవలెఁ పసించు గుణహీనుల కెక్కడి కీర్తు లోరి వి
ద్విడ్లయకాల! గోళ్ల చినతిమ్మకనూభవ! తాతభూవరా !

దేవలూరి కేశవరెడ్డియను నాతఁ డొకకవీశ్వరుడు త్రోవ
నరుగుచుండఁగా—ఓహో! కవీశ్వరులా! యని గేలిచేసెనట!
శోపము వేడెత్తి యాకవీశ్వరుఁ డీ పద్యముఁ జెప్పెను.

క. నీ పట్టినట్టు నోరను

నీ పట్టదేమిసీను? నీ, పీ, లందుకొ

దీవయి రుచిపుట్టెనొ నీ

కీపట్టున దేవలూరి కేశవరెడ్డి!

నారయప్పారావువారి సంస్థానమున జమాబండికిఁ గరణ
ములు వచ్చి చిరకాలము నూజివీట వసింపవలసినచ్చుచుండెడి
దఁట! ఒకప్పు డాపరస్థలవాసశ్లేశమును నైఁచలేనికరణమొకఁడు
నారయభూపాలునొద్దఁ జెప్పిన పద్యము—

క. శీతజలస్నానంబును

భూకలశయనంబు నొంటిపూట శనంబుకొ

నాలిగల బ్రహ్మదర్శము

నాకరమా! పూటగడప నారయభూపా!



భృంగపంచకము, శ్రీనాథకృతియందును

సౌందర్యశాలినియగు నొకనరపాలుని దేవేరి యమాత్యుని నకుఁ జనవుపడియుండెను. ఒకప్పు డాభూతి కార్యవశమున స్థలాంతరమున కరుగుడు నామంత్రి యంతిపురమునఁ జేరుకొని రాజమహిషితోఁ గేరితలాడుచుండెను. పుడమితోడఁను నాటి రేయి కే మరలఁ దిరిగివచ్చుటయుఁ గోటలోనికి వచ్చినతోడన కవాటములెల్ల బంధింపఁబడుటయు నెఱిగి దూతికయొక్కర్తీ వృత్తాంత మిమాత్యునకుఁ దెలిపి దాఁకొనుటకు భృంగాపదేశమునఁ జెప్పినది—

ఉ. మాయరె భృంగమా! ఒకచమట్టికలన్ విడనాడి తమ్మిలో
సియెడఁ బూవుఁదేనియల నింపు జనింపఁగఁ గ్రోలి సోక్కియన్
బోయెద నన్నభ్రాంతి నినుఁ బొందదు రా జుదయించె నిప్పు డీ
తోయజపత్రముతో వరుసతో ముకుళించెఁ జలించుండుమా!

పుడమితోడు శయనాగారమున కరిగినపిదపఁ గొంతదడవునకు మంత్రి యిటుకటమున దాఁగియుండఁజాలక యటునటుఁ గదలఁగాఁ జప్పుడగుట విని మఱల నాదూతి చెప్పినది—

చ. ఆశికులవర్య! పద్మముకుళాంతరమందు వసింపనేరమిన్
జలనమునెంచెదేమి నవసారసమిత్రుఁడు రాకయుండునా?
తొలగక యంచె యుండు మిఁకఁ దోయజవైరి తిరుంబె రాత్రియీ
కలవర మేల? తమ్మి తుద గానక తూఱక యూరకుండుమా!

సాక్షీమణి యగు నామంత్రిభార్య తోడంతిపురమునఁ జేరుటవిని రేయి రెండుజాములు కడచనినను దనభర్తయులునేర

మిచే దిగుల్వడి యేమికిడు వాటిల్లెనో యని కనుగొనరాగా
నామెనుగూర్చి దూతి చెప్పనది—

చ. అలినీ ! తత్తటమెలె నేడు నిదె నీయాత్మే శుండౌభ్యంగమున్
జలజానక్తమరదపానపశతన్ సానందుడై యున్నవాఁ
డులు కింతేనియు లేక నీ వరుగుమా ! యొప్పార నిప్పట నీ
చెలుపుండుం బఱతెంచుఁ జేకువను రాజీవంబు పుష్పించినన్.

తా మింక వెలుపలకు దయ చేయుం డని మంత్రికిని
బోధించుచు: జెప్పనది—

చ. పతిబ్రిందించినవేళ రాదగున యోపద్ధారి! యీకేళికా
యతనంబందు రతిశ్రమన్ విభుడు నిద్రానక్తుడైయుండె నీ
శతప్రేక్షణ మోము వాంచినది నీసామర్థ్యమున్ జూపఁబో
కతివేగంబున నేగుమా! తొలఁగి మాయాత్మల్ సుఖం బందగన్.

రేయి రాజమహిషి తనకంతహారమును మంత్రికంతమున
వైచెను. ఆతఁడు నదిచుటచి మఱునాఁడు దానిఁదాల్చియే రాజ
సభ కరుదెంచెను. అది గాంచి రాజు గుఱులించునేమో యని
భీతిలి నిపుణాయగునాదూతిరంది వేషముననరుగు దెంచియీక్రింది
పద్యమును జదువ నందలి “మానపరిపాల” యనువిశేషణముఁ
బట్టి మంత్రి తెలిసికొని తనకంతమందలిహారమునుబై పచ్చడమునఁ
జుట్టి పారితోషికముగా నొసంగెను.

చ. ఆకులనభాంతరస్థితముధావళికెల్ల జొహరు వీరరా
హుతులకు మేల్జొహరు సతతోజ్జ్వలవిక్రమశార్వభౌమనం
తరికి జొహరు వైభవవితానపురందరుఁ డైనయట్టి భూ
పతికి జొహరు మానపరిపాల! జొహరు ప్రధానకేళిరా !

కందుకూరి జనార్దనాష్టకము

1. సిరులు మించిన పసిమిబంగరు జీలుగు దుప్పటి జారగా
చరణపద్మముమీద జేహము చంద్రకాంతులుజేరగా
మురువుమాపగ వచ్చినావో మోహనాకృతి మీరగా
గరుడవాహన ! దనుజమర్దన ! కందుకూరిజనార్దనా !
2. ఆనపెట్టిన రాకపోలివి ఆయెబో అటుమొన్ననూ
పూసిపిలువగ వినకపోలివి బొంచిపోవుచు మొన్ననూ
నేనుచూడగ గడచిపోలివి నీటుచేసుక నిన్ననూ
కానిలేరా ! దనుజమర్దన ! కందుకూరిజనార్దనా !
3. నిన్నరాతిరి చవికలోపల నీవు చెలి కూడుంటిరా
ఉన్నిమార్దము లన్నియును నే నొకతెచేతను వింటిరా
విన్నమాత్రము గాదురా నిను వీధిఁగొ కనుగొంటిరా
కన్నులారా దనుజమర్దన ! కందుకూరిజనార్దనా !
4. దబ్బులన్నియు తెలుసుకొంటిని తప్పుబాసలు నేయకూ
మబ్బుదేరడికన్నుగవతో మాటిమాటికి డాయకూ
ఉబ్బుచేసుక తత్తరంబున నొడలిపై చెయివేయకూ
గబ్బితనమున దనుజమర్దన ! కందుకూరిజనార్దనా !
5. చిత్తరంబున మొలకకెంపులు పెరివి నెవ్వతె ఉంచెరా
గుత్తమైనమిటాని గుబ్బులగుమ్మ యెవ్వతె మెచ్చెరా
చిత్తిగించక జీరువారయి చెక్కిలెవ్వతె నొక్కెరా
కత్తిగోరుల దనుజమర్దన ! కందుకూరిజనార్దనా !
6. అండబాయక కూడియుంటిని ఆమె బోయెను నాటికి
ఖండిమండిపడంగనేటికి కదలు మెప్పటిచోటికి
ఉండరా నీమాటలకు నే నోర్వజాలను మాటికి
గండిదొంగవు దనుజమర్దన ! కందుకూరిజనార్దనా !

7. అలుకలన్నియు దీర నివు నాఅండ కెప్పుడు వస్తివి
 పిలిచి నవరత్నాలసాములు ప్రేమతో నెపు డిస్తీవి
 వలచి వలపించియును గూరిమి వదల కెప్పుడు మెస్తీవి
 కలసి వేడుక దనుజమర్దన! కందుకూరిజనార్దనా !

వ ల పు

చ. అలరులు సూదులై మలయజాచిమన స్తువు లగ్నికల్పమై
 మలయసమీరముల్ విషసమానములై హిమభానుఁడైనయా
 కలువలతోఁడు చండకరుకైవడియై కనువట్టె నయ్యయో !
 వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకున్ వల దింక దైవమా !

చ. చెలువగుమించుటద్దములు చెక్కులటంచుఁదలంచి మెచ్చుచున్
 కలువలఁ జూచి కన్ను లని కైరవమిత్రునిఁ జూచి మోముటం
 చలరుచు నీగతిం దరుణియందము లెంచి విరాళినొందితిన్
 వలపనుపాప మెట్టిపగవారలకున్ వల దింక దైవమా !

చ. కులుకుమిటారి గబ్బిచనుగుబ్బలసొంపు చెలంగఁ దభ్రుంగ
 న్నులుదయవాఱఁ జూచుచు వినోదముగా మృదులీలఁ బాడుచున్
 వలనగుహంసయానమున వచ్చినయట్టులై తోచె నింలి; హా
 వలపనుపాప మెట్టి పగవారలకున్ వల దింక దైవమా !

శృంగారము

సీ. సారమా నీకరాసార మానిత ప

సారమా విరహిణీమార మార

రాకుమా నీ వీచిరాకు మాటుగ వేచ

రాకు మారాకుమాద్యౌకుమార

పంతమా నీదురుసంత మాయెడల వ

సంతమాధవ మీపసంత మార

చెందిరా దుర్గుణమందిరా సత్కార

మందిరాకృతి ముదమంది రార

గీ. యనుచు ఋగమిరి కను దూరి మనసు జారి

కౌరి హరిఁజేరి దరితారి తారి మనికి

గోరి తనబారి గడువ వేసారి నుడువ

నోరుచే దూరి కేరి మురారి నారి.

గీ. అడుగున ధరించు మాణిక్య మభిరాజు

కణిఁగి శిరమునఁ దాల్చును గడ్డిరొఁచ

వనధిచే గాని దోష మెప్పుడె గాదు

మణి మణియె పూరి పూరియె మందగమన.

కా. ఎంచకో మించుగ నెత్తమాదుడుగదా యేప్రాద్దుబుగారపుం

బంచల్ తీస్సినరత్నమందిరములకొ బారా దుగా దచ్చి తీ

వం చా తొక్కటి తొమ్మిదేడు పది చవ్వం చిత్తిగంచుం జెలుల్

ప్రాంచల్లీల నీకు నాకు సంతోడైవల్క బింబాధరా !

మ. ఎనయ న్నిజిమేనిక్రొంజెమటచే నేప్రాద్దు సుస్సానముకొ

నిసు వర్ణించుట సంధ్యయొక జలవిధుల్ నిత్యంబు నీపాదపం

దనమే యెప్పుడు దేవపూజనము నీసవ్యాధరానూనచుం

బనమే మాకనిశం బనర్గళసుధాపానంబు బింబాధరా !

కా. కౌనా పేదలకెల్లఁబేద పలుకా కర్పూరఖండంబు నె

మైనా మైడిసలాక ముద్దుమొగమా మేలైనక్రొత్తమి నొ

ప్పా నీలంబులకప్పు గప్పు నెఱిచూపా కంతుచేతూపు ని

న్నీ నేనా నులియించువాడఁ దగవా యీమాట బింబాధరా !

మ. వనజాతాంబకుఁ డేయుసాయకములకొ వారింబఁగారాదు నూ

తనబాల్యాధికయకావనంబు మదికికొ భైర్యంబురానియ ది

ట్టసురత్తిక్ మిముఁబోంట్లకుం బెలుప నాహా సిగ్గు మైకోదు పా
వనవంశంబు స్వతంత్రమీయదు సఖి వాంఛల్ తుదల్ ముట్టునే !

ఉ. అక్కరా ! నీదువల్లభుఁ డహాకృతిఁ జేసినచేత వింటివా ;
యెక్కడనెక్కడే మఱియు నెవ్వరి? నెవ్వరి? నన్నె నన్నె ; నీ
వక్కడి కేల పోవలయు? నంపవ ; యంపితి గూడుమంటినా ?
మొక్కిలి వేడు కొంటి నను ముట్టకు మంటి నిఁ కేమిచెనెదన్.

క. బౌరా ! యేమని చెప్పుదు
సారీమణిచక్కఁదనము నాణెము చేరన్
జేరెడుకన్నులు బారన్
బారెడు నెఱికురులు పట్టపట్టెఁడుకుచముల్.

ఉ. ఎన్నఁడు నేరిచెన్ బెళుకు లీచెలి కన్నులు కార్తుకమ్ము ల
న్నన్న ! కురుల్ పిఱుందు పటువై పటువైభరిఁ గైకొనెగదే
మొన్నఁ గదల్చు పిన్న మొనమొల్కులు నేడివె ముద్దులాండి లేఁ
జన్నులు మిన్నలై పయఁటసందున డాఁగుడుమూఁతలాడెడున్.

చ. పడిగము తవ్వలగ బుమియుపల్లవకోటికి నోరు వేణి యం
గడినవరంబు సంతసారకాయ లురోజము లచ్చరచ్చసా
వడి యెద యూరువుల్ గమిడివాతయనంటులు మోవి జిడ్డిగి
జ్జిడి వెలయాలిజీవనము జీవనమే తలపోసిచూచినన్ ?

సీ. సాటివాతెఱిమీఁద గాటు లేర్పడియుండ
వేతె యింకొకసాక్షిఁ గోరవలెనె ?

చక్కఁ జెక్కుల గోటినొక్కు లేర్పడియుండ
మించి నీ వింతవాఁపించ నేల ?

ఉరముపై హారముల్ గుఱుఱు లేర్పడియుండ
సత్సాగ కింకఁగేల్ సాఁచవలెనె ?

పసపాట చలువదుప్పటి లేటపఱుపంగఁ
దెలియఁ దార్కాణముల్ పలుకవలెనె ?

గీ. తేటగన్నులు నిద్దురలేలుచూపు
కందునెమ్మేను వెకువచండమామ
కొలది వెలవెల నగుముఖకళలతీరు
చూడ బయలాయె నదత లీజాడ లేల ?

భక్తిపరవశుడై పోతన్న గారు భాగవతమునందు—

కా. లా వొక్కింకయు లేదు ధైర్యమువిలంబయ్యె బ్రాణంబుల
రావుల్ దప్పెను బ్రాంతివచ్చె దనువున్ దన్యెన్ శ్రమం బయ్యెడిన్
నీవే తప్ప నితఃపరం బెఱుంగ మన్నించుదగున్ దీచున్
రావే! యీశ్వర! కావవే! వరద! సంక్షేమంబు భద్రాత్మకా !

అనుపద్యమును జెప్పఁగాఁ గామపరవశుడై వేటొక
కవి. —

కా. పూవిల్కానిసరోజబాణముల సంభోజారిమైచాయలన్
భావం బెంతయు దన్యె మేనుబడలేన్ దావంబు కట్టించె నే
నీవాడన్ మధురాధరం బొసంగవే! నిక్కంబు న న్నెలవే!
రావే మానిని! కావవే తరుణి! సంక్షేమంబు చంద్రాసనా!

అనుపద్యమును చెప్పెను.

చ. ఆయెం బోయె నింకేల నావలనఁ దప్ప మట నైరింపవా
తాయో కానము నీచునంబు; దయమీఱుం బల్క వింతైన నీ
ప్రాయం బేటికి నిన్నుఁ బాసినఁ దృణప్రాయం బయో “కొక్కురో
కొ”యంచుం దొలికొడి కూయుదనుకం గోపంబె బింబాధరా !

కా. మృదుతల్పంబు వికారలీల దిగి ధమ్మిల్లంబు చేఁబూని రా
గదదృగ్జాలముతోడఁ గొను నులియంగా మోము మార్చెట్టుచున్
వదలంబాఱిననీవిఁ బట్టుకొని కన్యారత్న ముచ్చేగెఁ ద
త్సవన భ్రాజితరత్నదీపకలికాస్తంభంబు క్రీసీడకున్.

ఉ. ఏమనె? నేమిపల్కె? నిను నేమనిపం పెను? నన్నుదూఱెనో?
రామనెనో? పరాకిడెనో? రాజులయేలక కృష్ణమూర్తిసా

స్వామి ముకుందుఁ డచ్చుతుండు వారిజనాథుండు కేవళాయీ న
 నేమనె ? నేమిపల్కె ? నికు నేమని పంపెను ? చెల్పు నెచ్చెలి.

ఉ. ఆతఁడు దూరదేశమున కల్కనెపమునఁ బోయి రాఁడు నే
 నాతనిఁ బాసి మన్ననశరాన్నిఁ దపించుచునున్నదాన నీ
 వాతని నన్నుఁ జూచితి వియత్తలమెక్కి సుభాకరుండ ! నే
 నాతనికంటెఁ జిక్కిరినొ యాతఁడె చిక్కినొ నాకుఁ చెల్పుమా !

కా. లోకాలోకపరీతభూభువన మాలోకించుపుణ్యుండ వో
 రాకాచంద్ర ! భవత్సమానములు మత్ప్రాణేశ్వరిం బాసి నే
 నాకందర్పశరాన్నికీలకు లొనై యున్నచందంబు నీ
 వేకాంతంబునఁ గెల్పవయ్య ! దయతో నేలాలతాతన్వికి.

సీ. పరిణామ మేమయ్య ! ప్రాణనాథునివార్త
 విందునో యని యుందుఁ జందమామ !
 విరహగ్ని చట్టగా విభునియాకారంబు
 కందునో యని యుందుఁ జందమామ !
 పతి కాతుఁ జుట్టిచ్చి మలికాంక్ష దీరంగ
 నుందునో యని యుందుఁ జందమామ !
 ప్లబ్ధుఁ డేవేళ వచ్చు నప్పుడె మోచి
 విందు నేకని యుందుఁ జందమామ

గీ. చక్కందనమున నీసరి చందమామ !
 యాతఁ డున్నట్టియూరిపై నయ్య ! మీరు
 పోలిరా నాదువివరంబు పొనంగఁ జెప్పి
 సాహసాంకుని రమ్మను చందమామ !

సీ. భామాలలామకు క్షేమమా తెల్పుమా
 సకలకళాధామ ! చందమామ !
 ప్లవపాణికి భద్రమా పల్కుమా
 సర్వకళాధామ ! చందమామ !

కోకవత్సోజకుఁ గుళలమా చెప్పమా

చక్రవాకప్రేమ! చందమామ!

పద్మాయతాక్షికిఁ బరిణామమా ధర

సంభూర్ణ గుణధామ ! చందమామ!

గీ. పద్మ లోచన యన్నట్టిపట్టణంబు

త్రోవగాఁ బోదువా నీవు తోయకాఁ!

సకియమేలిమి యంతయుఁ సరవిఁ చెలిసి

యంద మందంగ రమ్మ యోచందమామ!

మ. కలిగేనా యొకనాటి కైన మదిలోఁ గాంతారతుల్ దీరఁగా

దలకుం బాసినవెద్రు కైతి మదనాస్త్ర జ్వాలచేఁ జిక్కిరిన్

బలకుం బంకము లొక్కటాయె విధిచేఁ బ్రాణంబు లెట్లొ శదే

నెల నాల్గొయెను మోముఁ జూచి యకటా నీరేపప్రేక్షణా!

మ. కలలో నైనను బాయఁజాల నకటా కాంతుండ! నక బాసితే

తలపూవాడక పోయి రమ్మకుచుఁ జెంతం జేరి హస్తాక్షతల్

తలవైఁ జల్లగఁ బూనఁ జేచెనుట సంతాపాన్నిఁ గూడయ్యె న

చ్చెలి ప్రాణేశుని చుట్టు రాఁ దిగిచి పైచెన్ సిగ్గు రెట్టింపఁగన్.

కా.*బాలా!రేయి విఘ్నండు నాకు రతిసంపర్కం బెఱింగింపరా

నాలాగౌట యెఱుంగనమ్మ! నదయుం దచ్చీరణం గూడ్చినన్

అలోఁ జంచల మంది దివ్వెకుఁ జెఱు గడ్డంబు గావింప హా

రాలే దివ్వెలు గాఁగ నే నతని నేత్రద్వంద్వమున్ మూసితిన్.

నీ. భామామణి! వాడు వైన మయ్యెడువేళ

నిమ్మల నొకడైనఁ దుమ్మఁ దాయె

ముద్దుగుమ్మ! వాడు చచ్చి గట్టెడువేళ

పకపక నొకగొళి పలక దాయె

*బావా నాకు విఘ్నండు రేయి సుఖసౌభాగ్యం బెఱింగింపరా.

నిందుముఖి! వాడు నిలువెల్లి పోవుటఁ
 బంచను బిల్లడ్డగించ దాయె
 జలకాక్షి రో! వాడు పొలిమేర దాటుచోఁ
 గడఁగి గొబ్బునఁ బాల గట్ట దాయె

గీ. ఏల యూరక యలిగెనో నీలవేణి!
 యెన్నఁ డిటు మల్లి వచ్చునో సన్నతాంగి!
 †వేడ్క రతికేళి నలుపునో వెలది! నేఁడు
 అసవధువారి నెఱుంగఁగో అబ్బవదన!.

చ. మమతను దాను నొక్కచెలి మానిని! నీభునామ మేమనఁ
 గమలజగంధి పల్కెఁ గరికంధి ప్రజాపతిచంద్రికాతప
 త్రములు త్రిపర్ణయంత్రముగ వ్రాసియు నందులమధ్య వర్ణముల్
 శ్రమమునఁ గూర్చి చూడ గజగామిని! నాభునామ మయ్యెడిక.

మ. అరవిందానన! నీమనోహరునిపే రారూఢిగాఁ బల్కమా
 మరుఁడుకొ దామరసంబు కాంచనము భూమ్యాకాశముకొ గేశముకొ
 గరిమకొ మారుతపుత్రచంద్రులను వేడకొ మూడువర్ణంబులకొ
 బరఁగ వ్రాసినమధ్యవర్ణములు మత్ప్రాణేశ్వరుం డయ్యెడిక.

మ. పొరుగురకొ విభుఁ డుండి వేడ్క లలరకొ బుత్తెంచునాభూషణో
 త్కరముల్ నెచ్చెలి తెచ్చియిచ్చుటకుఁ గాంతారత్నమీక్షించి య
 బ్బురమంచెం గొనియాడెఁ దిట్టె వగచెకొ బోఁద్రోచె దీవించె నా
 భరణంబుల్ వివరించుడి సరసులై భావోదయస్థానముల్.

చ. రమణునిఁ గూర్చి యెండొకకరండము నంపుచు దానిమీఁద నొ
 క్కముగుద సర్పముకొ బిదపఁ గామవిరోధినిఁ బైసమీరపుం
 గొమరునిఁ జంపకంబు ననుఁగుంజెలిచే లిఖియింపఁజేసె భా
 వము నిట మల్లిసాధకవివర్మఁడు శొరెడు వెల్వరింపఁగన్.

†వేడ్క నానందవణుచునో వెలది! నేఁడు.

ఉ. కన్యకు నైదు జంఘలును గన్యకు నాటు కుచంబు తెన్నుగఁ
గన్యకు నాల్గు కన్యోచులు కన్యకు నేడు వికాలనేత్రముల్
కన్యకు ద్వాదశంబు నులికొనును గల్లునులక్షదాఢ్య కా
కన్యకు నీకు నింకఁ బదికావలెఁ గన్తురింగనాయకా!

సీ. శృంగారవనమునఁ జెలులతోఁ గ్రీడించు
తొయ్యలి గాంచెను ధూర్జుఁ డొకఁడు
తొడ కేలఁ జఱచుచుఁ గడనుండి తనుఁ జాడ
మొలసూలు సవరించె ముద్దుగుమ్మ
విటుఁ డొక్కజాడచెంగటఁ జేరె పరికింప
రేలచెంతకుఁ జేరె నీలవేణి
కంతమాలిక సంజ్ఞగా జారుఁ డంటివఁ
గొమ్మ యెఱ్ఱనిపూవుగుత్తి విఱచె

గీ. వెలదిబీలలుఁ గని వాఁడు విన్నఁబోవ
నుదతికర్ణాగ్రమున నున్నసొమ్ముఁ జూపె
స్థలముఁ గులమును నామంబు నెలపు నెఱిఁగి
హితవు గలిగించె నప్పు డయ్యతివ కఠఁడు.

క. ఎంచఁగఁ జతుర్థజాతుఁడు
పంచమమార్గమున నేఁగి ప్రథమకనూజం
గాంచి తృతీయం బచ్చట
నుంచి ద్వితీయంబు దాఁటి యొప్పుగ వచ్చెన్.

సీ. రాముఁ డెవ్వనితో రావణు మర్దించె?
పరవాసుదేవుని నట్టమేది?
రాజునున్నారచే రంజిల్లుశర మేది?
వెలయుఁ గానుకపంట విత్తునేది?
అలరంభకొప్పులూ నలరుపూదం దేది?
సభవారి నన్నించుజాణఁ డెవఁడు !

నీత పెండ్లికి నోలి చేసినవల్లెడి?

శ్రీకృష్ణుఁ డేయింటఁ జెలఁగుచుండు?

గీ. అన్నిటికిఁ జూడ నై దేసియక్షరములు

ఈపలాపలఁ జూచిన నేకవిధము

చదువునాతఁడు భావజ్ఞచక్రవర్తి

లక్షణోపేంద్ర! ప్రాథరాయతీతీంద్ర!

తోకమూకతో, రంగనగరం, లక్ష్మీలక్ష్మీల, జంబీరబీజం, మందారదామం, వికట
కవి, పంచాస్యచాపం, నందనదనం.

చ. నలకశిబింబలీలల నణంచునతీమణిపాణిపల్లవం

బులు నగుమోము నారు జీగిమోవియు వాక్యములు విన్నామి

నులగరిమం బణంచునరుణోష్ఠికుచంబులు మందయాన మ

య్యలకలు నాసికంబు తగునక్షులు నిబ్బరపుబ్బగుబ్బలున్.

శీ. అద్భుతమధ్యహంతాదిమధ్యంబుల

లేటి రక్కసిరాజు తెలియఁ దల్లి

అద్యంత ...

శివువిట్లు విజిచెను క్షీరధార

అద్యంత ...

భార్యయు ఖడ్గంబు పరఁగఁ జెట్టు

అద్యంత ...

మార్వన్నె యీటె ధూమంబు మఱియు

గీ. అన్నిటికిఁ జూడ మూఁడేసియక్షరములు

మొదలుతుదలును నడితుద మొదలునడుము

ప్రాణరక్షను లతలను బాదపములఁ

బరికరములందు నీపదాలరయవలయు.

ద్విపద. అంబలి గుమ్మడి యావాలు పొగడ

డంబుగా వీని కడం బరికించు.

పాడుపుఁ బద్యాలు

- క. వండగ నెండినదొక్కటి
వండకమఱిపచ్చిదొకటి వడిఁ గాలినదిన్
దిండికి రుచియై యుండును
మండలమున జనుల కెల్ల మహిలోపేమా!—తాంబూలము.
- ఆ. ప్రేలిమిఁదనుండు వెండుంగరముగాదు
ప్రేలిమిఁదనుండి నేలఁజూచు
అంబరమునఁ దిరుగు నదియేమిచోద్యమో
విశ్వదాభిరామ విసురవేమ !
- క. ముక్కునపైనమునడచును
పక్కునునోరుండుగాలిపారణసేయున్
గ్రమ్కునవేసిన కూయును
మక్కువతో దీనిఁ బెలియుమరుజులుగలరే?—బొంగరము
- క. శిలవృక్షలతలఁ బుట్టిన
చెలువలుమువ్వరునుగూడిశుభలగ్నమునన్
తలవాకిటరమియుంతురు
చెలువలరఁగదీనిఁ బెలియు నుగుణులుగలరే!—తాంబూలము.
- ఆ. చీరగట్టిరాత్రిసిగ్గుననొదిగుండు
పగలుచీరవిడిచిపనులుసేయు
చేయివాడికత్తైచేడియగాదయా
సమైటాంకసోమ! జాణరాయ!—నగడసాలకాయలు.
- ఆ. ఆడఁబోవుచోట ఆయిండ్లవారెల్ల
సారెసారెకొట్టిచంపిరనుచు

పుట్టినిల్లుచేదు పొలతితాండాయా
సమైటాంకసోమ ! జాణరాయ!

అ. పక్షిరాజుపేరం బరగిన మ్రానిపై
వెలుగుపిట్టజనులు వేడ్కతోడ
ఆవునిచ్చెదనుని అందలు మొక్కుదున్
దీనిభావమేమితిరునులేశ!—గుడగంబం

ఆ. మ్రానునందుపుట్టిమక్కువకాయలై
యిండ్లలోనఁ బెరిగిపండ్లునవును
తీవురిసములేదు తినిరాదు చెప్పుమా
సమైటాంకసోమ ! జాణరాయ!

క. చెక్కలపసగలిగుండును
చక్కనిగుబ్బలనెసంగి సొరైయిండున్
చిక్కునొకగడియలోపల
మక్కువనతిగాదు చూడ మహిమండలిలాన్.—బోడుశలవు.

సమస్య

శంఖంబుల్ దివినుండి జాటిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్.

కా. ప్రేఖత్పుష్పకచంపకాటవులదాకిన్ వోమమార్గంబునన్
రింఘద్వాయువశంబునం దగిలి యా నెత్తావికిం జొక్కిత
శృంఖాక్తంబులు లేంట్లమొత్తములు లక్షల్ శోట్టు వద్దంబులన్
శంఖంబుల్ దివినుండి జాటిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్.

ఉ. అంటని మ్రానిపండు కరియంటనికాముశరంబు లేటిము
క్కంటనిపువ్వుహంసముఖ మంటనితూడు పయోధినివ్వునీ
రంటనిరత్న మన్యభృతమండలికెందలిరాకు రాహుతా
నంటనిచంద్రబింబ మన నాస్పృహకన్య వెలింగి నత్తటిన్.

మ. చలి! మమ్మిగతి బాధవెట్టెదవు నీసామర్థ్యమున్ వట్టిబీ
దలమై గాక ధగధగయుతమణి స్తంభాన్నతాంకాపుర
స్థలసంవాసిక కామినీదృఢపరిష్కంఘానుసంయుక్తివి
శ్చలులౌ భోగులమీఁద లేశమును నీజంకాటమున్ సాగునే!

చ. చలిగా! నీకొకవార్త తెల్పెదను నిశ్చంకోద్భటున్ దంపతుల్
గలయూయిండ్లకుఁబోతుదంపతుల మేల్కొంగిల్ల మధ్యంబునన్
నిలువన్ దార్ధ్యము లేదు; మిట్టిపడినన్ నీప్రాణమున్ గొందు; లే
చెలి లేకుండెడు ప్రవృత్తాదులపయి జెల్లించు నీదర్పమున్.

చ. తరణికుకాంతభి త్రిమయకల్పగృహంతరహంసతూలికా
స్థిరశయనస్థలీశయకుశేతయకుట్టలకోమలస్తనీ
పరమకరీరసంగపరభాగ్యులపాదనక్షై కచేశమున్
బెఱుకంగ లేవు నీవు నిటుపేదల నేఁచెద వేమి యోచలి!

మ. చలి నీపేదమకు సందడించెదవు? నీకౌర్వంబు మూర్ఖులై గా!
కలకౌలంబును నిల్వలేవు గదవే! కాకున్నఁ బాశోజ్జ్వల
జ్వలనాక్షీకువకుంభమధ్యమునఁ బెల్చున్ జొచ్చి గోరాడలే
కిలలా బాలుర రోగులన్ విరహులన్ వృద్ధా! బాధింతువా?

కా. స్థూలద్విప్రపటావకుంతనము కస్తూరీరజఃపాళికా
కాలాగుర్వనులేపనంబును వధూగాఢోపగూహంబులున్
గేశిగర్భనికేతనంబులును గల్గెం గాక లేకున్న నీ
ప్రాలేయాగమ మేవిధంబున సహింపన్ పచ్చునెవ్వారికిన్?

జ. ఆహములు సన్నము లాయెను
దహనుఁడు హితవయ్యె దీర్ఘతరలయ్యె నిశత్
బహుశీతోపేతంబై
యిహుహుహూ యన పణఁకె జగము లుర్వీనాథా!

వేసగిని మందమారుతము లేమి

కా. ఆ కల్లాడ దదేమొ నేడు పవనం డాకాశవాపీకటా
 శోకానేకవనాశిఁ గ్రుమ్మఱుచు నచోచ్చి డాంగెనో; లేకగం
 గాకల్లాలవతీప్రవాహముల నూగం బోయెనో; లేక కాం
 తాకర్పూరకపోలపాళికల నిద్రానక్షత్రై యుండెనో!

పొగాకు

ఇది పోర్చుగీసువారిచే మనదేమునకు మూఁడువందల
 సంవత్సరములకు మున్ను కొనితేబడినది. అంతకుఁ బూర్వ
 మిచ్చటలేదు.

సీ. దంతలూటిఘోరదంతిహర్యక్షంబు
 కుష్ఠరోగాచలకులిశధార
 పీనసాండజభూరివైన తేయస్వామి.
 వాతాటవీదావహ్నిల
 జలదోషహిమపూరచండాంకరరోచి
 బహుళకాసాంభోధిబాడబంబు
 ఉరుతరాజ్జైలుగురుతరవ్యాఘ్రంబు
 ముఖిరోగనిఖిలజీమాతపవన

గీ. మనఁగ వార్తకు నెక్కితి నఖిలజనుల
 జీవరక్షణదివ్యసంజీవి వగుచుఁ
 బ్రస్తుతింపంగ సకలదిక్పతులనభిల
 నూర్జితం బగునీరాక యోపొగాక!

సీ. అఁకొన్నమనుజుల కమృతంపునేవయ్యె
 యుండుగా నీరాక యోపొగాక!

మతిహీనులకు సరస్వతిని బ్రసన్నగా
నొసరించు నీరాక యోపాగాక!
అతిపథిశ్రమమెల్ల నణఁవఁ గర్భూరమై
యుండుగా నీరాక యోపాగాక!
రతికాంక్ష లూరింప రసపాకగుళికయై
యుండుగా నీరాక యోపాగాక!

గీ. అవనివార్తకు నెక్కితి వఖిలజనుల
జీవరక్షణదివ్యసంజీవి వగుచు
అస్తుతింపంగ సకలదిక్ష్ణులసభల
నూర్జితంబగునీరాక యోపాగాక!

సీ. నీమహత్త్వము మును నిర్ణయ లెఱిగినఁ
దరితోడ నమృతంబు తఱువఁబోరు
నీవిధంబును మును పాపని యెఱిగిన
సంజీవివెదకెడిజాడఁ బోఁడు
నీవార్త మునుదేవతావైద్యు లెఱిగిన
నౌషధావళికై బ్రయాసపడరు
నీరీతి మును మానినికరంబు లెఱిగిన
బలతపోనిష్ఠలు సలువఁబోరు

గీ. సంతతోని జ్ఞజీవరక్షణములకును
రోగముల్ పాపమోక్షంపురూఢి దెలుపఁ
బుడమిలోపల జనులను బ్రోవ నీవు
ఓనరజనియించితివాకాక! యోపాగాక!

సీ. వైగోవసరకుగాఁ బ్రార్థించి నీనుఁ దెచ్చి
నిమ్మ పంటిరసాన నీడనాన్ని
పుడకలులేకుండఁ బొడిసన్నముగఁ జేసి
సిరికొల్పి ధూమ్రంపుఁజిట్టినించి

లలి నొక్కనిడుదనాళపుఁ గ్రోవి సంధించి
 చిన్నారిపటకారి చేతఁబూని
 జాతిరత్నమువంటి చంద్రనిష్ఠుఁడుటించి
 నిజధూమలహరిచే నెగడుఁగునుల

గీ. కెంతఁగున మెంతదీపన మెంతసొగసు
 సంతతోడే కలాపిరిసార్వభౌమ!
 నకలగుణశీల! యెటువంటిసృష్టవేశ
 నుదయమందిలివోకాక! యోపొగాక!

పీ. బంధురామోదప్రభావిభ్రమంబుల
 నెనయుకెందన్మితే కీపొగాకు
 పరిమళించితకళాప్రావీణ్యవిభవంబు
 లెనయుగేదంగితే కీపొగాకు
 ఘనతనూరానసుగంధప్రదీపుల
 నెనయు చెంగల్వితే కీపొగాకు.

గీ. జలధివర్మంతధారుణీవలయనిలయ
 పాంథసందోహమోహసంపత్కరంబు
 నగుచు ధారుణి విలసిల్లె సందమైన
 యించువిలుకానిచేలిబా కీపొగాకు.

క. మీరుం బొగ ద్రాగుదురా
 వారిజభవ! వామదేవ! వైకుంఠ! హరీ!
 ఓరీ నారద! వినురా
 యారేడుజగంబులకును నిది ముఖ్యమురా!

క. భుగభుగమని పొగ లెగయఁగ
 నగణితముగ నాజ్యధార బాహుతిగాఁగా
 విగమాదిమంత్రయంతముగఁ
 బొగద్రాగనివాఁడు దున్నపోతై పుట్టున్.

శ. పొగొగ్గికి సతిమోవికి

నగణితముగ నూరబావి కమ్మతంబునకున్

దగ నుచ్చివృత లేదని

ఖగ వాహనుతోడఁ గాలకంఠుఁడు పల్కెన్.

చ. పదపడి ధూమపానమునఁ బ్రాప్తములొక బదుమూఁడుచేటులున్

మొదల ధనంబువోవుట నపుంసకుఁడొట విదాహమాటయ్యున్

పెదకుచుజాలిపీనులను వేఁడుట తిక్కట చొక్కుటల్ రుచుల్

వదలుట కంపువేయుట కళల్ దొలఁగించుట రిస్తుపట్టుటల్

పెదపులు నల్లనై చెడుట పెద్దకులొఁగుట బట్టకాలుటల్.

మూషకచక్రవర్తి

శీ. నిర్జిద్రప్తిషయ క్తనిశితదంష్ట్రీలఁ బూని

భేదించు నెటువంటి గాదెలైన

దారుణోద్యద్దంతతతిచేత ఖండించు

గుఱుతుగా నెటువంటిశోకలైన

పటుసురంగగారభరితంబుగాఁ ద్రవ్వఁ

బొంకాన నెటువంటిభూమినైన

కీచుకీచుధ్వని ప్రాచుర్యమహిమచే

వర్జించు నెటువంటివారిని

శీ. అతఁడు సామాన్యుఁడే నరేంద్రాలయాంశ

రంతరానేకపేటికాక్రాంతపస్తు

హరణసురధాని యవ్వినాయకుపతాని

చారుతరమూర్తి మూషకచక్రవర్తి.

మార్జాలచక్రవర్తి

సీ. ఊరఘటాంబు సెప్పితి కుంభసంభవ

బహుమూషకోరగపక్షి రాజ

కుకకులమ త్రేధనికరకంతీరవ

శలభసంకులవనజ్వాలికీల

పృథ్వికదానవవిష్ణునుదర్శన

వాయసమేఘదుర్వారపవన

కుక్కుటవర్వతఘోరవజ్రయుధ

రాద్రాధకారమార్తాండతేజ

గీ. వ్యాఘ్రుకులమాతులస్వామిశ్రుగమన

ప్రెనములదొత్తి దొత్తులపాలిమిత్తి

రమ్యతరమూర్తి సఖరసంప్రాప్తకీర్తి

సకలగృహవర్తి! మార్జాలచక్రవర్తి.

పుల్లకవి

సీ. కోణంగి నాట్యమల్ త్రోతు లాడించగా

నూరబందులు సభ నున్నయట్లు

నూరబూతలు విని గుడ్డలు తలలూచి

పోయి కాకులయొద్దం బొగడినట్లు

కాలువదరినుండి కప్పు లంకించగా

సెండ్రకాయలు తలలెత్తినట్లు

ఎనుబోతుబిరుదులు మనుబోతు పొగడంగ

మేలుమేలని గొట్టె మెచ్చినట్లు

గీ. ఓగుదగిడిలు తమలొన నొకరి కొకరు

మెచ్చుకొనుచుందు రెటువంటిపిచ్చితన మొ

మేలుమే లెట్టిగుణము నిర్మించినాఁడు

పుల్లకవి నేలు గోపికావల్లభుండు.

సీ. దొరకైనకరణముతో విరోధము నెల్ల

ఆతిలోభిమొండికి నర్థి నెల్ల

పార్థివోత్తమునకు బహునాయకము నెల్ల

వెనుఁజుటానికిఁ బిల్ల నెల్ల

దాతకు రాజుకుఁ దామసంబులు నెల్ల

వసుధ నిల్లానికి వగలు నెల్ల

ఘనుడైన విద్యాధికున కహంకృతి నెల్ల

యరయ దుర్బుధి యెవ్వరికి నెల్ల

గీ. మిముఁగొల్వమి యన్నింట మేటి నెల్ల

నెల్లలెవ్వియు మిముఁ గొల్వఁజేర వెఱచు

తైలతోదండకాండ! నిజాముకొండ

బాలగోపాల! రాధికాప్రాణలాల.

సీ. నరనాథపంశకాననము దహించుట

కవసీసురులవత్త మగ్నినెల్ల

జననాయకుల నిజైశ్వర్యాభి నింకింప

బ్రహ్మణ్యేత్రంబు బాదబంబు

పార్థివోత్తములనంపచ్చెల్లములు గూల్పు

భూసురధనము దంభోళిధార

జగతీవరులకీర్తిచంద్రిక మాప వి

ప్రోత్తముధనము సూర్యోదయంబు

గీ. విప్రతతిసాముఁడెను విషముమేలు

గరళమున కుర్విం ల్పతికృతి కలదుగాని

దానిమాన్వంగ నిల నౌవధములులేవు
కాన బ్రహ్మస్వములు పట్టు గాదు పనికి.



రాజ్యతంత్రము

సీ. బ్రాహ్మణభూములపై నాన యంచకు
దేవతాద్రవ్యంబు తెరువు పోటు
తగలంచగొండిని దగవరి సేయకు
కవటికి సత్తాధికార మియకు
గుడిపారుపత్తైంబు కడుభోగి కియ్యకు
చెనటికి నిండిననీమ యియకు
విత్తహీనులకును గుత్తలుకట్టకు
మఱి జారచోరుల మఱుంగనియకు

గీ. నీచజాతులవారి మన్నింపఁబోతు
దుర్మదాంధుల వాకిలి ద్రోక్కనియను
* * *
తలఁపు ధర్మాభివృద్ధి కావలయునేని.

శ్రీ. గాంధీర్మపదులను గడిదుర్గమున నుంచు
చతురుని సేనాధిపతినిఁ జేయు
పాయక సరసుల రాయబారులఁ జేయు
ముచితజ్ఞు దగ్గతి నుంచికొనుము
మతిథనాధ్యక్షుల మణియగార్దను జేయు
మతిమంతుఁ గరణికమార్దుఁ జేయు
వరంగ విశ్వాసులఁ బరిచారకులఁ జేయు
కరుణాన్వితుని గార్భకర్తఁ జేయు
శ్రీ. సతతవిద్యుక్తమతిఁ బురోహితునిఁ జేయు
నవరచాలంకృతిని మహాకవిని జేయు

పట్టతజ్ఞానవంతు నాచార్యుఁ జేయు
చార్త కెక్కినతీర్తి కావలయునేని.

సీ. శరణన్నశత్రునిఁ జనవిచ్చి రక్షించు
దీనులమనవులఁ దెలియ వినుము
విష్ణుభక్తులబోడు విడువక వర్తించు
మాధవువైచింత మఱవఁ బోకు
పేదసాదులసేలఁ బిలిచి రక్షింపుము
పలుచనిపలుకులు పలుకఁబోకు
అన్నదమ్ములసొమ్ము లవహరింపఁగఁ బోకు
తెలిదండ్రీహితవును దప్పఁబోకు

గీ. దయయు సత్సంబు మదిలోనఁ దఱుగనియకు
జరసతులమోద భావంబు పాఱ నీకు
భగవదర్పణకానిని నట్టఁబోకు
సెలయ మోక్షభివృద్ధి కావలయునేని.

సీ. నమ్మికవారల నమ్మి వర్తింపుము
నమ్మరివారల నమ్మఁబోకు
మఱి శత్రువులమోద మఱపించి దండెత్తు
వై జేతగాండ్రను గలుగనేలు
పొడిచి గెల్చినవారిఁ బోసిక మన్నించు
వంచించు వున్నీల గొంచెఱుచు
వెరపుమాలినవాని దొర సేయఁ బోవము
పందకు సేనాధిపత్యమియకు

గీ. చేరి చనవిచ్చి దాయల మీఱనియకు
నిక్కమైనట్టి రాజువలెక్క లెల్ల
సెలమి నశ్రద్ధచేయక తెలియవినుము
వెలయు భాగ్యాభివృద్ధి కావలయునేని.



అష్టకష్టములు

- సీ. ఆరయః బరదేశయాత్ర సేయుట యొందు
తనకు దానే వండుకొనుట రెండు
కులసతి నెడఁబాసి తొలఁగిపోవుట మూఁడు
వెలయఁగ యాచకవృత్తి నాల్గు
తనసరివారిపంచను జేరుకొను టైదు
గుఱుతెఱుంగనిరాజుఁ గొల్చు టాఱు
చదువు నేరకయొండి సభకుఁ బోవుట యేడు
పెన్న దారిద్ర్యము నెన్నిదపది
- గీ. అష్టకష్టములు లనియెడునన్ని యిన్ని
గాన యిటువంటి వెవ్వరికైన వలదు
చారుతరమూర్తి! దేవతాచక్రవర్తి!
రమ్యగుణధామ! కావేటిరంగధామ!
- క. అడిన మాటలు దప్పిన
గాడిదకొడుకంచుఁ దిట్టఁగా విని యయ్యో!
వీఁడా నా కొకకొడు కని
గాడిద యేడ్చెం గదన్న ఘనసంపన్నా!
- క. అసమానదానవిద్యా
రసికత లేనట్టినదునిబ్రదు కేటికి నీ
కన పేఱుక తిని బ్రదుకదె
పసరము తనకడుపు నిండఁ బర్వతకొండా!
- క. సమశీలస్థులియుతులకు
సమధనవంతులకు సమనుచారితులకు

దమలోన సఖ్యము వివా

దము దగుఁగా కసములకును దగునే యెందున్ ?

క. కోటానకోటు లిచ్చినఁ

గూటికి సరిరాదు దేవకోటులు రారా

పాటించి యజ్ఞవాటికిఁ

గూటికి మారెట్లకొండ ! గుణరత్ననిధి !

క. అనిఁ బాటిన విధి నవ్వును

ధనసంపద నవ్వు నుచితదానవిహీనుఁ

దనయుని ముద్దాడంగాఁ

బెనిమిటిఁ గని జార నవ్వుఁ బిచ్చయరేచా !

క. పదివేలమంది కిచ్చియుం

దుద కొక్కరి కీయకున్న దొరకపుత్రీర్తుత్

పదివేలు నోము నోచిన

పదలదె యొకఱుకు పంక పన్నియనుంకా !

క. ఇప్పటియన్నముకొఱకై

త్రిపులఁ బడి కుందనేల ? దేవుఁడు శిలలోఁ

గప్ప కొసంగెడు హారము

కుప్పలుగ మహేంద్రవాళ ! గోకర్ణేశా !

క. చెప్పినపని యొనరించిన

యప్పణఁతుక గల్లుగహన మది సదనమగున్

జెప్పినపని యొనరింపని

య ప్పణఁతుక గల్లుసదన మది గహనమగున్.

గువ్వల చెన్న నిపద్యములు

క. అడుగఁ దగువారి నడుగక
బడుగుల నడుగంగ లేమిఁబాపం గలరా !
వడగల్గఁ గట్టువడునా
గుడి రాళ్లను గట్టకున్న గువ్వలచెన్నా.

క. సారాసారము లెఱుంగని
దేరజముకు బుద్ధి నెప్పుఁబెద్దలవశమా ?
నీ రెంత పోసి పెంచినఁ
గూరూనా నేలవేము ! గువ్వలచెన్నా !

క. కలిమిగలవాఁడె మనుజుఁడు
విలసితసత్కీర్తిచేత వెలయఁగవలదా ?
కలి మేమి యెల్లకాలము
కులగిరులా కదలకుండ ? గువ్వలచెన్నా !

క. కలిమిగలలాభికన్నకు
విలసితముగఁ బేద మేలు వితరణియైనకొ
జలిచెలమ మేలుగాదా
కులనిధి యంబోధికన్న ? గువ్వలచెన్నా !

క. విలువరుస దానగుణములు
గలవారికిఁ గాక లాభిగాడ్డలకేలా !
తలు పేల చాఁపగుడినెకుఁ ?
గులపావనకీర్తివన్న ! గువ్వలచెన్నా !

క. వెలివిద్య లెన్నియైనను
గులవిద్యకు సాటిరావు కుంభినిలోనకొ
వెలకాంత లెంద యున్నను
గులకాంతకు సాటిరారు గువ్వలచెన్నా !

క. తల లెంతపెంచుకొన్నా

గులధర్మము విడిచి కన్నకూట్లం దిన్నా

గలుగదు మోక్షము చిత్రము

విలయము గాకున్న బిజనవేములచెన్నా!

క. ఎన్నంగల జీవరాసుల

నన్నిటిగర్భమునఁ బుట్టి యట మనుజుండై

తన్నెఱిగి బ్రదుకవలెరా

కొన్నాట్టిక నెచట నున్న! గువ్వలచెన్నా!

ఉ. వారక యీశ్వరుండు తలవై ధరియించినయంతమాత్ర న

వ్యారిజవైరితోడ సరిపత్తువె యుమైతపూప! నీపసక

వారిధు లుబ్బునో దెసలు వన్నెలఁ దేరునొ చంద్రకాంతముతో

నీరపునో చకోరములనెవ్వగ దీటునొ తాప మాటునో!

ఉ. పీనసరోగి నిన్నుఁ దిలకివ్వునమానము చేసినంతనే

వానిచేకపీనతప పండుటనేల కురంగ నాభమా!

మానవతీకపోలకుచమండలమండితచిత్రపత్రికా

నూనవితానవాసనల నొందుట లోకము ని న్నెఱుంగదే!

ఉ. ఎన్నడ వీవు కాట్ల మొగ మెఱ్ఱిన? హంసమ; నెందు నందువో?

దవ్వుల మానసంబునను; దాన విశేషము లేమి తెల్పుమా?

మవ్వపుఁగాంచసాజ్ఞములు మా క్రికముతో గల వందు; నక్షత్రా?

యవ్వి యెఱుంగ; మన్న నహహా! యని నవ్వె బకంబు లన్నియుకొ.

మ. ధర నత్యుత్తముడైన ధీరునిమనస్తాపంబు దీర్పంగ న

త్పురుషానికమ యోపుఁగాని యొకయల్పం డోపునే తీవ్రదు

స్తరనై దాఘదిదాహతాప మడఁపక ధారాధరాంచద్రసో

త్కరధారాపళిగాక యర్హ మగునే గండుపతోయంబులుకొ?

ఉ. చేతికి వచ్చుకార్య మెడనేసితి వధులు శత్రువైరి యి

కేతరినైనఁ గార్యము ఘటించెదనన్న ఘటించనీవు నీ

చేతగునట్టిచెద్దుమను జేసితి వింతియకాక యింకనా
వ్రా తొకయింత మార్పు గలవా గ్రహచారమ! దుర్విచారమా!

ఉ. కా దనిపించుకోదగదు కానిగుణంబు వహించి లోభిచే
లే దనిపించుకోదగదు లేనిదురాశకు బోయి యిందురా
రా దనిపించుకోదగదు రట్టడియై కరినెక్కిదిడ్డిదూ
తో దదియెంత? తుంపెరపురీహనుమంత! నితాంతవైభవా!

చ. ఎనయగ హీనుదంట జలమింతయ నిల్వని పాడుగుంట నీ
చునకుఁ బదార్థముంట తనుఁ జూచినహింపనియూర నుంట లే
దనియెడు చేనిపంట వెననాఁకటికందనివంట మంటకా?
జనకనుతాభిరామ! బుధసన్నత! శ్రీ పెనుమల్లరాఘవా!

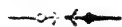
చ. కరిగమనల్ దురాత్ములనెకాని రమింపదు హీనజాతికా
పురుషులఁగాని భూభుజులు ప్రోవరు కానలఁగాని మేఘముల్
కురియవు సత్యకౌచములకుం బెడఁబాసినవానిఁగాని యిం
దిర పరియింప దుర్వి యవినీతులఁగాని భరింప దెంతయున్.

చ. పిలువనికూటికి వెతలఁబెట్టుధరావరుఁ డేలుపీటికి
జలములు లేనియేటికిని సారెకు బందుగు లున్నచోటికి
బలపురతోటివోటికి నృపాలురసాటికి బోవరాదయా
బలవదరీ! దరీకుహరభాస్వదరీ! యదరీదరీహరీ!

ఉ. తంత్తులులేనిదియును దానమురాగము లేనిగీతమున్
మంత్రములేనిసంధ్యయును మానములేనితపంబు వేదవి
త్తంత్రములేనిగూగముఁ బదజ్ఞతలేనికవిత్వతత్త్వమున్
మంత్రులులేనిరాజ్యము సమానము లియ్యవి దుష్ప్రియుత్తముల్.

ఉ. గందపుఁ జెట్టుక్రింద నురగంబు వయోనిధి బాడబాగ్నిమా
కందఫలంబుక్రింద నొకకందురుదుంప జగద్విలోకనా
నందము మేఘునందుఁ బవి నాఁచినమాడ్కి నకారణంబుగా
నుందురు దాతసన్నిధి నయోగ్యులు కొందఱు మల్లికార్జునా!

ఉ. చూతఫలావతంస! నిరుజూచినఁ గన్నులపండు వయ్య! లో
పాలిశయంబునకొ బరిమళాన్విత మయ్యె దిశొనుమెల్ల వి
ఖ్యాతియొనర్చె నీగుణము లైనను గల్గదు నాకు నెప్పుడొ
గొతుక మెట్లు నీహృదయకర్కశభావము జూడఁజూడఁగన్.



శరభాంకలింగమా

- చ. పెనిమిటికిం దలారికిని బిమ్మిటివారికి బంధుశోటికొ
వనరుహనేత్ర తా వెఱచి వాకిటి కేఁగదుగాక! యాత్మ నె
వ్వలి మఱి బొందరాదె బలవంతపు గాఢపులు నెట్టి కామిని
జనముల నేలువారు నెఱజాణలయా శరభాంకలింగమా!
- చ. పొరిఁబొరి మేఁకమాంసములు బొక్కుచు నిక్కుచు సోమయాజియై
సురపురి కేఁగి రంభకడఁ జొక్కుచుసోలుచుఁ గామయాజియై
ధరణికి దీగి యింద్రజిడి శండులమెత్తుచుఁ గర్త యాజియై
సొరిఁచిరుగాడుకామి మిముఁ జూడఁడయా శరభాంకలింగమా !
- ఉ. గారుడమంత్రసిద్ధుఁ డురగంబులచేఁ గఱపించుకొన్నఁ డ
ద్వారవివంబు లెక్కవఁట కుంభినిలో శివమంత్రసిద్ధుఁడై
జారవినోదియై విషయసంగతిఁ జెందినఁ జెందుఁగాక యా
పూరితమోహపాశములఁ బొందఁడయా శరభాంకలింగమా!
- ఉ. కండలు వహ్ని చేవునకుఁ గాలినయెమ్ములు భూమిదేవికి
వండినకూడు కాకులకు వాతిహిరణ్యము చీర మాలకు
నిండినసొమ్ము భూపతికి నిత్యము ప్రాణము హృత్పూజేవికి
మిండతయాలు నన్యులకు మేదినిలో శరభాంకలింగమా!
- ఉ. వండెడు వాని సత్కవిని వైద్యుని మంత్రిని దంత్రవాదిని
గొండెమువల్కువాని రిపుఁ గూడినవాని ధనేశుని చుపీ

మండలమేలువానిఁ దనమర్చ మెఱింగినవాని నిష్ఠునికొ
ఖండితమాడునే నదియొ గండమయా శరభాంకలింగమా!

భైరవా

- చ. కలిగినవానియింట శుభకార్యముగల్గినఁ గీడుగల్గినకొ
బిలువకమున్నె బాంధవులు పెల్లుగఁ బోయితదంగమంతయుకొ
దెలుపుచునుండు రాతనికి దీనునియింట శుభంబె కల్గినకొ
బలుమఱుఁ బిల్చినప్పటికిఁ బల్కరుగా యెవరైన భైరవా!
- చ. పరువుగ్రహింపనేర కొకపాటిదురాత్ముఁడు మించనాడినకొ
సరను లెఱింగి మార్కొనక నైచినయంతట నైచ్య మే లగుకొ?
అరుదుగవచ్చుమార్గమున కడ్డముగా నొకకుక్క వచ్చినకొ
గఱచినఁ గోపగించి కరి కర్వగరాదుగదయ్య భైరవా!
- గీ. ఇఱుకరాదు చేత నినుమంతని మైనఁ
గొఱుకరాద యనుము కొంచె మైన
నఱుకరాదు నీళ్లు నడిమికి రెండుగా
దెఱుకరాదు బావి పెళ్లగిలఁగ.
- ఉ. ఎక్కడి కేఁగెదో వడుగ! యేగెద బెండ్లికి; మాడ లేవిరా?
సిక్కిము నాల్గు చేఁగలవు; సిక్కిరా యవియేమి చూపుమి;
యొక్కటి త్రోవలొఁ గనెద నొక్కటి కొక్కరిఁ బూటపెట్టెదకొ
పిక్కటి తప్పనెంచెద మఱొక్కటి లే దని కొక్కరించెదన్.
- సీ. పోకలు నమలుచు నాకులు చేకొని
నున్న మద్దినవాఁడు శుద్ధవిధవ
ఇద్దఱు నొకచోట నేకాంతమాడంగ
పద్ద జేరినవాఁడు వట్టివిధవ

అలితో, గలహించి యాకలి కా దని

పస్తున్నవాఁ డొక్క చంజివిధవ
వారకాంతలయిండ్ల వాసంబుచేయుచు

మగువకేడ్చెడువాడు ముడ్డివిధవ
చదువుబెప్పినజీత మదనులో నీయక

మిటకరించెడువాడు మేటివిధవ
త్రోవబోయెడు స్త్రీలతోమొగం బిగిలించి

ముచ్చటాడెడువాడు ముప్పివిధవ
కట్ట మిచ్చెద నని కాలమందీయక

గోట్ల గిల్లెడువాడు కొంటెవిధవ
ఇంటి అంకెఱుంగక యిరుగుపొరుగుఱుంకు

వెంటాడువాఁ డొక్క యంట్లవిధవ
దారిద్ర్యములనుండి తనపూర్వసంపద
లూరకతలఁచువా డుత్తవిధవ

... ..

ఉ. శ్రీకరమూర్తి! హరిగుణశేఖర కొమ్మయమంత్రి తిక్క! నీ
రాకలుగోరుముగ్ధ కనురాగము మీఱిన చున్నభాగ్నిచేఁ
బ్రాకటమైనముత్యములు భస్మములాయెను వేగ రావనా!
యాకులుపోకలుం గలుగ నందియె చాలును నున్న మేటికిన్?,

చ. అసదృశగంధబంధుర మటంచు వడికొ జనుడెంచి కేతకి
ప్రసవమునందుఁ జెంది మకరందము పెందమిఁ గ్రోలలేమికిన్
దెసచెడి కుద నేమిటికిఁ దేటి! యరాళకరాళకంటక
ప్రసవముచే భవత్తమవు ప్రయ్యక వచ్చిన మేలు చాలదే!

మ. తవజింతుకొ నుతి కాలకంఠమకుటాట్టాలప్రతోళిమిశ
తృప్తమానామరసింధుబంధురపయస్సంభారగంభీరవా
గ్వ్యవహారై కధురంధరత్వమున జిహ్వలోలమత్తలికిన్
జునికి దల్లికిఁ గారవేల్లికధనుర్జ్వావల్లి నీరుల్లికిన్.

మ. తవణింతుకొ నులి దైవతప్రమదదాగ్ధ్యన్తోహిసినీరభృ
 చ్చ్యవమా నామృతశీకరాభనపబిజప్రాంతరావమ్య స
 ద్భవనాజాండకు వద్రసప్లుతసముద్యతాన్వీయమజ్ఞేండకుకొ
 అవితుంగోద్భవకాండకుకొ బ్రబలరేఖాదండ కాదొండకుకొ.

ఉ. తూరుపునాటికొ త్రియులతోరపుబాంధవలీల యద్భుత
 స్ఫూరివిలాసమందును వివాహమహోత్సవముల్ నిరన్నస
 త్కారపరిగ్రహంబు లవిధాయకకల్పితంద్విషల్క్రియా
 వారము లన్యవర్ణజనపక్షితహాస్యరసాలవాలముల్.

అత్తింటి కోడలు

సీ. పారుగిళ్ళఁ గూర్చుండి ప్రాధు పుచ్చఁగ నేర్చె
 నీలాటిరేవున నిల్వ నేర్చె
 అత్తాఁడుబిడ్డల నాడిపోయఁగ నేర్చె
 గూర్చుండి నట్టింట గొణుగ నేర్చె
 పనివేళ మూల్గుచుఁ బండుకుండఁగ నేర్చె
 జెంపను సున్నంబు నింప నేర్చె
 పసిబిడ్డ లేడ్వఁగ విసరి కొట్టఁగ నేర్చె
 నొకరెండుపస్తలు నుండ నేర్చె.

గీ. పెళ్లపెళ్లన మెటికలు విటువ నేర్చె
 నెవ్వరును నాకు లేరని యేడ్వ నేర్చెఁ
 బుట్టినింటికి జెప్పుకొ బోవ నేర్చె
 నవుర! యత్తింటికోడలి యవగుణములు!

సీ. వాలము నులిచియు నేలఁ గాల్గొనఁచియు
 ధాత్రివైఁ బొరలియుఁ దాల్చివిడిచి

పదనంబు జెఱచియును నుదరంబుఁ జూచియును

బెక్కుపాటునఁబడ్డ గుక్క కొక్క

కడిమాత్రమున్న మాఁకలిదీఱ నిడఁబోరు

నాగంబుఁకుఁ బ్రార్థనంబుతోడ

కబళశతంబులు కరమున కందీయ

నాఁకలిదీఱఁగ నదిభుజించు

గీ. ఎంతవేడిన హీనున కెవ్వ రీరు

ఇచ్చిరేనియుఁ గడుఁ గొంచె మెచ్చు లేదు

ఘనున కూరక యిండినఁ గాంక్షదీఱ

గురుకర్థంబు లిత్తురు ధరణిపతులు.

గీ. పౌరుషజ్ఞానకీర్తులఁ బరఁగెనేని

వానిజన్మం బదొక్కఘాతైనఁ జాలు

నుదరపాపణమాత్ర మియ్యర్విమిఁదఁ

గాకి చిరకాలమున్న నేకార్యమగును?

నియోగులు

గీ. భాగ్యవశమున బుద్ధిసంపన్నుఁ డగును

బుద్ధిబలమున నృపులకుఁ బూజ్యుఁడగును

నృపులు మన్నింపనయకళానిపుఁడు డగును

భూని రాజ్యము నడుపఁ బ్రధానుఁడగును.

ఉ. వ్రాలివిగోఁ గనుంగొనుము వన్నియమిఱుఁగ వ్రాల కేమి నా

వ్రాలు సుధారసాలు కవిరాజులకెల్ల మనోహరాలు వ

జ్రాలు సరస్వతీవిమలచారుమచాగ్రసరాలు మాడఁ జి

త్రాలు మిటారి మోహనకరాలు నులింపఁ దరంబె యేరికొన్?

ఉ. మేదినినాథుఁ డల్లినను మించినకార్యము చక్కనేయ స

మైదమెలర్పఁగా గణకముఖ్యునిసఖ్యము లెన్న యెట్లునకొ

అదటఁ గాలుఁ డల్లియు గతాయు వటన్నను జీత్రగుప్తుఁ డా
'గా' దొలఁగించి 'కా' మొదట గ్రక్కునవ్రాసి సజీవుఁ జేయఁడే.

చ. హరిహరి! యేమి సాంబళివ! అయ్య భయంపడి పల్కునోడెదన్
అరమరలేల పల్కు; భవదగ్రపురంధ్రీ పెదక్కు యేదయా?
సిరికిని దానికిం బడక చీఁదరయైత్తఁగఁ జింతపల్లెఁ
వరకరణాలయిండ్లకడ వారక యున్నదనూ యుమావతీ!

క. అధికార మబ్బినప్పుడు
బుధులు ప్రమోదించి వీఁడె పురుషోత్తముఁ డం
చధికంబుగ గొనియాడెడు
విధమున వర్తింపఁ దరమె వేల్పులకైనన్?

మ. విధిసంకల్పముచే నొకానొకఁడు తా విశ్వంబుపాలించుచో
బధిరం బెక్కువ చూపు తక్కువ సదా భాషల్ దురుక్తుల్ మనో
వ్యభిచో మత్తతతోడ దుర్వ్యసనదుర్వ్యాపారతం జెందు న
య్యధికారాంతమునందుఁ జూడవలదా యాయయ్యసాభాగ్యమున్.

క. ఉద్యోగ మొదలినప్పుడు
సద్యోమద మొదలి పూర్వసరసత లుడుగున్
విద్యావంతున కైనను
విద్యాహీనునకు వేఱి వివరం బేలా!

సీ. బలిబలీ! మీతాతబట్టెంబుచేఁబూని
పుల్టాకుతూటుగాఁ బోడిచినాఁడు
ఎద్దుచ్చపాఁయంగ నేలులై పాటంగ
లంకించి లంకించి దాటినాఁడు
కలుగులోనూ కప్ప గట్టుగట్టు మనంగ
కట్టారి తీసుక గదిమినాఁడు
నాగలాపురికాడ నక్క తర్దుకురాఁగ
తిరువఘోరూకాడ తిరిగినాఁడు

ఎలుక యెదురుకురాగ నీటె చేతనుబూని

యేడాలుబారులు యెగిరినాడు

గీ. ఔర! వీనిపరాక్రమం బద్భుతంబు

*

*

*

*

*చిప్పపత్తతలేంద్ర!

భారతకథనుగూర్చి చాటువులు

ఉ. ధీరతతోడ నీరథము దీప్తగలిగె గురురాజుసేనపై
 శూరతఁ బోవనిష్టు ననుఁ జూడుము పేర్చి తదీయయోధులకొ
 బే రడఁగించి యాపసులఁ బెంపెనలార మరల్పు కున్న నా
 పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. సారథిగమ్మి యుత్తరుఁడ! చాలు జయించెద నిం ద్రునైన నా
 బారికి నడ్డమైన మును బ్రహ్మలిఖించినవ్రాలు తప్పునే
 ధీరత శంఖనాదమున దిగ్విజయంబును జేయకున్న నా
 పేరుకిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. నీరజనాభ! నీవు చని నెయ్యముతో మనపాలు వేడఁగాఁ
 గౌరవు లీకతక్కినను గాథనిరంతరచండమండితో
 దారదురంతదంతురశితాస్త్రపరంపర లేయకున్న నా
 పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే!

ఉ. వారిజనాభ! యెల్లి చని వాసవు డడ్డము వచ్చి నిల్చినకొ
 వారిజబాంధవుం డపరవారిధిఁ గ్రుంకకనున్న సైంధవుం
 జేరి శిరంబు ద్రుంచి ధరణీస్థలికిం బలిసేయకున్న నా
 పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే !

ఉ. పాతెమభీముఁ బట్టుకొని పట్టి శరంబున నూని నవ్వి ని
 మ్మారము (?) లాడినట్టి రమిసూచని ధర్మజ! నీవు చూడఁగా
 ఘోరరణంబులో నెదిరి గుండెలు ప్రక్కలు నేయకున్న నా
 పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము చేపదత్తమే!

ఉ. పా లడుగంగఁ గౌరవులపాలికిఁ బోవ నతండు లోభియై
 పా లది యేడదో యనినఁ బాలుతెఱుం గెఱుంగంగ భీమభూ
 పాలునిపాలు తాన తనపాలిటిరాజ్యము నన్న పాలు నా
 పాలు నమ స్తనైస్య మని పల్కుము పంకజనాథ; యచ్చటన్.

సీ. చరణారవిందము ల్బుమ్మలి మది నెంచి
 ముమ్మాఱు రాజుప మ్రొక్కి రనుము
 వచ్చినవై రంబు వారింప నూహించి
 మాభూము లిమ్మఱు మనుజవిభుని
 ఆరీతి నృపతికి హర్ష మ్ము గాకున్న
 నేవురి కైదుాళ్ల నీయు మనుము
 పుడమిశుఁ డామాట కొడఁ బడ కుండెనా
 నడవడి యెఱింగించి నడుపు మనుము

గీ. పనులు నేయంగ నేదేనిఁ బంపు మనుము
 పంపు వనిసేయ నేవకభటుల ననుము
 ధర్మమార్గంబు వివ బుద్ధి దనర చేని
 కదలిరమ్మఱు కలనికిఁ గమలనాథ!

మ. పదరుత్ పల్కక ధర్మశాస్త్రగతి భూభాగమ్ము మారాజ్యసం
 పద మా కిమ్మఱు మియకుండెన మహాబాహుబలస్ఫూర్తి మై
 యెదు రైరమ్మఱు వచ్చి మద్బలము దా నేపారఁగాఁ జూచుచో
 గదఘాతంబుల నూరువుత్ దెగిపడుకొ గంజాక్ష! యింతేటికికె?

మ. కలహం బేటికి వద్దవద్దను మిటుల్ గర్వాంధుడై మమ్ము దా
 జాలకం జూచుట నీతిగా దనుమ యీక్షోజీతలంబందునకె

నిలువన్నేరం దధర్తవృత్తి ననుమా నీ విన్నియుం బల్కితిన్
బలవద్వైరమె శోర దుర్తరణముల్ ప్రాపించు నంచాడుమా!

కా. పాండవులన్న వైరమును బొరువముం గలవారు వారికిం
గొండొక కీడుచేసి నిలఁగూడదు కూడనిలోభ మూని వీ
రిండితనంబున దర హరింపనె చూచెదవేని వారు నిన్
బిండలివం భోనర్తు రని పేర్చి యథార్థ మెఱుంగఁ జెప్పుమా!

ఉ. మచ్చరమేల కర్ణ! విను మానవు లర్జునితోడివారలా?
రచ్చల పెచ్చు లాడెదవు రాజును దమ్ములు సిచ్చ మెచ్చగా
వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁడు వాని నెదుర్కొను యోధఁ జూడుమా
చెచ్చె నూర బోగులకు శేషనికంతము లంటవచ్చునే!

క. వరమునఁ గుంతికి నుతుఁ డై
వెనెఱుంగక యేటివరద విడిచినపిదపన్
భరయెల్ల నేలెఁ గర్ణుఁడు
వరిఁ జేర్చును గూడునెట్ట వైవముగాదే!

గోలకొండ మూలముండ పూలదండ కొత్తకుండ అనుపద
ములతో భారతకథకు సంబంధించునట్లు చెప్పబడినపద్యము—

గీ. ఓయికురురాజ! నీకొడు కుత్తగోల
కొండవలెనుండు జ్జీణ మాల ముండ దింకను
భండనంబున గెల్తురు పాండుసుతులు
ఉదరమునఁ బూలదండ రే కొత్తకొండ.

పాండవుల వర్తనము

సీ. ఇభివట్టణంబున కేగునాటికి ధర్మ

రాజు పదాఱువర్ష ములవాడు

వాయుజుండు పదేను వత్సరంబులవాడు

పదునాలు గేండ్లు వివ్వచ్చునకును

పరికింపఁ గవలకుఁ బదుమూఁడు వర్ష ముల్

జననీసమేతులై సౌఖ్యముండి

విద్యలు నేర్చిరి వెనఁ బదుమూఁడేండ్లు

లక్కయిం టాఱు నెలలువసించి

రిరవుగా నార్చెల లేకచక్రమునందు

నేడొది ద్రుపదుని యింటనుగ్గి

పదువత్సరములు యౌవరాజ్యంబున

నిరుపదిమూఁడేండ్లు నింద్రపురిని

వనము నజ్ఞాతంబు చనెఁ బదుమూఁడేండ్లు

నటమీఁద ముప్పదియాఱునేండ్లు

రాజ్యాభిషేకంబు రాజు లెల్లను గొల్వ

ధర్మంబుతో మించి ధాత్రిప్రాపు

క్రికృష్ణకృపకల్పి సిద్ధసంకల్పత

నష్టోత్తరశతహాయనము లుర్విఁ

గీ. జెలఁగి వట్టంబు తుదఁ బరీక్షితున కొనఁగి

సోదరులు సతి జతగూడి సొరిది దివికి

వరిగి వేడుక న్వర్తసౌఖ్యంబు గనిరి

పాండవులు వారియశ ముర్వి నిండి వెలసె.

ఈశ్వరాజ్ఞ

- గీ. కర్మ మెవరికైనఁక ద్రోవఁగారాదు
ధర్మరాజుఁ దెచ్చిగనిచోటఁ
గంతుభట్టుఁ జేగటకటా! దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!
- గీ. కష్టవేళలందుగమలాననునకైన
ననుభవింపవయు ననిలసుతుని
పంటపూటినివలెఁ జేసె దైవంబు.
ఏమిచేయచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!
- గీ. పాటు పుదు సుమి ల్లహ్మదులకునైన
నీడుగాచోట నింద్రతనయుఁ
చేడ్డినిఁ జేసిపెట్టఁడా దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!
- గీ. అన్యగానివేళ నధికుల మనరాదు
కలమెఱిఁగి రీతిఁ గడవవలయు
శ్వమేలునకులుఁ డశ్వశిక్షకుఁ డాయె
నేమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!
- గీ. పూర్వజన్మకృతము పోవ దెవరికైన
మాన్యరాదు దైవమాయచేత
ద్రావది యొకయేడు తగనిబాములఁ బడె
నేమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ!

తెలుఁగుభారతము

- సీ. అదివర్షము వసు, పరయంగ నభ నేత్ర
మారణ్య మద్రి, విరాట శరము.

మద్యోగ వారిధి, యొకరంగ భీష్మాన్ని

శరద్రోణ, కర్ణాన్ని, శల్యశ్ర

సౌత్తిక మిథునంబు, నతిబాహు, ఋతుశాంతి

యానుశాసనిక మే, నశ్వమే

మునునాల్గు, యోశ్రమంబును యుగళంబునాఁ

బరంగ మాసల మొందు, ప్రథమకటి

గీ. స్వర్గమనంబు చంద్రుతో సాటివచ్చు

వెలయ నీరీతి సర్వంబు వెరసినేయ

వరుస నర్వదిమూట చాశ్వాసములను

దెలుగుభారత మలరు విస్తీర్ణ మగుదు.

క. వ్రాలా తప్పులు నెల్లలు

చాలంగల వేనుశబ్దసంగతు లెఱుంగక

గేలిందెట్టక తిట్టక

పోలంగా దిద్దరయ్య బుధజనులారా!

క. చేతప్పు నెఱుకమఱివును

నేతెఱుగుననైన గల్గు నెవ్వరికైనక

వ్రాతం దప్పులుగల్గిన

బాఁతిగడిద్దుకొనుడయ్య పండితులారా!

గీ. వ్రాతతప్పువలన వాచకు లబుగక

తప్పుగల్గెనేని తగినయెడల

వలయునక్షరములు వర్జించి నిలుపుడి

సుకవులయినవారు సురుచిరముగ.

చాటుపద్యమణినుంజరి

స మా ప్ర ము.

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామికాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారి

‘వావిళ్ల’ ప్రెస్సున ముద్రితము.—1949.

పదనావ్యములు

ప్రతి 1..

అడవిమల్లెలు	...	2	
అథ్యాత్మరామాణము	...	2	
అనంతసింధందము, (చోదర్పణము)	...	0	
అనిరుద్ధచరిత్రము	...	1	
కవిత్వతత్వవిచారవిషయము	...	0	6
అంబరీషోపాఖ్యాన, సటీక	...	6	0
అముక్తమాల్యద, మృచిత్రీయము	...	0	2
అంజనేయదండము, హనుమద్దండకము	...	15	0
అంధ్రభాగవతము, పద్యకావ్యము, 2 సంపుటములు	...	1	8
ఆదిపర్వము, పృథ్వీకావ్యము, పెద్దచుప్ప	...	4	0
,, టీక	...		
అంధ్రభాగము, పద్యకావ్యము:—			
ఆది సభాస్వములు గలసంపుటము	...	4	0
ఆరణ్యపర్వము	...	4	0
విరాటాశ్లోకపర్వములు	...	4	0
భీష్మకాండపర్వములు	...	4	0
కర్ణశ్యామస్తోత్రీకస్త్రీపర్వములు	...	4	0
కాండపర్వము	...	4	0
అనశాసనిక, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మాసల, మహాప్రస్థానిక,			
స్వర్గారోహణపర్వములు	...	4	0
ఆదిపంచకము, ఒకటేసంపుటము	...	11	4
యుద్ధపంచకము, స్త్రీపర్వము	...	7	8
కాంచన పుత్రము	...	7	8
అంధ్రభారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యనారాయణాస్త్రిగారిది	...	0	12
అంధ్రరామసంగ్రహము, పద్యకావ్యము, మూలము	...	0	3
,, టీకతో(జా)యపేరు	...	0	8

గ్రహము, ఆంధ్ర)నామశేష సాంబనిసంతువు		
సుద్యోగ వాగ్దోష	...	2
రాత్రిరాత్రిదము	...	1
స్థాత్రిక (భా)హాభావము, విమర్శతో	...	0
భక్తిమద్రాహయము—జనమంచి శేషాత్రి గారిది,	...	0
మునునా	3 సంపుటములు	15
డిటా	7 సంపుటములు	18
1. స. లింధ్ర)భాహాద్రి పము	...	1
ఉత్తరరామాయణము, చక్కనికూర్పు	...	6
ఉత్తరహరివంశము	...	3
కవిరాజ మనోరంజనము	...	1
కృష్ణదండకము	...	0
కృష్ణరాయవిజయము	...	0
కాశీఖండము	...	3
మచేలో పాఖ్యానము, సటిక, (భాగవతము)	...	0
డిటా గట్టుప్రభువుకృతము	...	0
గజేంద్ర మోక్షము, సటిక	...	0
గయోపాఖ్యానము, రామనామాత్యునిది	...	0
గద్యపద్యసంగ్రహము, విద్వాంజ. జ. పే. సుబ్రహ్మణ్య శర్మ గారిది	...	0
,, గొర్తి సూర్యనారాయణవాస్తవి గారిది	...	0
గరుడాచలము—యక్షగానము, పెద్దచ్చు	...	0
గీతమంజరి, చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము	...	0
చిత్రభారతము, చరిగొండ భర్త నగారిది	...	1
చెన్నపురీవిలాసము	...	0
చెన్నబసవపురాణము	...	1
ఛందోదర్శణము (అనంతనిఘండము)	...	2

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,

